

SAKARYA DİL DERGİSİ SAÜDİL

CİLT/VOLUME: 1 | SAYI/NUMBER: 2 | ARALIK/ DECEMBER 2023

Sakarya University
Journal of Language

SAKARYA DİL DERGİSİ
Sakarya Language Journal

İmtiyaz Sahibi /Owner

Prof. Dr. Hamza Al
Rektör
Sakarya Üniversitesi, Türkiye

Baş Editör /Editor in Chief

Öğr. Gör. İsmail Aydoğdu
TÖMER
Sakarya Üniversitesi, Türkiye,
iaydogdu@sakarya.edu.tr

Yardımcı Editör /Assistant Editor

Öğr. Gör. Ömer Göktaş
TÖMER
Sakarya Üniversitesi, Türkiye,
omergoktas@sakarya.edu.tr

Editör Kurulu /Assistant Editor

Prof. Dr. Ahmet AKKAYA,
Türkçe Eğitimi Bölümü
Adıyaman Üniversitesi, Türkiye,
aakkaya@adiyaman.edu.tr

Prof. Dr. Fulya TOPÇUOĞLU ÜNAL,
Türkçe Eğitimi Bölümü
Dumlupınar Üniversitesi, Türkiye,
fulya.topcuoglu.unal@dpu.edu.tr

Prof. Dr. İsmail GÜLEÇ,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Türkiye,
ismail.gulec@medeniyet.edu.tr

Prof. Dr. Lindita XHANARİ LATİF,
Türkoloji Bölümü
University of New York Tirana, Arnavutluk,
lindalatifi@yahoo.com

Prof. Dr. Nezir TEMUR,
Türkçe Eğitimi Bölümü
Gazi Üniversitesi, Türkiye,
ntemur@gazi.edu.tr

Prof. Dr. Nurullah ULUTAŞ,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Bitlis Eren Üniversitesi, Türkiye,
nulus@beu.edu.tr

Prof. Dr. Oya TUNABOYLU,
İngilizce Eğitimi Bölümü
Süleyman Demirel Üniversitesi, Türkiye,
oyatunaboylu@sdu.edu.tr

Prof. Dr. Semra ALYILMAZ,
Türkçe Eğitimi Bölümü
Bursa Uludağ Üniversitesi, Türkiye,
semraalyilmaz@uludag.edu.tr

Doç. Dr. Canser KARDAŞ,
Türkçe Eğitimi Bölümü
Muş Alparslan Üniversitesi, Türkiye,
c.kardas@alparslan.edu.tr

Doç. Dr. Emrah BOYLU,
Türkçe Eğitimi Bölümü
Bartın Üniversitesi, Türkiye,
eboyu@bartin.edu.tr

Doç. Dr. Gökçen GÖÇEN ÖZDEMİREL,
Türkçe Eğitimi Bölümü
Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Türkiye,
ggocen@fsm.edu.tr

Doç. Dr. Mehmet Emre ÇELİK,
Türkçe Eğitimi Bölümü
On dokuz Mayıs Üniversitesi, Türkiye,
mehmetemre.celik@omu.edu.tr

Doç. Dr. Murat ŞENGÜL,
Türkçe Eğitimi Bölümü
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Türkiye,
muratsengul@nevsehir.edu.tr

Doç. Dr. Nagihan ÇETİN,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Antalya Belek Üniversitesi, Türkiye,
nagihan.cetin@belek.edu.tr

Doç. Dr. Nursat BIÇER,
Türkçe Eğitimi Bölümü
Amasya Üniversitesi, Türkiye,
nursat.bicer@amasya.edu.tr

Doç.Dr. Selçuk Kürşad KOCA
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
- Qatar University - Sakarya Üniversitesi, Katar,
skursadkoca@sakarya.edu.tr

Doç. Dr. Sevim İNAL,
Türkçe Eğitimi Bölümü
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Türkiye,
seviminal@65gmail.com

Doç. Dr. Yakup ALAN,
Türkçe Eğitimi Bölümü
Sakarya Üniversitesi, Türkiye,
alanyakup@gmail.com

Dr. Adham M. Abo Hattab,
İngilizce Eğitimi Bölümü
Al Aqsa University, Filistin,
am.hatab@alaqsa.edu.ps

Türkçe Yazım ve Dil Editörü/ Turkish Spelling and Language Editor

Öğr. Gör. Feyza Keşan
TÖMER
Sakarya Üniversitesi, Türkiye,
feyzakesan@sakarya.edu.tr

Öğr. Gör. Ennur Bilecan Karaosmanođlu
TÖMER
Sakarya Üniversitesi, Türkiye,
ebilecan@sakarya.edu.tr

İngilizce Yazım ve Dil Editörü/ English Spelling and Language Editor

Öğr. Gör. Büşranur Kocaer
TÖMER
İbni Haldun Üniversitesi, Türkiye
busranur.kocaer@ihu.edu.tr

Son Okuyucu / Last Reader

Öğr. Gör. Dr. Yasemin Yıldız
TÖMER
Sakarya Üniversitesi, Türkiye
yildizy@sakarya.edu.tr

Öğr. Gör. Ayşegül Candan
TÖMER
Sakarya Üniversitesi, Türkiye
candanaysegul06@gmail.com

Teknik Editör/ Technical Editor

Öğr. Gör. Furkan Varol
TÖMER
Sakarya Üniversitesi, Türkiye
furkanv@sakarya.edu.tr

Yazı İşleri Sekreterliği/ Editorial Secretariat

Öğr. Gör. Saliha Taze
TÖMER
Sakarya Üniversitesi, Türkiye
staze@sakarya.edu.tr

Öğr. Gör. Cansu Şener
Sakarya Üniversitesi, Türkiye
cansus@sakarya.edu.tr

İçindekiler/Contents

Araştırma Makaleleri/ Research Articles

85/125

Ramazan Volkan Çoban

Ana Altayca Dönemi'ne Dair Bir İz: "Böri" Sözcüğünün Etimolojisi, Filolojik Gelişimi ve Mitolojik Etkisi

A Sigh of Proto-Altai Language: Etymology, Philological Developments and Mythological Effect of the Word "Böri"

126/139

Emrah Toprakçı & Mehmet Özdemir

Olay Çizgisi Odaklı Okuma Yöntemi: Taaşuk-ı Tâl'at ve Fitnat Romanı Örneği

Event Line Focused Story Reading Method: Example Of The Novel Taassuk-ı Talat And Fitnat

140/161

Murat Şengül & Samet Can Demirci

Türkçeyi Yabancı Dil Olarak Öğrenenlerin Türk Kültürüne Uzaklıklarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi

Investigation Of The Distance To Turkish Culture Of Those Who Learn Turkish As A Foreign Language in Terms Of Some Variables

162/172

Maysam Sbaou

Türkçedeki ve Arapçadaki Etken-Edilgen Fiil Çatılarının Karşılaştırılması

The Comparison of Active-Passive Verb Voices in Turkish And Arabic

Ana Altayca Dönemi'ne Dair Bir İz: "Böri" Sözcüğünün Etimolojisi, Filolojik Gelişimi ve Mitolojik Etkisi

A Sigh of Proto-Altai Language: Etymology, Philological Developments and Mythological Effect of the Word "Böri"

Ramazan Volkan ÇOBAN

Muş Alparslan University, Mus, Türkiye, volkancoban@gmail.com

Article Info/Makale Bilgisi

Received/Geliş:

15.11.2023

Accepted/Kabul:

28.12.2023

Online/Çevirimiçi:

29.12.2023

Bu makale, "Çoban, R. V. (2023). Türk Mitolojisinde Kurt Kültürünün Kökleri. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Muş Alparslan Üniversitesi SBE." künyeli tezden üretilmiştir.

Öz: Türk mitolojisinin en önemli motiflerinden biri olan kurt motifi, yine temel bir kült olan kurt kültürü üzerinde temellenmiştir. Oğuzcada "kurt" şeklinde anılan söz konusu hayvan, Genel Türkçede "böri" şeklinde anılmaktadır. Dilin tarihsel gelişiminin, aynı zamanda kültürel gelişimi de yansıttığı düşünüldüğünden "böri" sözcüğünün etimolojisinin incelenmesi, birtakım filolojik ve mitolojik sonuçlar ortaya koyabilmektedir. Sözcüğün etimolojik kökeni incelendiği zaman Ana Altayca Dönemi'ne kadar gidilebildiği, Türkçenin bilinen en eski sözcüklerinden birinin ortaya çıkarıldığı, Altay dil ailesi hipotezine söz konusu olan dillerle karşılaştırılınca da Ana Altayca dil birliğine dair bir kanıt ortaya çıkarılabileceği görülmektedir. Diğer yandan bu türden bir inceleme ile birlikte kurt kültürüne dair önemli mitolojik detaylar da ortaya çıkmakta, Türk düşünce tarihinin en eski zamanlarına dair kültürel ipuçları elde edilmektedir. Bu nedenle "böri" sözcüğünün etimolojisi ve filolojik gelişimi üzerinde durmak, birtakım önemli sonuçların ortaya çıkarılmasını sağlayabilir. "Böri" sözcüğüne ilk kez MS 111'de yazılan ve bir klasik Çin tarihi olan Han-shu içerisinde, "拊離 (fū-lí)" şeklinde geçen ve MÖ 30'da bir taht kavgası neticesinde öldürülen bir Wu-sun hükümdarının ünvanında rastlanılır. Yapılan tarihsel incelemeler sonucunda söz konusu Wu-sun hükümdarının bu ünvanı, Xiong-nu'lardan (Asya Hunlarından) almış olabileceği düşünülmüştür. Xiong-nu'ların, Türkçe kökenli bu ünvanı kullandığı tespit edilerek filolojik bağlamda Türkçe ile Xiong-nu dili arasında bilinen ilk dil bağı da bu sayede kurulabilmiştir. Bunun dışında "böri" sözcüğünün sadece Türkçeye has olmayıp Xiong-nu dili, Türkçe, Moğolca, Korece, Japonca, Mançu-Tunguzca gibi Altay dil ailesi içerisinde olduğu düşünülen diğer dillerde de ortak bir şekilde yer aldığı görülmüş ve Ana Altayca Dönemi'ne dair bir sözcüğün ilk defa rekonstrüksiyonu yapılmıştır. Yine "böri" sözcüğünden hareketle Xiong-nu dilinin diğer Altay dillerinden ziyade Türkçeye yakın olduğu sonucu ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Böri, Kurt, Kült, Etimoloji, Eski Türkçe, Ana Altayca, Xiong-nu, Wu-sun.

Cite this article/Atf:
Çoban, R. V. (2023)
Ana Altayca
Dönemi'ne Dair Bir
İz: "Böri" Sözcüğünün
Etimolojisi, Filolojik
Gelişimi ve Mitolojik
Etkisi, Sakarya Dil
Dergisi, 1(2) (85-125).

Abstract: The wolf motif, one of the most important motifs of Turkic mythology, based on a fundamental cult, the cult of the wolf. This animal, which called "wolf" in Oghuz language, called "böri" in Common Turkish. Since it thought that the historical development of language also represents cultural development, an examination of the etymology of the word "böri" may reveal some philological and mythological results. When the etymological origin of the word is analysed, it will be seen that it can be traced back to the Proto-Altai Language Period, one of the oldest known words of Turkic has been uncovered, and when compared with the languages within the framework of the Altaic language family hypothesis, it will be seen that evidence of Altaic language unity has been revealed. On the other hand, important mythological details about the cult of the wolf revealed and clues to the earliest times in the history of Turkic thought obtained. In the Han-

shu, a Chinese history written in 111 AD, the word "拊離 (fǔ-lí)" appears in the title of the Wu-sun ruler who was killed in 30 BC as a result of a throne dispute. However, it was determined that the Wu-sun ruler received this title from the Xiong-nu (Asian Huns) and the first known linguistic link between Turks and Xiong-nu was established. In addition, the word "böri" has found to be common in Xiong-nu language, Common Turkish, Mongolian, Korean, Japanese, Manchu-Tungus, other languages thought to be in the Altaic language family, and a word from the Proto-Altaic Language Period has reconstructed for the first time. Also based on the word "böri", it concluded that Xiong-nu language is closer to Turkish than other Altaic languages.

Keywords: *Böri, Wolf, Cult, Etymology, Old Turkic, Proto-Altaic Language, Xiong-nu, Wu-sun.*

Extended English Summary

The wolf motif, one of the most important motifs of Turkic mythology based on the wolf cult, which is also a fundamental cult of Turkic mythology. The animal that called "kurt" in Oghuz Turkish called "böri" in Common Turkish and Old Turkish. Since the historical development of language thought to reflect cultural development as well, an examination of the etymology of the word "böri" reveals a number of philological and mythological results. When the etymological origin of the word examined, it is possible to go back to the Proto-Altaic language period, one of the oldest known words of Turkish revealed and when compared with the languages that are subject to the Altaic language family hypothesis, a proof or sign of the Proto-Altaic language unity may be revealed. On the other hand, with this kind of analysis, important mythological details about the wolf cult developed by the Eurasian steppes in Turkic mythology also revealed and cultural clues about the earliest times in the history of Turkic thought, which is an important part of the steppes culture, obtained. Therefore, focusing on the etymology and philological development of the word "böri" can lead to some important conclusions.

The word "böri" first appears in the Han-shu, a classical Chinese history written in 111 CE, in the title of a Wu-sun ruler who was killed in 30 BCE as a result of a throne dispute and who is referred to as "拊離 (fǔ-lí)". When the Wu-sun people divided into the Great Kun-mo Wu-sun People and the Lesser Kun-mo Wu-sun People, the Lesser Kun-mo Wu-sun People maintained their loyalty to the Xiong-nu (Asian Huns) and assumed the protection of their western lands. They even married an unknown princess from the Xiong-nu and continued their lineage from there, and as stated in the same sources, they organized their political structure according to the Xiong-nu. This Wu-sun community that received the title of "fu-li (拊離, fǔ-lí)", the Chinese pronunciation of the word "böri". On the other hand, while the word "böri" is an exceptional word among the Wu-sun people, it also known that the word "böri" was used as a title given to those responsible for the western lands over a long period of time in a wide geography from Xiong-nu people to Göktürks, from Ghaznavids to Anatolian beyliks. As a result, as a result of the historical analysis, it thought that the Wu-sun ruler in question could have received this title from the Xiong-nu with a very high probability.

The trace of the word "Böri" was continued and its status in Turkish sources also analysed. Accordingly, it was determined that the word is found in Kül Tigin Monument and Bilge Khagan Monument, as well as Begre (E11), Aldı-Bel I (E12), Altın-Köl I (E28), Uybat VI (E98), Talas VI, Çaçıkey, Del-Uul I (Mo86), Uyük-Turan (E3) inscriptions. Apart from the inscriptions, manuscripts such as Irk Bitig, Dîvânu Lüğati't-Türk, Kutadgu Bilig, Dede

Korkut Legends were also included in the analysis. Thus, the historical course of the word could be determined. In addition to historical Turkic languages, its status in contemporary Turkic languages also mentioned. As a result of all these, it seen that the word "böri" is a word that exists in Common Turkish. Two results have been obtained with this determination: First, the Xiong-nu were found to have used this title of Turkish origin, thus establishing the first known linguistic link between Turkish and Xiong-nu in the philological context, and second, it is the oldest word of Turkish in the sources. By comparing the word "böri" and its pronunciation in contemporary Turkic languages, inferences can be made about the course of the Turkic languages.

From a more general point of view, it is seen that the word "böri" is not only unique to Turkish, but also common in other languages considered to be in the Altaic language family such as Xiong-nu language, Turkish, Mongolian, Korean, Japanese, Manchu-Tungus: The word "böri" in Xiong-nu and Turkish appears as "i-ri" and "wə-ri" in Korean, "?-ri" in Japanese, "bört" in Mongolian, and "bi-ri" in Manchu-Tungus. This result can be presented as a common word among the languages attributed to the Altaic language hypothesis. Thus, a word from the Proto-Altaic language period has been reconstructed for the first time. Based on the word "böri", it concluded that Xiong-nu language is closer to Turkish than other Altaic languages.

1. Giriş

Biyoloji literatüründe “*Lat. Canis lupus lupus*” şeklinde adlandırılan yırtıcı memeli; uluslararası kullanımda “Avrasya kurdu”, Oğuz Türkçesinde ise “bozkurt” veya sadece “kurt” adıyla bilinmektedir ancak bu canlının Türk dili içerisinde bilinen ilk ve tek ismi bu değildir. Kurt, Eski Türkçenin ilk kaynaklarında “böri” adıyla anılmaktaydı ve bu adın kullanımı oldukça yaygındı. Öyle ki bu adın uzun bir tarihi süreç içerisinde ve günümüzde, geniş bir coğrafyaya yayılmış Türk toplulukları tarafından neredeyse ortak bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Dilin kullanımından doğan türleri nedeniyle “böri” adının farklı kullanım biçimleri ortaya çıkmışsa da temelde bunların tamamı temel sözcük olan “böri” sözcüğüne dayanmaktadır. “Böri” sözcüğünün çeşitli tarihi ve çağdaş Türk ağız, şive ve lehçeleri içinde /B(>m, p)Ö(>ü): Rİ(>ü)/ şekillerinde kullanıldığı tespit edilmiştir. Sözcüklerin etimolojisinin, kullanım türlerinin ve tarihsel gelişimlerinin kültürel gelişimi yansıttığı düşünüldüğünden “böri” adının çeşitli açılardan linguistik incelemesi yapılması, önemli sonuçlar doğuracaktır.

2. Çin Kaynaklarında Geçen “Böri” Sözcüğü

“Böri” sözcüğü, karşımıza ilk kez Çin kaynaklarında kişi adı ve/veya ünvanı olarak çıkmaktadır. Bu ada ilk kez, MS 111 yılında yazılan Han-shu adlı tarihin “Batı Bölgeleri Monografisi” 96. bölümünde geçen ve MÖ 30 yılında bir taht kavgası neticesinde öldürülen bir Wu-sun hükümdarının adında veya ünvanında rastlanılır: 拊離 (Fü-li). Wu-sun’ların etnik kökeni ve dil yapıları tam olarak aydınlatılabilmiş bir konu değildir ancak sonraki dönemlerde “拊離 (fü-lí)” sözcüğünün ses ve anlam değerini yansıtan başka sözcüklerin de kullanılmış olması; bu sözcüğün, “böri” sözcüğünün Çinceye geçmiş bir biçimi olduğu şüphelerini doğurmaktadır. Ancak bu çalışmada sadece iki sözcüğün ses benzerliklerinden yola çıkılarak büyük tezler ortaya atmak gibi hatalara düşülmeyecek ve söz konusu sözcükler, çeşitli yöntemlerle detaylıca incelenecektir.

Çince karakterler, dilin doğal yapısı gereği dönemlere ve bölgelere göre farklı okunuşlara sahiptir ancak söz konusu birer logogram olan Çince karakterler olunca bazı sorunlar kendini göstermektedir: Bu logogramlar, çok büyük oranda sadece ifade veya anlam değerine sahip olup herhangi bir ses değerini yansıtmamaktadır. Bu sebeple Çince karakterlerin dilin geçmiş dönemlerinde nasıl bir ses yapısına sahip olduğunun tespiti, oldukça zor bir alandır. Bu hususta, Çince sözcüklerin ve onları ifade eden karakterlerin dönemlerine göre rekonstrüksiyonunu yapan ve önemli Sinologlar olan Pulleyblank, Baxter, Zheng-zhang gibi araştırmacıların eserlerinden yararlanılacaktır (1991; 2000; 2000).

“拊離” sözcüğü, tarihi ve filolojik bağlamda incelenirse Xiong-nu, Wu-sun ve Çin ilişkisi söz konusu olduğunda Han Hanedanlığı Dönemi’ni kapsayan Orta Çince Dönemi’ni dikkate almak gerekmektedir. Günümüzde resmi olarak kullanılan Mandarin lehçesinin refleksiyle “拊離” sözcüğü, /fū-lí/ şeklinde okunmaktaysa da bu okunuş şekline bakılarak isabetli bir çıkarım yapmaya çalışmak pek yerinde ve doğru olmaz. Sözcüğün Çin kaynaklarında kullanıldığı dönem, Orta Çince Dönemi’ne dâhil olduğu için sözcüğün bu dönemin koşullarına göre incelenmesi ve okunması gerekmektedir. Kökeni MÖ 30 yılına dayanan ancak MS 111 yılında kayda geçirilen “拊離” sözcüğünün Çince içerisinde dönemlere göre okunuş şekilleri şöyledir:

Tablo 1. “拊離” Sözcüğünün Çincenin Dönemlerine Göre Rekonstrüktif Okunuş Şekilleri

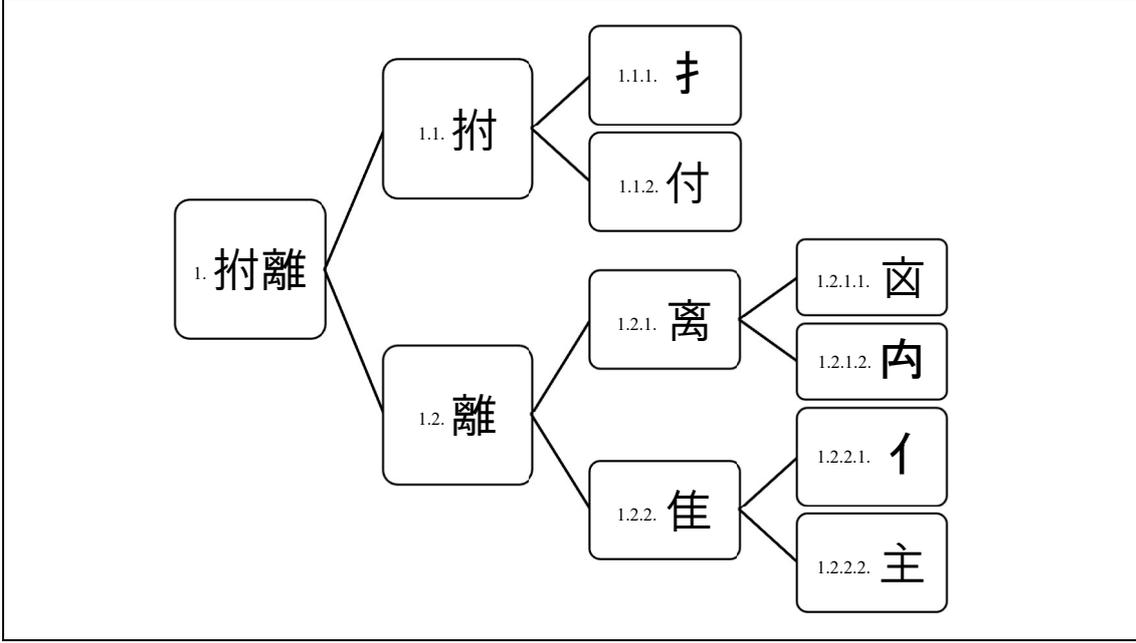
Sözcük	Eski Çince (Zheng-zhang)	Orta Çince (Zheng-zhang)	Orta Çince (Pulleyblank)	Mandarin Refleksiyle Okunuşu
拊	/*p ^h oʔ/	/p ^h io ^X /	/p ^h uǎ ^X /	/fū/
離	/*rel/	/liE/	/liǎ/	/lí/
拊離	/*p ^h oʔ- [*] rel/	/p ^h io ^X -liE/	/p ^h uǎ ^X -liǎ/	/fū-lí/

Çincenin genel karakteristik özellikleri olarak sayılabilecek sözcük başındaki /b/ sesinin /p/ sesine dönüşmeye yatkınlığı, /r/ sesinin iki sesli harf arasındaki hali başta olmak üzere Eski Çince ve yabancı sözcüklerin Çinceye aktarımında yer alan neredeyse tüm /r/ seslerinin yok olarak Orta Çince /l/ sesine dönüşmesi dikkate alınırca kaydı tutan Çinlinin “böri” sözcüğünü bizzat orijinal kaynağından duyduğu ve kendi dil yapısına göre yazıya geçirdiği sonucuna varılabilir. Üstelik “böri” sözcüğünün tam da olması gerektiği gibi hecelendiğini de gözden kaçırmamak gerekmektedir.

Çincenin logogramik yapısı söz konusu olduğunda sözcüklerin sadece fonolojik özelliklerini incelemek yeterli olmaz. Çince karakterler sadece ses ve ifade değeri belirtmez, aynı zamanda Çince karakterleri ortaya çıkaran daha küçük yapı birimleri olan radikallerle de anlamsal bir düzen, yazara ve sözcüğe göre değişmekle birlikte sözcüğe dair kısa bir hikâye yapısı kurulur. Bazı radikal kombinasyonları aynı ses değerlerini verdiği için bu durum, radikallerin anlamsal özelliklerine göre seçilmesine de müsaade etmektedir. Bu sebeple yazımda kullanılan Çince ifadelerin piktografik kökenleri incelendiği zaman fosil semantiği de ortaya çıkarılabilir ve sözcüklerin anlamsal kökü ile

tarihsel gelişimi arasındaki ilişki hakkında fikir sahibi olunabilir. “拊離” sözcüğünün bir ölçüye kadar daha küçük yapı birimlerine ayrılması aşağıdaki gibidir:

Tablo 2. “拊離” Sözcüğünün Bazı Alt Birimlerine Ayrılması

Yukarıdaki tabloda “拊離” sözcüğünü oluşturan ve anlamsal açıdan bazı ilgi çekici hususlar sunan alt birimlerin etimolojisi ve semantiği şu şekilde incelenebilir:

Tablo 3. “拊離” Sözcüğünün Çince Etimolojisi ve Semantiği Açısından İncelenmesi

1. 拊離	:	/fū-lí/ İki karakter birlikte kullanıldığında bu sözcüğün Çince kökenli olmayan ve Çince her hangi bir müstakil anlamı bulunmayan bir sözcük olduğu görülmektedir. Bu karakterler, büyük oranda ses değerinden yararlanmak için özellikle kullanılmıştır.
1.2.1. 离	:	/lí/ Başı üstte, kuyruğu altta olan bir tür hayvanı simgeleyen piktogram kökenli bir karakterdir. Bu anlam özelliği ile kurdu andırmaktadır.
1.2.1.1. 凶	:	/xiōng/ Çeşitli anlamlarının yanında “uğursuzluk, kötü şans, kötü alamet, mahsulün azlığından dolayı kıtlık” gibi anlamlarda kullanılmıştır. Bu karakter, Xiong-nu’ları tanımlayan “匈奴” adının içinde de geçmektedir.
1.2.1.2. 内	:	/róu/ Özellikle tehlikeli ve korkunç olarak nitelendirilen hayvanların yerde bıraktığı ayak izini simgeleyen bir karakterdir.
1.2.2. 隹	:	/zhuī/ “Serçe” anlamı ile ortaya çıkan ancak sonradan “büyük veya yaşlı kuş” gibi farklı anlamları da karşılayan bir karakterdir. Wu-sun’ların “karga” ile simgelenen bir topluluk oluşuna dikkat çekiyor olabilir.
1.2.2.1. 亻	:	/rén/ Kişi, insan.

1.2.2.2. 主	: /zhǔ/ “Hükümdar, yüce insan, ev sahibi” gibi anlamlara sahip bir karakterdir. Bir hükümdara verilen bu isimde böyle bir karakterin kullanılması, doğal karşılanabilir.
------------	--

“拊離” sözcüğünü oluşturan bazı alt birimlere bakılacak olunursa okuyucuya olumsuz anlamlara sahip bir kurdu çağrıştıracak şekilde dizayn edilmiş olduğu görülür. Bazı karakterlerin piktografik tarihsel gelişiminin de dikkate alınması, öne sürülen düşüncenin biraz daha netleşmesine yardımcı olabilir. Örneğin “離” karakterinin piktografik tarihsel gelişimi şöyledir:

Tablo 4. “離” Karakterinin Piktografik Tarihsel Gelişimi

		
Qin ve Han Dönemi Küçük Damga Yazıtı Erken Orta Çince	Liu Shu-tong Ming Dönemi Yeni Çince	Günümüz Kullanımı Modern Dönem

Söz konusu “離” karakterinin içerisinde yer alan ve bu karakterin ilk kısmını oluşturan “离” karakteri, ilk kez Qin Hanedanlığı Dönemi’nde (MÖ 221 – MÖ 206) oluşturulan bir yazı sistemini ifade eden Küçük Damga Yazıtı içerisinde kullanılmıştır. Bu piktogramda başı, kuyruğu ve ayakları ile ön cepheden betimlenen bir hayvanın tasvir edildiği görülmektedir. Diğer yandan bu hayvanın başını oluşturmak için kullanılan “囟” karakterinin, yukarıda belirtilen olumsuz anlamları karşılaması ve Xiong-nu’ları betimleyen “匈” karakterinin içerisinde de yer alması, bu karakterin yazar tarafından bilerek seçildiğini düşündürülebilir. Kaldı ki Wu-sun’lar çok uzun süre Xiong-nu’ların himayesinde kalmış önemli bir topluluk olduklarından bu iki topluluk, birbirleri ile sıkı bir ilişkiler bütününe sahip olmuştur. Yine bu karakterin içerisinde geçen bir alt birim olan ve betimlenen hayvanın ayak ve kuyruk kısmını ayrıca betimlemek için kullanılan “内” karakterinin de yukarıda belirtilen anlamı, karakterin genel kompozisyonu ile uyumlu görünmektedir. Bu sözcük Türk dilleri ile filolojik yakınlığı bulunan Korecenin Çin karakterleri ile yazıldığı Hanja alfabesinde /ri/ olarak okunmaktadır ve “kutsal” anlamına gelmektedir. Korecede özellikle bozkurda verilen adlardan biri de “iri (Kor. 이리)” adıdır. Bu durum genel anlamda Altay dillerinin ortak kökenine işaret etmekle beraber özel alanda “böri” sözcüğünün karanlıkta kalmış etimolojik yapısına da işaret ediyor olabilir.

“離” karakterinin ikinci önemli kısmını oluşturan “隹” karakterinin de oldukça dikkatli bir şekilde seçildiği düşünülmektedir. Bu karakter eğer doğrudan alınırsa karakter, başlangıçta bir serçeyi veya serçeye benzeyen kuşları betimlemekle beraber sonradan “büyük ve yaşlı bir kuş” anlamını da kazanmıştır. “隹” karakterinin piktografik tarihsel gelişimi şöyledir:

Tablo 5. “隹” Karakterinin Piktografik Tarihsel Gelişimi

				
Shang Dönemi Kemik Falı Yazıtı Eski Çince	Zhou Dönemi Bronz Yazıtı Eski Çince	Qin ve Han Dönemi Küçük Damga Yazıtı Erken Orta Çince	Ming Dönemi Liu Shu-tong Yeni Çince	Günümüz Modern Dönem

Bu karakter eğer kendini oluşturan “亻” ve “主” gibi alt birimlerine ayrılırsa sırasıyla “insan” ve “hükümdar” anlamlarını karşılamaktadır. Sonuçta da “kuş (?) insanların [insan] hükümdarı” gibi bir anlam ortaya çıkmaktadır. İleride değinileceği üzere Wu-sun’lar ile karga motifi arasında derin bir ilişki bulunmaktadır. Hatta Wu-sun’ları tarif eden “烏孫 (Wū-sūn)” sözcüğünün ilk karakteri doğrudan “karga” anlamına gelmektedir. Bu nedenle “yaşlı ve büyük kuş” anlamını veren karakteri kullanmalarının sebebi karga motifi olabilir.

Yapısal incelemenin yanı sıra tarihsel incelemeler de yine bir fikir verebilir. “Böri” sözcüğünün kayıtlara geçtiği ilk noktanın Wu-sun’lar sayesinde oluştuğu düşünülmektedir ancak Wu-sun’lardan bahseden Han-shu’nun “Batı Bölgeleri Monografisi” adlı 96. bölümü; Wu-sun’ların siyasi tarihinden, siyasi ve askeri örgütlenmesinden, kullandıkları ünvanlardan görece detaylı bir şekilde bahsetmekte olup ünvanlar arasında “böri” sözcüğü sayılmamıştır. Bu ünvanın Wu-sun’ların tarihinde müstesna bir örnek olarak kaldığı görülmektedir. Yine Han-shu’dan edinilen bilgiler, bu sözcüğün bir dış etkilenme sonucunda Wu-sun’lara geçtiğini düşündürmektedir. Wu-sun’ların MÖ 1. yüzyılın ortalarında yaşadığı taht kavgasının ardından Wu-sun’lar, MÖ 53 yılında Büyük Kun-mo Wu-sun’ları ve Küçük Kun-mo Wu-sun’ları şeklinde ikiye ayrılmıştır. Büyük Kun-mo Wu-sun’ları, Çinli prenses Liu Jie-you’nun (Çin. 劉解憂, Liú Jiě-yōu) soyundan, Küçük Kun-mo Wu-sun’ları ise adı bilinmeyen bir Xiong-nu’lu prensesin soyundan gelmektedir. İşte adını veya ünvanını incelemekte olduğumuz Wu-sun Hükümdarı Fu-li de bu Küçük Kun-mo Wu-sun’larının ikinci hükümdarı olup onun bir yanı Xiong-nu’lara dayanmaktadır. Küçük Kun-mo Wu-sun’ları, aynı zamanda Xiong-nu’ların hâkimiyetini daha çok hissedenden taraf olmuştur. Bu noktada Küçük Kun-mo Wu-sun’larının bu sözcüğü, o dönemlerde hem soy hem siyasi bakımdan Xiong-nu’ların etkisi neticesinde Xiong-nu’lardan bir ünvan olarak ödünçlediği düşünülebilir. Daha sonra Xiong-nu’lar veya Wu-sun’lar ile etkileşime geçen Çinliler, bu sözcüğü ya doğrudan ya da Wu-sun’lar aracılığı ile Xiong-nu dilinden alıp ses benzetimi yoluyla kayda geçirmiş olmalıdır. Bilindiği üzere bozkıra hakim olan Türk siyasi-askeri düzeninde devletin batı kanadını yöneten kişilere “böri” ünvanı verilmiştir (Çoban, 2023: 249-265). Xiong-nu batı kanadını oluşturan Wu-sun’ların hükümdarına böylesi bir ünvan da verilmiş olabilir. Kaldı ki Çin kaynakları Wu-sun’ları, Xiong-nu’ların sağ kolu (batı bölgesi koruyucusu) olarak nitelendirmiştir.

Buradan anlaşılmaktadır ki “拊離” sözcüğünü eserinde kullanan kişi; bu sözcüğü sadece duyduğu gibi yazıya geçirmiş değildi, aynı zamanda sözcüğün ne anlama geldiğini de bilmekteydi. Ayrıca yazarın -kendini açıkça hissettiren- derin dil bilgisi ile sözcüğü anlamsal olarak da eserine yansıtmıştır. Böylelikle “拊離” sözcüğünün “böri”

anlamına geldiğine dair elimizde önemli kanıtlar toplanmış bulunmaktadır. Bu konuda ayrıca dikkat edilmesi gereken bir diğer nokta ise bu sözcüğün Xiong-nu dilinden Çinceye nasıl bir yolu takip ederek geçtiğinin tespit edilmesi gerektiğidir. Böylece hem Xiong-nu diline dair bir sözcüğün rekonstrüksiyonu yapılarak kayda geçirilmiş ilk Türkçe sözcüklerden biri incelenebilir hem Xiong-nu dili ile Türkçe arasın bir ilgi kurulabilir hem de bu sözcüğün semantiği incelenerek kültürel yapıya etkisi ortaya çıkarılabilir. Böylece Türk kültür tarihi ve Türk dil tarihi açısından önemli sonuçlara ulaşma fırsatı elde edilebilir.

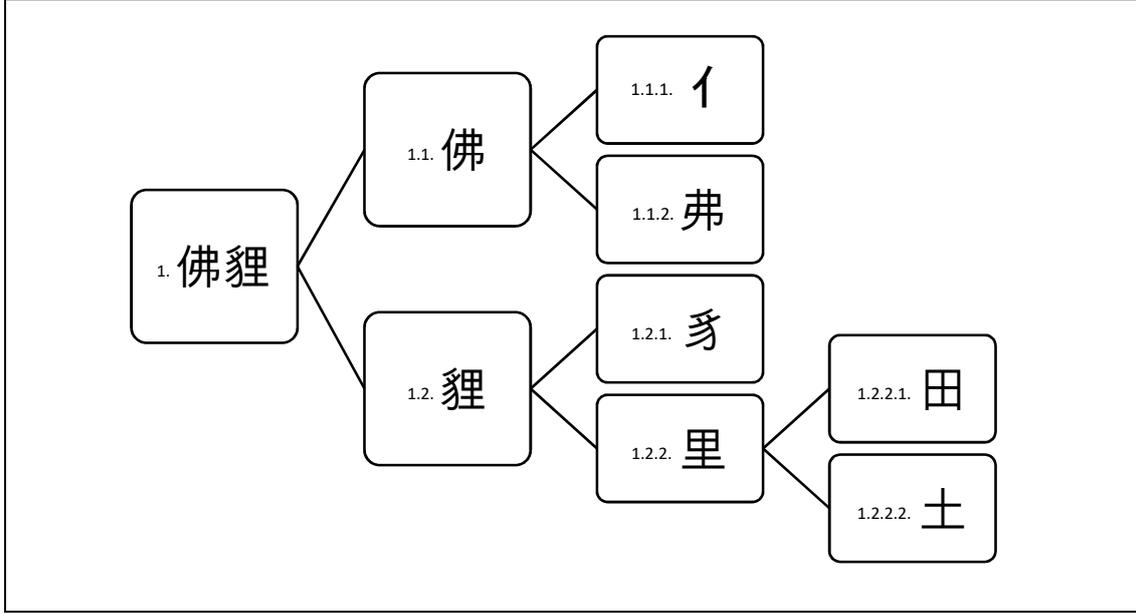
Ulaşılan bu sonucu daha net bir hale getirmek için “böri” anlamına gelebilecek diğer sözcüklerin de detaylıca incelenmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda bir sonraki kayda ise Tabgaçlar olarak da bilinen Kuzey Wei Hanedanlığı’nın üçüncü hükümdarı olan ve MS 408 ile MS 452 yılları arasında yaşamış olan Tai Wu-di’nin Çince kökenli olmayan kişisel adında veya ünvanında rastlanılır: MS 487 yılında tamamlandığı düşünülen Song-shu adlı kitabın 95. cildinde Tai Wu-di’nin hükümdarlık isminin yanı sıra “佛狸 (Fú-lí)” adıyla da anıldığı görülmektedir. Bu sözcüğün de “böri” sözcüğünün Çinceye geçen biçimlerinden biri olduğu düşünülmektedir. Bu çıkarımdan emin olmak adına MS 487 yılında kayda geçirilen “佛狸” sözcüğünün Çince içerisinde dönemlere göre okunuş biçimlerini incelemek yerinde olacaktır:

Tablo 6. “佛狸” Sözcüğünün Çincenin Dönemlerine Göre Rekonstrüktif Okunuş Şekilleri

Sözcük	Eski Çince (Zheng-zhang)	Orta Çince (Zheng-zhang)	Orta Çince (Pulleyblank)	Mandarin Refleksiyle Okunuşu
佛	/*buid/	/biu ⁷ /	/bu ⁷ /	/fú/
狸	/*p·ru/	/li/	/li/	/lí/
佛狸	/*buid- [*] p·ru/	/biu ⁷ -li/	/bu ⁷ -lí/	/fú-lí/

İncelenen bu sözcükte, /b/ sesinin varlığı daha net bir şekilde görülmekle birlikte “böri” sözcüğünün MÖ 111 yılında Han-shu içerisinde geçen şekline kıyasla ses değeri olarak temelde aynı kaldığı söylenebilir. Diğer yandan şekilsel gösterimi ise bir hayli değişmiş görünmektedir. Bu sözcüğün yazılması için kullanılan karakterlerin analizi, daha önce görüldüğü üzere bizlere farklı kapılar açabilmektedir. Bu doğrultuda “佛狸” sözcüğünün alt birimlere ayrılarak incelenmesi doğru olacaktır:

Tablo 7. “佛狸” Sözcüğünün Bazı Alt Birimlerine Ayrılması

Yukarıdaki tabloda “佛狸” sözcüğünü oluşturan alt birimler, anlamsal açıdan bazı ilgi çekici hususlar sunmaktadır. Asıl sözcüğü oluşturan bazı alt birimlerin Çincenin etimolojisi ve semantiği açısından incelenmesi şu şekildedir:

Tablo 8. “佛狸” Sözcüğünün Çince Etimolojisi ve Semantiği Açısından İncelenmesi

1. 佛狸	:	/fú-lí/ İki karakter birlikte kullanıldığında bu sözcüğün Çince kökenli olmayan ve Çince her hangi bir anlamı bulunmayan bir sözcük olduğu görülmektedir. Karakterlerin büyük oranda ses değerinden yararlanılmıştır.
1.2. 狸	:	/lí/ Başta rakun köpeği (<i>Lat. Nyctereutes viverrinus</i>) olmak üzere çeşitli küçük boyutlu etçil hayvanları niteleyen genel bir sözcüktür. Bazı mitolojik kaynaklarda ise aynı nitelikler çerçevesinde efsanevi canavarları betimlemek için de kullanılmıştır.
1.2.1. 豸	:	/zhì/ Uzun omurlu, dört ayaklı, kuyruklu, dişleri ile ön plana çıkan ve köpeğimsi olduğu düşünülen bir tür belirsiz mitolojik yırtıcı hayvanı betimleyen bir karakterdir. Zaman zaman “böcek” anlamıyla da kullanılmış olması Oğuz Türkçesinde “böri” sözcüğünün terk edilip yerine kullanılan “kurt” sözcüğüne atıf yapıyor olabileceği akıllara gelmekteyse de bu bağlantıyı destekleyecek ve ortaya çıkaracak başka bir bulguya rastlanmamıştır.
1.2.2.1. 田	:	/tián/ “Tarla, arazi” anlamına gelmekle birlikte günümüzde artık kullanılmayan “avlanmak” [†] anlamına da sahiptir.

“佛狸” sözcüğünün ilk kısmını oluşturan “佛” karakterinin Çince etimolojisi düşünüldüğünde sözcüğün köken olarak Çince değil, Sanskritçe olduğu ve Çinceye Soğdca aracılığıyla geçtiği düşünülmektedir (Ji, 1998). Bu sözcüğün etimolojik kökü Sanskritçe “बुद्ध/buddh” sözcüğüne dayanmakta olup “aydınlaşmış, uyanmış” anlamlarını

karşılıktadır. Budizm inancının kurucusu Buda'nın adının Çince etimolojik kökü de bu sözcüğe dayanmaktadır ve adı, sözü geçen Sanskritçe sözcük ile ifade edilmektedir. Bu sözcük Çince'de /bó/ gibi bir okunuşa sahiptir. “Böri” sözcüğünün ilk hecesini karşılması için kullanılan “佛” karakterinin sözcüğün hem anlamsal karşılığını hem de ses benzerliğini yansıttığı anlaşılmaktadır. Çünkü Tai Wu-di, kendisi için genellikle olumsuz anlamda da olsa tarih içerisinde Budizm'in Çin'deki önemli siyasi figürlerinden biri olmuş, sonraki dönemlerde Budizm'in Çin'de Tabgaçlar sayesinde hızlı ve güçlü bir şekilde yayıldığı bilindiğinden Tai Wu-di yine de yüceltilmiştir. “佛” karakterinin anlamsal açıdan bu nedenle seçildiği düşünülebilir.

“佛狸” sözcüğünü oluşturan alt birimlerin bir diğerine geçilecek olunursa tıpkı ilk örnekte olduğu gibi bu sözcüğün de ikinci kısmının, okuyucuya yine olumsuz anlamlara sahip bir kurt düşüncesini çağrıştıracak şekilde dizayn edildiği görülmektedir. “狸” karakteri, Çince kökenli olup başta köpekgiller familyasındaki hayvanlar olmak üzere küçük boyutlu yırtıcı hayvanları belirtmek için kullanılmıştır. “狸” karakteri, alt birimlerine ayrıldığında “豸” ve “里” gösterimleri elde edilir. Özellikle “狸” karakterinin ilk kısmı olan “豸” karakteri incelendiği zaman sözcüğün uzun omurlu, dört ayaklı, kuyruklu, dişleri ile ön plana çıkan ve köpeksi olduğu düşünülen bir tür belirsiz mitolojik hayvanının betimlemesi için kullanılan bir ifade olduğu anlaşılmaktadır.

Bu hususta, sözcüğe dair öne sürülen fikirlerin daha açık hale gelmesi için bazı karakterlerin piktografik tarihsel gelişiminin dikkate alınması gerekmektedir. Örneğin “豸” karakterinin piktografik tarihsel gelişimi şöyledir:

Tablo 9. “豸” Karakterinin Piktografik Tarihsel Gelişimi

					
Shang Dönemi Kemik Falı Yazıtı Eski Çince	Zhou Dönemi Bronz Yazıtı Eski Çince	Savaşan Devletler Dönemi Bambu ve Ahşap Yazıtı Geç Eski Çince	Qin ve Han Dönemi Küçük Damga Yazıtı Erken Orta Çince	Ming Dönemi Liu Shu-tong Yeni Çince	Günümüz Modern Dönem

İncelenen “豸” karakterinin, kullanıldığı sözcüklere ses değerinden çok anlam özelliği verdiği görülebilir. “豸” karakteri ile “köpek” anlamına gelen “犬 (quǎn)” karakterinin sol radikal formu olan “犛 (quǎn)” karakteri eşanlamlıdır. “Tilki” anlamına gelen “狐 (hú)” karakteri ile “kurt” anlamına gelen “狼 (láng)” gibi karakterlerde de “犛” karakterinin kullanımı bulunmaktadır. Bu örneklerde görülebileceği üzere “犛” karakteri, genel olarak barındırdığı ses özelliğinden ziyade ifade ettiği canlının anlamsal özelliğine katkıda bulunur niteliktedir. Aynı şekilde “豸” karakteri, “狸” sözcüğünün ses değerinin sınırlı bir kısmına katkıda bulunmuşsa da üstlendiği görev büyük oranda anlam özelliği ile ilgilidir. Bu durum “豸” karakterinin eklendiği diğer sözcüklerde de gözlemlenebilmekte

olup bu konu hakkında hem “豸” karakteri hem de “犴” karakteri konusunda verilebilecek örnekler çoğaltılabilir durumdadır.

“狸” karakterinin ikinci kısmını oluşturan “里” karakteri ise birinci kısmın aksine içinde bulunduğu sözcüğe anlamdan ziyade sözcüğün asıl ses değeri olan /li/ ses değerini vermektedir. Bu sözcük “yaklaşık 500 metreden oluşan bir tür uzunluk birimi; kırsal alan, köy” gibi anlamlar için kullanılan bir ifadedir ancak bu karakter de alt birimlerine ayrıldığı zaman içerisinde “tarla, arazi; avlanmak[†]” anlamlarına gelen “田” karakterinin kullanıldığı görülmektedir.

Bu bağlam içerisinde iki düşünce ortaya çıkmaktadır. İlk düşünce, “狸” sözcüğü, bir tür “bozkır kurdu, kır kurdu” gibi belirli bir hayvanı belirtiyor veya “toprak renklerine sahip bir tür kurt” gibi genel bir anlamı kastediyor olabilir. İkinci düşünce ise “豸” ve “里” karakterlerinin anlam ve ses değerleri birlikte düşünülerek “böri” sözcüğündeki /ri/ sesine benzetim yapılmış olunabilir. “狸” karakterinin Çince içindeki sınırlı kullanımı, ilk kez Qin ve Han Hanedanlığı Dönemi’nin dâhil olduğu Erken Orta Çince kullanılmış ve sonraki dönemlerde pek tercih edilen bir kullanıma sahip olmaması; yer yer mitolojik anlamlar barındırması gibi hususlar birlikte düşünüldüğünde Çince /li/ sesinin “böri” sözcüğü içerisinde yer alan /ri/ sesinin Çincedeki yansıması olduğu ve Çinlilerin hem ses hem de anlamsal olarak bu sözcüğe has bir karakter geliştirdiği de ayrıca düşünülebilir.

Yapısal incelemenin yanı sıra sözcüğe dair tarihsel inceleme de yapılacak olunursa Tai Wu-di’nin bağlı olduğu Tabgaç topluluğu Çinli bir topluluk olmayıp Türk, Moğol (Xian-bei) veya Türk-Moğol karışık kökenli; eski dönemlerinde bozkır medeniyetine sahip bir topluluktu. Tabgaçlar, Xiong-nu’ların soyundan gelen ve Xiong-nu’ların tarih sahnesinden çekilmeleri ile beraber Çin kaynaklarınca Beş Barbar On Altı Krallık Dönemi (MS 304 – MS 439) olarak adlandırılan dönemde, Xiong-nu ardıllarından biri olarak MS 310 yılında Dai Devleti’ni kurmuşlardır. Siyasi ve askeri güç elde etmeleri sonucunda MS 386 yılında da Kuzey Wei Hanedanlığı’nı kurarak Çin’in kuzey kısmına hâkim olmuşlardır. Bu nedenle “böri” adının kökenleri yine Xiong-nu’ları işaret etmektedir.

“佛狸” sözcüğü genel olarak değerlendirilecek olunursa bu sözcüğü yazısında kullanan kişinin; sözcüğü sadece duyduğu gibi yazıya geçirmedeği, aynı zamanda sözcüğün ne anlama geldiğini ve ne ifade ettiğini bildiği ve yazarın karakter seçimlerini sözcüğün ifade ettiği anlama göre dizayn ettiği görülmektedir.

İncelemeye konu edilecek ve kronolojik olarak üçüncü sırada bulunan bir diğer ada, MS 636 yılında tamamlanan Zhou-shu adlı tarihin “Türkler” adlı 50. bölümünde rastlanmaktadır: 步離 (Bù-lí). Bu sözcüğü diğerlerinden ayıran en önemli özelliği, tartışmaya mahal bırakmayacak şekilde Türk kaynaklarından elde edilerek kayıtlara geçirilen bir sözcük olmasıdır. Ünvan olarak kullanılan bu ad, Bumin Kağan’ın 6. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış oğullarından biri olduğu anlaşılan bir kişi için “Böri Kağan” öbeğini karşılayacak şekilde “步離可汗 (Bù-lí Kè-hán)” şeklinde kullanılmıştır. Bu kişi, kaynaklardan elde edilen bilgiler doğrultusunda Göktürkler içinde bu ünvana sahip olan ilk kişi olmuştur ve ondan sonra birçok kişi de bu ünvanın kullanımını devam ettirmiştir. Çin kaynakları bütünsel olarak yorumlanırsa anlaşılmaktadır ki bu sözcüğün bir ünvan olarak oldukça eskiye dayanan bir bozkır geleneğini temsil ettiği söylenebilir.

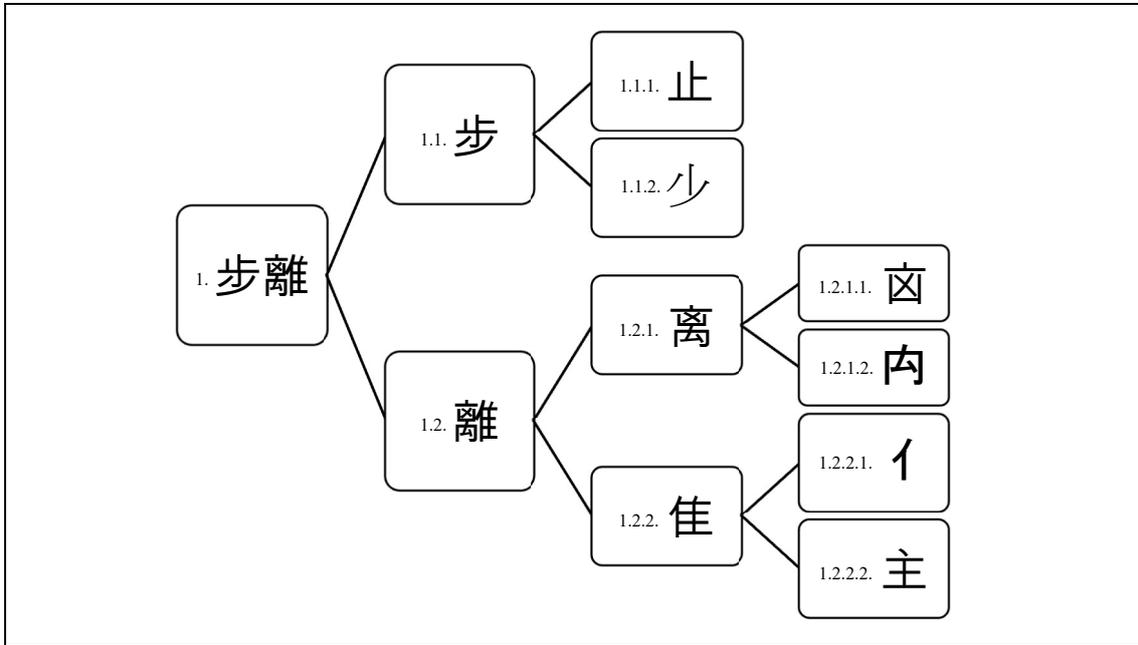
Çok büyük bir ihtimalle bizzat Göktürklerden duyularak yazıya geçirilen ve Bumin Kağan'ın oğlunun ünvanı olan “步離 (Bù-lí)” ve Göktürklerin muhafız birliğinin adı olan “附離 (Fù-lí)” sözcüklerinin de incelenmesi, ileri sürülen tezi daha net ve tutarlı bir hale getirecek ve Türkçeden Çinceye geçtiği bilinen bir sözcük ile karşılaştırma sunması açısından fayda sağlayacaktır. Bumin Kağan'ın oğlunun ünvanı olan ve MS 636 yılında kayda geçirilen “步離” sözcüğünün dönemlere göre okunuş biçimleri incelenirse şöyle bir sonuç elde edilmektedir:

Tablo 10. “步離” Sözcüğünün Çincenin Dönemlerine Göre Rekonstrüktif Okunuş Şekilleri

Sözcük	Eski Çince (Zheng-zhang)	Orta Çince (Zheng-zhang)	Orta Çince (Pulleyblank)	Mandarin Refleksiyle Okunuşu
步	/*ba:s/	/buo ^H /	/bo ^H /	/bù/
離	/*rel/	/liE/	/liǎ/	/lí/
步離	/*ba:s-*rel/	/ buo ^H -liE/	/ bo ^H -liǎ/	/bú-lí/

Bu sözcüğünde de alt birimlerine ayrılarak incelenmesi ve ardından piktografik tarihsel gelişimine değinilmesi öncekilerde olduğu gibi önemli ipuçları sunabilir. “步離” bir ölçüye kadar daha küçük yapı birimleri ayrılması aşağıdaki gibidir:

Tablo 11. “步離” Sözcüğünün Bazı Alt Birimlerine Ayrılması

Bu sözcüğün ikinci hecesi, mevzubahis ettiğimiz ilk sözcükle beraber daha önce incelendiğinden birinci heceye odaklanılırsa “步” karakterini oluşturan alt birimlerin bazıları anlamsal açıdan bazı ilgi çekici hususlar sunmaktadır. Asıl sözcüğü oluşturan bazı alt birimlerin Çincenin etimolojisi ve semantiği açısından şu şekilde incelenebilir:

Tablo 12. “步離” Sözcüğünün Çince Etimolojisi ve Semantiği Açısından İncelenmesi

1.1. 步	: /bù/ “Ayak, yürümek, ayak izi” gibi anlamları karşılamaktadır.
1.1.1. 止	: /zhǐ/ Başlangıçta “ayak [†] ” anlamına gelen ancak sonradan “durdurmak, bitirmek, sona erdirmek” gibi anlamları karşılayan bir anlama evrilmiştir.
1.1.2. 少	: /tǎo/ “Üzerine basmak” anlamını karşılayan bir radikaldir.

“步” karakterinin pek de geniş olmayan piktografik tarihsel gelişimi şöyledir:

Tablo 13. “步” Karakterinin Piktografik Tarihsel Gelişimi

	
Zhou Dönemi Bronz Yazıt Eski Çince	Günümüz Kullanımı Modern Dönem

Ancak “步” karakterini oluşturan alt birimlerden biri olan “止” karakterine yoğunlaşırsa yine ilgili bir anlam edilebileceği görüşündeyiz. “止” karakterinin görece daha geniş olan piktografik tarihsel gelişimi şöyledir:

Tablo 14. “止” Karakterinin Piktografik Tarihsel Gelişimi

			
Shang Dönemi Bronz Yazıtlar Eski Çince	Shang Dönemi Kemik Falı Yazıtı Eski Çince	Zhou Dönemi Bronz Yazıt Eski Çince	Savaşan Devletler Dönemi Bambu ve Ahşap Yazıtı Form 1 Geç Eski Çince
			
Savaşan Devletler Dönemi Bambu ve Ahşap Yazıtı Form 2 Geç Eski Çince	Qin ve Han Dönemi Küçük Damga Yazıtı Erken Orta Çince	Ming Dönemi Liu Shu-tong Yeni Çince	Günümüz Modern Dönem

İlk sözcük olan “拏離” sözcüğü incelenirken bu sözcüğün ikinci karakterinin “başı üstte, kuyruğu altta olan ve olumsuz bir niteliğe sahip bir tür yırtıcı hayvanı” simgelediği ifade edilmişti. Ayrıca “離” karakterinin alt birimlerinden biri olan “內” karakterinin “özellikle tehlikeli ve korkunç olarak nitelendirilen hayvanların yerde bıraktığı ayak izini” simgeleyen bir karakter olduğu da ifade edilmişti. “步離” sözcüğünün ikinci kısmında da aynı anlam geçerli olmakla beraber “內” karakterinin anlam özelliklerine “步” ve “止” karakterlerinde de rastlanmaktadır. Anlamsal olarak “步離” sözcüğünün “gezen ve hareket halinde olan; başı üstte, kuyruğu altta olan ve olumsuz bir niteliğe sahip bir tür yırtıcı ve tehlikeli bir hayvanı” simgelediği düşünülebilir. Göktürkler gibi kendilerini açık bir şekilde kurt ile özdeşleştiren ve bozkırlarda konar-göçer bir yaşam tarzını devam ettiren bir topluluk için böyle bir anlamlandırma ve simgeleme olağan kabul edilebilir.

Yine Zhou-shu'nun “Türkler” adlı 50. bölümünde önceki sözcük ile birlikte geçen ama bu sefer bir ünvan olarak kullanılmanın dışında, Göktürk kağanının özel muhafız birliğinin de “Böri (拏離, Fù-lí)” adıyla anıldığı görülmektedir. Göktürklerin muhafız birliğini tanımlayan ve yine MS 636 yılında kayda geçirilen “拏離” sözcüğünün dönemlere göre okunuş şekilleri şöyledir:

Tablo 15. “拏離” Sözcüğünün Çincenin Dönemlerine Göre Rekonstrüktif Okunuş Şekilleri

Sözcük	Eski Çince (Zheng-zhang)	Orta Çince (Zheng-zhang)	Orta Çince (Pulleyblank)	Mandarin Refleksiyle Okunuşu
拏	/*bos/	/bio ^H /	/buə ^H /	/fù/
離	/*rel/	/liE/	/liə/	/lí/
拏離	/*ba:s-*rel/	/ buo ^H -liE/	/ bə ^H -liə/	/bú-lí/

Göktürk kağanının muhafız birliğini ifade eden “拏離” sözcüğünün oluşturulmasında kullanılan “拏” karakteri, “bağlı olmak, yakın olmak, çevrelemek, güvenmek” gibi anlamlara gelmektedir. Bu açıdan herhangi bir alt anlamının bulunmadığını düşündüğümüz bu sözcük için doğrudan ses değerini yansıtmamasının yanı sıra bu sözcüğün ifade ettiği anlamsal değerden de yararlandığı görülmektedir. “拏” karakteri, sözcüğün ikinci karakteri olan “離” karakteri ile birlikte düşünüldüğünde “拏離” sözcüğünün sadece görüntü değeri olarak “bağlı olan, yakın olan, çevreleyen ve güven veren; başı üstte, kuyruğu altta olan ve olumsuz bir niteliğe sahip bir tür yırtıcı ve tehlikeli bir hayvanı” simgelediği düşünülebilir. Bu da doğal olarak kendini “böri” olarak adlandıran bir grup için oldukça anlamlı bir çıkarım olacaktır.

Yukarıda dönemlere göre okunuş biçimleri verilen dört sözcüğün ilk karakterlerinin değişken olmakla beraber ikinci sözcük (佛狸) hariç diğer üç sözcüğün (拏離, 步離, 拏離) ikinci karakterlerinin (離) aynı olması, aynı sözcüğe ve yazım geleneğine işaret ettiği gayet makul bir şekilde düşünülebilir. Ayrıca kayıtlara yansıyan “böri” sözcüğünün aradan geçen yüzyıllara rağmen büyük oranda aynı kaldığı söylenebilir ki bu durum, günümüze kadarki süreç içerisinde de pek bir değişkenlik göstermediğinden Türk dil tarihi için çok şaşırtıcı değildir. Çince yazımın değişimi

ise pek çok kesin olmayan sebebe bağlanabilir: Sözcüğü duyan müellifin sözcüğü Çinceye aktarım biçimi, müellifin lehçesi veya şivesi, müellifin en yakın sesi veren Çince karakter tercihi veya bilgisi, değişen Çin hanedanlıkları ile beraber gelişen dil farklılıkları bu konuda etkili olmuş olabilir. İncelenen ilk sözcüğün yazıya geçirildiği tarih (MS 111) ile son sözcüğün yazıya geçirildiği tarih arasında (MS 636), 525 yıl gibi büyük bir zaman dilimi geçtiği düşünülünce bu farklılığın, aynı şive veya lehçe bile olsa Çincenin değişen yapısından da kaynaklandığı söylenebilir. Sözcük dil içerisinde zamanla değişime uğramış olabilir; müellif bu sözcüğü farklı lehçe ve şive, hatta Türkçeden başka bir dil kullanan birinden duymuş olabilir. Bu noktada Çince kaynaklarda yazıya geçirilen sözcüklerin temel ses farkının ilk hecede olduğu görülmektedir. İlk sözcükte kendini görece daha çok hissettiren /p/ sesi; bugün “böri” sözcüğünü kullanan Çuvaşça ve Hakasça gibi tarih içerisinde kökü daha eskiye dayanan Türk dillerinde sözcük başında /b/ sesi yerine /p/ sesinin kullanıldığı da görülebilir. Buradan hareketle Türkçeden Çinceye geçen “böri” sözcüğünün, /p/ sesini kullanan Türk bir lehçesinden geçmiş olma ihtimalini de göz ardı etmemek gerekmektedir.

Fonetik ilişkilendirmelerin dışında bu sözcüklerin; “böri” sözcüğünü karşıladığını düşünmemizi sağlayan önemli açıklamalı metin kaynakları da bulunmaktadır. Biri MS 636 yılında tamamlanan Zhou-shu’da, diğeri MS 801 yılında tamamlanan Tong-dian’de geçen iki açıklama bulunmaktadır. Zhou-shu’nun “Türkler” adlı 50. bölümünde “[Göktürkler] sancaklarının üst kısmına, altından [yapılmış bir] kurt başı takarlar. Hükümdar muhafız bölüğüne ‘fu-li’ derler ki Çince anlamı ‘kurt’ demektir.” şeklinde yer alan ve hükümdarın muhafız birliğini açıklayan bu ifade, oldukça açık bir kanıt sunmaktadır. Diğer yandan Tong-dian’in “Kuzey Kavimleri” başlıklı 197. bölümünde yer alan “(...) Bu memur, kağanın özel işleriyle uğraşıyordu ki [bu kişi tarafından] bazen fu-lin makamı oluşturuluyordu, ‘fu-lin’ [sözcüğü] ‘kurt’ anlamına gelen gelmektedir.” şeklinde hükümdarın muhafız birliğinden bahseden bu metin de söz konusu tezimizi yine destekler niteliktedir.

Sonuç olarak “böri” sözcüğüne tarihsel olarak ilk kez MÖ 1. yüzyılın ikinci yarısında rastlanmakla beraber bu sözcük, paleografik olarak ilk kez MS 111 yılında yazıya geçirilmiş bir sözcüktür. Bu açıdan bilinen en eski Türkçe sözcüklerden biri konumunda olmasının yanı sıra Xiong-nu’lar ve Göktürkler arasında da linguistik bir köprü kurmakta ve iki topluluk arasında linguistik bir kanıt oluşturması açısından önem arz etmektedir. Bu sözcüğün sonraki farklı dönemlerde ve bölgelerde kaleme alınan tarihi eserler içerisinde temel ses değerlerini ve anlamını koruyarak “步利 (bù-lì), 屋利 (wū-lì), 步雖 (bù-suī), 附鄰 (fù-lín)” gibi şekillerde de yazıldığı görülmektedir. İncelenen sözcüklerdeki ses olayları, metin açıklamaları ve tarihsel bağlamları dikkate alınınca tüm bu sözcüklerin Türkçede yer alan “böri” sözcüğünü ifade ettiği görülebilir.

“Böri” sözcüğünün Türkçenin yazılı kaynaklara dayanan ilk dönemlerinden beri kullanıldığı, yukarıda yapılan tespitler dolayısıyla açıkça bilinen bir gerçeğe dönüşmüştür ancak bu sözcüğün etimolojik olarak Türkçe mi yoksa Türkçeye başka bir dilden mi geçtiği henüz açıklığa kavuşmuş bir konu değildir. Bunun için önce “böri” sözcüğünün Türk dili tarihi içerisindeki yerini çeşitli açılardan incelemek gerekmektedir. Bu incelemenin ilk adımı da Türkçenin ilk yazılı kaynakları olan kaya yazıtları ve anıtlar incelenmelidir.

kişi adı olması için müstesna bir örnek olması gerektiğinden bu olasılığın düşük bir ihtimal olarak kabul edilmesi gerekmektedir. İleride değinileceği üzere Türk tarihi içerisinde “böri” sözcüğü, kişi adından ziyade daha çok bir askeri-siyasi ünvan olarak kullanılmış olup bu sözcük de tamamen yalın hali ile tercih edilmiştir. “Töl” sözcüğünün Eski Türkçede ve Türkçenin birçok türünde “döl, nesil, yavru, evlat; yavrulama zamanı” gibi anlamları karşıladığı da düşünülürse “kurdun evlatları” veya “kurdun nesli” adlı bir topluluğu niteleyen bir isim olarak kullanılmış olabilir ki bu durum çok da sıra dışı bir sonuç ortaya koymaz (Caferoğlu, 1968: 249; Atalay, 1986: 645). Türk tarihi içerisinde “börü” adına sahip birçok boy bulunmaktadır.

Bunun ilk örneklerine yine Çin kaynaklarında rastlanmaktadır. Kaynaklarda “böri” isminin Çince söylenişi olan “fu-li” ve türevleri şeklinde geçen iki adet boy ismi mevcuttur. İlki Sui-shu’da aktarılan tarihi olaylara göre Tardu Kağan’ın art arda aldığı yenilgilerden dolayı siyasi otorite kaybetmesi nedeniyle ondan fazla Töles boyunun MS 603 yılı civarlarında ayaklanması üzerine kayıtlara giren Töles boylarından birinin “Fu-li-ju (Çin. 伏利具, Fú-li-jù)” şeklinde kaydedildiği görülmektedir (Sui-shu, 84; Bei-shi, 99; Taşağıl, 2003: 60). Diğeri ise MS 715 yılına ait olan bir kayda göre Dokuz Oğuz konfederasyonunun bir parçası olan “Fu-li-yu (Çin. 富利羽, Fú-li-yü)” boyunun başında bulunan Mo-he-tu Mo’nun Çin’e bağlılığını bildirmesi üzerine kayıtlara geçmiştir (Tang Hui-yao, 72). Chavannes, “Fu-li-yu” ile Sui-shu’da geçen “Fu-li-ju” adlarının karıştırılmaması gerektiğini ifade etmiştir ki incelemeler neticesinde ikisinin de farklı topluluklar olduğu sonucuna varılmıştır (Chavannes, 1903: İlave Bölüm 32). “Böri” adlı boyların tarihi bir iddiaya göre daha da eski çağlara dayandırılabilir: Abayev’e göre kaynaklarda “Birag” şeklinde geçen İskit boyunun adı, Türkçe “böri” sözcüğü ile aynı etimolojik köke sahiptir (1949: 592-595). Tarihteki bir diğer örneğe Kıpçaklar arasında rastlanmaktadır. Kıpçakların Moğol istilasına kadar iki güçlü ve önemli boyu bulunmaktaydı: İlbörü (veya İlbari) ve Uran. İlbörü boyu Moğol seferlerine fazla dayanamayıp zayıflayınca Harzemşah Atsız’ın MS 1130’daki seferi ile de İlbörü boyunun da dâhil olduğu Kıpçakların birliği dağılmıştır. Bu sırada İlbörü boyunun son hükümdarı Baçman da MS 1237 yılında öldürülmüştür (Ahincanov, 1995: 241; Taşağıl, 2022a: 251-252). Görüldüğü üzere bu boylar da doğrudan “böri” adını tercih etmeyip kendileri ayıran farklı bir sözcüğe ihtiyaç duymuşlardır. Bu durum diğer yandan birçok “böri” adlı topluluğun olduğunu ve bu toplulukların birbirlerinden ayırt edilme ihtiyacı duyduklarını da göstermektedir. Günümüze daha yakın boylardan örnek verilecek olunursa Kırgızların “Börü” adlı bir boyunun “Kara Böri” adı verilen bir alt grubu bulunmaktadır (Karataev, 2003: 91). Hakasların “Çiti Püür (Yedi Böri)” adlı bir boyunun da “Sarı Püür (Sarı Böri)” ve “Kara Püür (Kara Böri)” adı verilen alt grupları bulunmaktadır (Butanaev, 1990: 68). Daha yakın zamanlarda ise Azerbaycan-İran sahasında Kurt Oymağı, Kurt-Beglü Oymağı, Kurt-Bece Oymağı gibi topluluklar ile Kaşkaylar arasında “Kurt” adlı bir topluluğun var olduğu bilinmektedir (Kalafat, 2007: 81). “Böri” adlı boyların Türk anlatılarında da yer aldığı olmuştur: Özbek destanı Alpamiş Destanı içerisinde, Özbeklerin “Bayböri” adlı bir boyu olduğu görülmektedir (Eunkyong ve Mamatqul, 2011: 151). Dolayısıyla başka bir ad veya sıfatla nitelendirilen “böri” adına sahip boy isimlerinin var olduğu sıkça görülen bir durumdur.

Diğer yandan Göktürklerin yönetici ailesinin Çin kaynaklarında geçen “A-shi-na (阿史那)” adının da “Soylu Kurt” anlamını karşıladığına dair güçlü iddiaların da bulunduğunu belirtmek gerekmektedir (Çoban, 2023: 216-222). Bu tür boy adlarının varlığı, kurdu totem veya benzeri bir kutsal varlık olarak benimsemiş bir topluluğun var

olabileceğini ve bu boyun da “Tölbörü” gibi bir alt grubunun var olduğunu gösteriyor olabilir. Bu doğrultuda Aydın’ın “Hanım Tölböri, halkım, ünlü akrabalarım...” şeklindeki ifadesini sadece anlamı değiştirecek bir virgül değişikliği yaparak “Hanım, Tölböri halkım, ünlü akrabalarım...” şeklinde olması gerektiğini öne sürüyoruz. Böylece “Tölböri” sözcüğünün bir kişi adını değil, boy adını niteleyen bir sözcük olduğunu göstermiş oluruz.

“Böri” sözcüğüne rastlanılan bir diğer önemli yazıt, Begre Yazıtı’dır. Begre Yazıtı’nın sağ yüzünün üçüncü ve son satırında, toplamda ise onuncu ve son satırında “böri” sözcüğüne şu şekilde yer verilmiştir:

“𐰽𐰺𐰠𐰢𐰣𐰤𐰥𐰦𐰧𐰨𐰩𐰪𐰫𐰬𐰭𐰮𐰯𐰰𐰱𐰲𐰳𐰴𐰵𐰶𐰷𐰸𐰹𐰺𐰻𐰼𐰽𐰾𐰿”

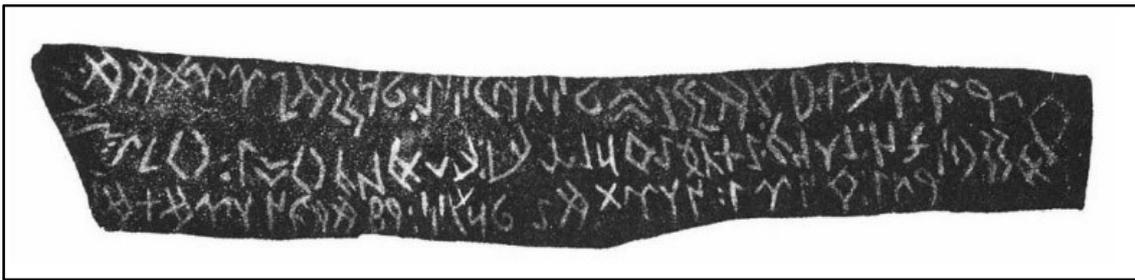
“YeTİ: BÖRİ. ÖLüRDüM E BaRSıG. KöKMeKiG ÖLüRMEDiM E”

“Yedi kurt öldürdüm, pars ve Sibiry leoparı öldüremedim.”

(Orkun, 1994: 483; Tekin, 2003: 231; Aydın, 2015: 56)

Bu yazıtta konu olan hayvan öldürme eylemine El-Bajı (E68), Uybat VI (E98) ve Del-Uul I (Mo86) yazıtlarında da rastlanmaktadır. El-Bajı Yazıtı’nda “Dağdaki kara ayıların ellisini yakaladım.” şeklinde bir ifade yer alırken Uybat VI Yazıtı’nda “Bozkurt, kara kakım [ve] geyik öldürdüm.” ifadesi yer almaktadır (Aydın, 2015: 137, 153). Del-Uul I Yazıtı’nda ise “Altmış yaban eşeği öldürdüm, elli deve öldürdüm, yirmi kurt öldürdüm.” şeklinde bir anlatıma rastlanmaktadır (Sanjmyatav, 1995: 43). Aydın ve Şirin User’e göre tüm bu ifadeler “er at almak” amacıyla yapılan bir cesaret göstergesinden ibarettir (2015: 59; 2009: 167). Birçok erken toplulukta olduğu gibi Türk topluluklarında da “yetişkin bir erkek olma” teması gibi bazı önemli geçiş törenlerinde bu tür avların yapıldığı veya saf cesaret örneği olarak tehlikeli ve vahşi hayvanların avlarına çıkıldığı bilinmektedir. Ancak görünen anlamın dışında sembolik bir anlamın ifade ediliyor olma olasılığı da bir köşeye atılacak cinsten değildir.

Görsel 1. Begre Yazıtı’nın (E11) Sağ Yüzü (Orkun, 1994: 486)

Göktürk Yazıtları da dâhil olmak üzere ölen bir kimsenin arkasından yazılan bu yazıtlar, genel olarak ölen kişinin yakınlarının biri tarafından ölen kişinin ağzından yazılmıştır. Yazıtı yazan kişinin elindeki sınırlı bir alana, ölen kişinin hayatındaki önemli anlarını yazmak isteyeceği açıktır. Bir dağda yaşayan elli gibi çok sayıda ayıyı öldürmenin oldukça cesaret ve beceri isteyen bir iş olduğu kabul edilebilir bir durumdur. Kişinin mezar taşına yazılacak kadar öneme sahip olduğu düşünülen bu durumun, kişinin kendisi ile özdeşleşmiş cesaretini ve avcılık yeteneğini anlatan bir ifade olduğu tabii olarak düşünülebilir. Diğer yandan adına yazıt dikilen bu kudretli kişilerin - eldeki kısıtlı bir alana- neden sadece öldürdüğü hayvanları, üstelik bir de öldüremediği hayvanları yazma ihtiyacı

hissetsin? Düz bir anlam çıkarıldığı zaman bu türden bir başarısızlığın mezar taşına yazılmasının herhangi bir manası bulunmamaktadır. Burada aranması gereken başka türden dolaylı anlamlardır.

Yapısal nedenlerin yanı sıra Begre Yazıtı'nda kişinin öldürdüğü hayvan ile beraber öldüremediği hayvanları da sayması, kurdu ise astrolojik bir duruma atfen “yedi böri” şeklinde anması; bu ifadelerin düz ve sıradan bir anlamdan ziyade sembolik bir anlam taşıyor olabileceğini göstermektedir. Ayrıca çeşitli yazıtlarda adı geçirilen yedi böri, bozkurt, leopar, pars, ayı, kakım, geyik gibi hayvanların her birinin Türk mitolojisi içerisinde özel bir yerinin olması, bir tesadüften ibaret olmasa gerek. Begre Yazıtı'nda yer verilen kurt, Sibiryaya leoparı ve pars rastgele bir araya getirilmiş hayvanlar değildir. Her birinin Türk mitolojisinde birbirleri ile ilişkili kutsal ve konum olarak birbirine yakın göksel işlevleri bulunmaktadır. Bu duruma ek olarak bu hayvanların ekonomik değerlerinin yüksek olduğu da göz ardı edilmemelidir.

“Böri” sözcüğünün ünvan olarak kullanıldığı Aldı-Bel I Yazıtı'nın ilk satırında ölen kişinin adına ve ünvanına şu şekilde yer verilmiştir:

“>⊙YTT*⊗(†)TLL”

“ÇOÇI(K?) BÖRİ SAÑUN”

“[Ben] Böri [Birliği] Komutanı Çoçı[’yim].”

(Orkun, 1994: 463; Aydın, 2015: 59).

“Çoçı” olarak ele aldığımız sözcüğün yazımında kaynaklar arasında bir görüş birliği bulunmamakla beraber kişi adı olarak kullanıldığı görülmektedir. Aydın, bu ifadenin günümüz Türkçesindeki karşılığını “[Ben] General Çoçı Böri[’yim].” şeklinde vermiştir (2015: 59). Bu çıkarımda iki konunun üzerinde durulması gerekmektedir: İlki, “böri” sözcüğü daha önce bahsedildiği üzere Türk tarihinde bir ünvan olarak kullanılmıştır. İkincisi ise birçok Doğu Asya topluluğunda olduğu gibi Xiong-nu’lar ve Göktürkler gibi Türk topluluklarında da ünvanlar, isimden sonra kullanılmakta olduğundan bu ifadedeki ilk sözcük kişi adı, ikinci ve üçüncü sözcük ise ünvan olmalıdır. Dolayısıyla yazıtta geçen ifadenin daha doğru halinin “[Ben] Böri [Birliği] Komutanı Çoçı[’yim].” şeklinde olması gerektiği görüşündeyiz. Sonuç olarak da Aldı-Bel I Yazıtı'nda “böri” adının bir ünvan olarak kullanıldığı sonucuna varılabilir.

“Böri” sözcüğünün yine bir ünvan olarak kullanıldığı bir diğer yazıt olan ve üç tarafı yazılı olup toplam dokuz satırdan oluşan Altın-Köl I Yazıtı'nın ön yüzünün ikinci satırındaki ifade şu şekildedir:

“>KTD#JH§:YHδJL>:TT*⊗EY#:#F4YK†:LTYHT&>KTFYK†:JHYT&”

“aT aŞaR aLP: eRTiÑiZ İT UT aŞaR KÜÇ: eRTiÑiZ: İNiLiG BÖRİ: UÇA BaRS: aDİRiLMaY İTU”

“At aşan kahraman idiniz; et (?) öküz aşan güç idiniz Yavru Kurt, Uça Bars ayrılma, ey!” (Orkun, 1994: 511)

Yazıtta yer alan tamgaların tespiti ve metnin okuması konusunda Aydın'ın görüşleri, Orkun'un görüşlerinden biraz daha farklıdır:

“>hTÐHJYË:YHÐNÏ:kTÑ&YH:JHkT:LNHYT&hJHkT:JHYT&”

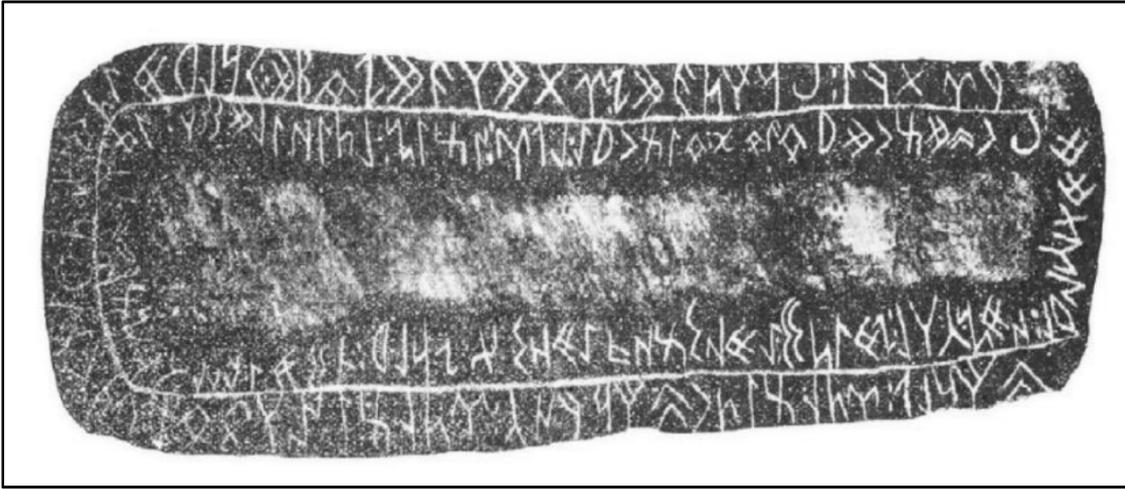
“aTSaR aLP: eRTiÑiZ E T²UTSaR KÜÇ: eRTiÑiZ E: İNiLiG BÖRT: UNA BaRS(?): aDRiLM<a> YIT²U”

“Atsanız kahraman idiniz (ve) tutsanız güç(lü) idiniz, kardeşlerim Bört (ve) Una Bars’tan ayrıldım, ne acı!”

(Aydın, 2015: 81)

İki araştırmacının eserin genel okunuşu hakkındaki görüşleri birbirinden farklıdır ancak bizlerin odak noktası “böri” sözcüğü olduğundan bu yazıtın hemen sol alt köşesinde yer alan ilgili sözcüğün “bört” değil, “böri” olarak okunması gerektiğini düşünmekteyiz ve bu noktada Orkun’un tespit ve okumasının daha geçerli olduğu görüşünderiz (2015: 81; 1994: 511). Kaldı ki “bört” şeklinde okunsa dahi bu sözcük de “kurt yavrusu” anlamına gelmektedir ve çeşitli biçimleri ile çağdaş Türk dillerinde ve Moğolcada varlığını sürdürmektedir.

Görsel 2. Altın-Köl I Yazıtı’nın (E28) Ön Yüzü (Orkun, 1994: 519)

Yazıtta biri “Böri”, diğeri “Bars” adıyla anılan iki kişiden bahsedilmektedir ancak bu sözcüklerin birer kişi adı olarak değil birer ünvan olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Bu kişilerden “alp (kahraman)” ortak ünvanıyla, “böri (kurt)” ve “bars (pars)” özel ünvanlarıyla söz edilmiştir. Buradan anlaşılmaktadır ki cesareti veya becerisi ile öne çıkan kişiler, kurda veya parsa benzetilmekteydi ve bu adlarla anılmaktaydı ya da belli askeri birliklerin başında olanlara bu ünvanlar verilmekteydi.

“Böri” sözcüğünü içeren bir diğeri yazıt olan Uybat VI Yazıtı’nın beşinci satırında yer alan “böri” sözcüğü, metinde şu şekilde yer almaktadır:

“HkTYN:YfðHJ:TY&BNY”

“KÖK BÖRİ: KaR<a> aS BuGU: ÖLüRTüM”

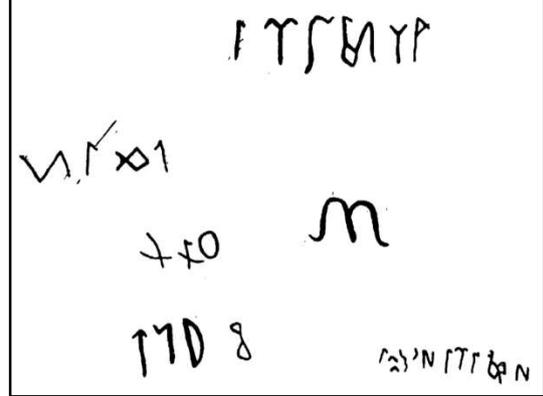
“Bozkurt, kara kakım [ve] geyik öldürdüm.” (Aydın, 2015: 153).

Uybat VI Yazıtı’nda hayvan sembolizminin yoğun olarak kullanıldığı göze çarpmaktadır. Metnin üçüncü ve dördüncü satırında “Orhon yurdunu aldığınızda vahşi domuz gibiydiniz. Bars Tigrig [adlı] beyimin yaşı [ve]

Görsel 4. Talas VI Yazıtı'nın Bulunduğu Kaya

Görsel 5. Talas VI Yazıtı'nın Estampajı

(Alimov, 2014: 212-213)

Kutsal kabul edilen ve dini bir sembol olarak görülen ak kurt ile Türkler arasındaki ilişkiden Çin kaynaklarında da bahsedilmiştir. Guo-yu, Shi-ji ve Han-shu adlı Çin kaynaklarına göre MÖ 964 yılında kuzey seferine çıkan Zhou Hanedanı hükümdarı Zhou Mu-wang'ın, kuzeydeki topluluklarla savaşarak soyut veya somut anlamda ama kuzeyli toplulukları temsilen “dört ak kurt ve dört ak geyik” ele geçirerek ülkesine geri döndüğü kayıtlara geçmiştir. Bu durumda, aralarında yaklaşık 1600 yıl bulunan Çin kaynaklarındaki olay ile Talas VI Yazıtı'nın ortak bir yönü olarak kuzeyli göçebelerin ak kurda sembolik ve dini bir anlam yüklediği söylenebilir. Türk mitolojik sisteminde kurdun kozmolojik unsurlara bağlı olarak gök (mavi) kurt, boz kurt, ak kurt, al kurt, kara kurt gibi çeşitli renklerle tanımlanması bilinen bir durum olup ak kurt, gök unsurlarına yani saflık, temizlik ve erdeme işaret etmektedir (Çoruhlu, 1999: 148). Dolayısıyla ak kurdun diğer kurt türlerine göre daha önemli bir noktada olduğu söylenebilir. Bu yazıtı yazan kişi de kendisine yardımcı olması için ak kurt olarak adlandırılan yardımcı ruhtan yardım dilemiştir, denilebilir.

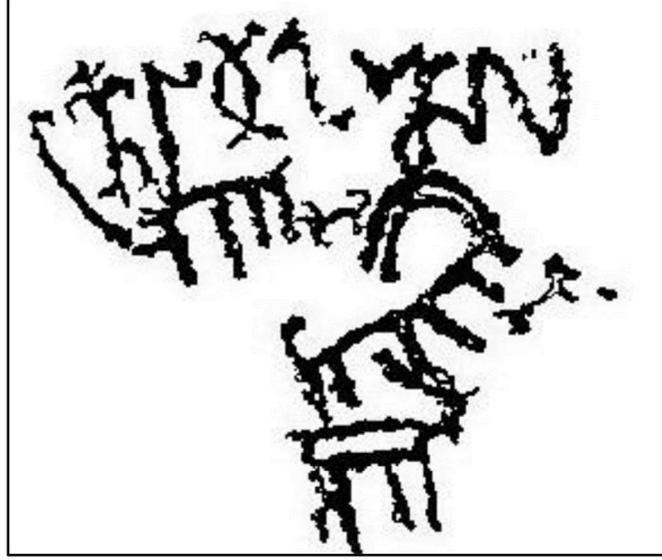
Talas VI Yazıtı'na benzeyen ama bir yönüyle ondan farklılaşan başka bir ifadeye yine başka bir Talas yazıtı olan Çaçıkey Yazıtı'nda rastlanılır. “Böri” sözcüğünün yer aldığı Çaçıkey Yazıtı'nda ilgili ifade şu şekilde geçmektedir:

“𐰃𐰆𐰇𐰈𐰉𐰊”

“KaRA BÖRİ”

“Kara Kurt” (Useev, 2009: 20; Alimov, 2014: 149-150).

Görsel 6. Çaçıkey Yazıtı'nın Estampajı

(Amanbaeva vd., 2007: 159)

Çaçıkey Yazıtı, sadece “Kara Böri” öbeğinden ibaret olup oldukça kısa bir yazıttır. “Böri” ismine eklenen sıfat incelenecek olunursa Talas Bölgesi’nde bulunan başka yazıtlarda “kara” sözcüğü ile oluşturulmuş çeşitli adlara (Kara Bars, T1/3; Kara Çur, T2/4...) rastlanıldığından bu öbeğin bir insan ismi olabileceği düşünülmüşse de bu konuda bir kesinlik bildirilememektedir (Cumagulov, 1987: 16-19; Useev, 2009: 20). Diğer yandan “kara” sözcüğünün bir sıfat olarak “güçlü, kötü durumda olanlara yardım eden kimse, büyük hayvan, halk, çoğunluk” gibi anlamlarla da kullanıldığı bilinmektedir (Abduldaev vd., 1969: 234). Bu açıdan “kara” sözcüğü, Türk siyasi tarihinde geniş bir kullanım alanı elde etmiştir.

Useev, Karahanlılar Devleti’nin adında ve bu devletin kurucusu Kara Satuk Buğra Han’ın ünvanında görüldüğü üzere “kara” sözcüğünün bir ünvan olarak kullanıldığında “saygın, ulu” anlamlarını da içerecek şekilde “güçlü” anlamını; Sıdıkov ise Kara Kırgız, Kara Kitay adlarında olduğu gibi “kara” sözcüğünün etnonimlerle beraber kullanımında bu sözcüğün bir renk belirtmeyip “halk kitlesi, sıradan çoğunluk, halk” gibi anlamları karşıladığını ifade etmiştir (2009: 21; 1983: 88). Bir örneğine daha önce bahsi geçen Uyuk-Turan Yazıtı’nda da görülebileceği üzere Göktürk Dönemi’nde halka “kara budun” şeklinde hitap edildiği de bilinmektedir. Sonuç olarak yalnızca iki sözcükten oluşan Çaçıkey Yazıtı için bu noktadan sonra sadece bazı kesin olmayan çıkarımlar yapılabilir: Yazıtta belirtilen sözcükler; bir kişi adına, bir boy adına ya da Talas VI Yazıtı’nda da olduğu gibi bir kutsal ruh adına gönderme olmalıdır.

Kişi adı olması için müstesna bir örnek olması gerektiğinden bu olasılığın düşük bir ihtimal olarak kabul edilmesi gerekmektedir. Ancak bir topluluğu niteleyen bir isim olarak kullanılmış olabilir. Yukarıda belirtildiği üzere tarihte “kara” sıfatıyla nitelendirilen birçok topluluğun olduğu görülmektedir: Karahanlılar, Kara Kitay, Kara Kırgız, Karakoyunlu... Diğer yandan Kırgızların “Börü” adlı bir boyunun “Kara Böri” adı verilen bir alt grubu bulunmaktadır (Karataev, 2003: 91). Hakasların “Çiti Püür (Yedi Böri)” adlı bir boyunun da “Sarı Püür (Sarı Böri)” ve “Kara Püür (Kara Böri)” adı verilen alt grupları da bulunmaktadır (Butanaev, 1990: 68). Ayrıca Göktürklerin

yönetici ailesinin Çin kaynaklarında geçen “A-shi-na (阿史那)” adının da “Soylu Kurt” olabileceğine dair güçlü iddiaların da bulunduğunu belirtmek gerekmektedir (Çoban, 2023: 216-222). Bu tür boy adlarının varlığı, kara kurdu totem olarak benimsemiş “Kara Börü” adlı bir topluluğun var olabileceği üzerine ihtimalleri güçlendirmektedir.

Useev, Çaçıkey Yazıtı’nın coğrafi konumu ve anlamsal bütünlüğünden hareketle Güney Sibirya’da bulunan Tebsey kaya yazıtları ile yakınlığına dikkat çekmiştir (2009: 22). Hem Tebsey hem de Çaçıkey yazıtlarının çevresinde bulunan bazı hayvan figürleri ile güneşi sembolize eden tekerlek şekilli çizimlerin söz konusu bölgelerin kutsal bir alan olduğunu gösteriyor olabilir. Çaçıkey Yazıtı’nda yer alan metnin hemen altında geyik motifleri resmedilmiştir. Yine metin içerisinde /r/ sesini karşılayan ve tek başına “er (adam)” anlamını taşıyan /r/ tamgası, bir insan figürüne benzetilerek yazılmıştır. Yazıtın hemen altında yer alan bir başka kayada -bazılarının sonradan yapıldığı anlaşılmakla beraber- genel olarak geyik, at, deve, köpek, yırtıcı hayvan resimlerinin; av sahnelerinden, çeşitli tekil tamgalardan ve güneşi sembolize eden tekerlek çizimlerinin varlığından söz edilebilir (Amanbaeva, 2007: 160). Useev “Kara Börü” adındaki bir boyun bu kutsal alana totemlerinin adını yazmış olabileceğini düşünmüştür (2009: 22). Bu görüşü makul kabul etmekle birlikte bizler duruma başka bir açıdan daha bakmayı tercih ediyoruz: Bu kült petroglifler ile ifade edilmek istenen tüm kavramların bir şekilde çizimler aracılığı ile görselleştirilmesine rağmen “kara böri” adının görselleştirilmeyip sadece yazıya döküldüğü görülmektedir. Bu durumun kutsal görüldüğü anlaşılan bir alanda yapılması ise “böri” adının artık tabulaşma süreci içerisinde olduğuna işaret ediyor olabilir. Tabulaştırılan bir varlık ise bir boy veya kişi adından ziyade kutsal kabul edilen bir totemin veya ruhun varlığına işaret etmektedir. Bizler bu ihtimalin diğerlerine göre daha olası olduğunu düşünmekteyiz. Bu hususun ayrıca ele alınması gerekmektedir.

Bir ihtimalden daha bahsetmek gerekirse Türk mitolojik sisteminde ve renk sembolizminde kara renk, yer altı unsurlarına yani kuvvete ve/veya kötülüğe işaret etmektedir (Çoruhlu, 1999: 148). Hakasların Kara Kuzgun Destanı’nda yeraltının, ölümün ve kötülüğün gücünü temsil eden Kara Alp ile yerüstünün, yaşamın ve iyinin gücünü temsil eden yeni doğmuş bir çocuk ilahi bir mücadele yürütürken Kara Alp, kendisine yardım etmesi için dokuz kara kurt çağırır (Polat, 2021: 434). Böylece kurt, “kara” sıfatını alarak Türk mitolojisinde genelde gösterdiği işlevlerin tersine bir karaktere bürünmüş olur ki siyasi kullanımının dışında Türk mitolojisinde “kara” sıfatı; genel olarak yeraltı, ölüm ve kötülük ile ilişkili olarak kullanılmıştır. Ancak Türk mitolojisinde yeraltı ruhlarının sahip olduğu kötücül güç, aslında düalist dünyanın denge unsuru olduğu için nefret edilen bir unsur olmamıştır. Aksine onlara da dualar edilmiş, kurbanlar adanmıştır. Böylece onlardan gelecek kötülüklerin önüne geçilmek istenmiştir.

Kara kurt gibi kara renkli hayvanlar bazı Türk toplulukların kutsal saydığı hayvanlar olabilmektedir. Örneğin 1072-1074 yılları arasında Kaşgarlı Mahmut tarafından tamamlanan “Dîvânu Lugâti’t-Türk” adlı eserin “kêçe (gece)” adının açıklamasında yer alan “kara kızıl böri” ifadesini hatırlatmaktadır:

“Kêçe turup yorır erdim
Kara kızıl böri kördüm
Kâtıg yanı kura kördüm
Kaya körüp baqu ağıdı

Gece kalkıp yürür idim
Kara kızıl kurt gördüm
Sert yayımı kurdum
Beni görüp yokuşu aştı”

(Atalay, 1985b: 219-220)

“Kara kurt” ifadesine benzer bir şekilde dörtlükte geçen “kızıl kurt” ifadesi de bu türden bir anlam özelliğine sahiptir. Örneğin Sahaların anlatılarında yer alan “çierbe” adındaki kızıl kurt; yeryüzünde kötülük, düzenbazlık ve açgözlülük gibi özelliklerle nitelendirilen kötü bir ruhtur (Pekarskiy, 1945: 220). Altay Türkleri arasında “Al Pörü (Al Börü)” adıyla bilinen kurt, büyük bir cesarete sahip oldukları halde kahramanlara ve insanlara iyilik getirmeyen kötü ruhlara verilen genel bir addır (Kalafat, 2009: 64). Kara rengi sadece kurda has bir renk sembolizmi olmayıp çeşitli hayvan figürleri ile birlikte kullanılan bir sembolizmdir. Türk mitolojisi içerisinde çeşitli örneklerine rastlanabilir. Tibetçe yazılmış bir Uygur efsanesinde, bir topluluğun atası olan ve kara renkli göksel bir köpekten bahsedilmektedir:

“(…) Bu köpekler başlangıçta biri kızıl, diğeri kara renklerde olmak üzere gökten inmişler. Köpekler dağın zirvesine indiklerinde bir dişi kurda rastlamışlar ve onunla çiftleşmişler ancak kurt kısır olduğu için yavruyalamamış (veya doğurduğu yavruların hiçbiri yaşamamış). Bunun yüzden kızıl ve kara [renklere sahip] iki köpek, yakın civardaki Türk ailelerinden bir genç kıızı kaçırmış ve onunla birlikte olmuşlar. Bu birleşmeden doğan erkek yavruların hepsi köpek, dişi yavrular ise insan olarak doğmuş ve [dişi yavrular] temiz (veya arı) kadımlar olarak gözükmüşlermiş. (...)” (Çoban, 2023: 269)

Kara renk, Türk mitolojisi içinde tarihten günümüze kadar varlığını sürdüren güçlü bir motif olup Türk düalizminde göksel ruhları temsil ettiği için mavi (gök/kök) ve yeraltı ruhlarını temsil ettiği için kara şamanlar her zaman diğer şamanlara göre daha güçlü bir pozisyonda olmuştur. Örneğin 19. yüzyılın ortalarında yaşamış Abakanların meşhur kamlarından olan Topçan hakkında anlatılan bir efsane şöyledir:

“Topçan bir gün ayin yaparken birdenbire önünde “Küçük Tağ” denilen dağda iki boğanın kavga ettiklerini görmüş. Bu boğalardan biri kara, ikincisi de gök-boğa imiş. Gök-boğa, kara boğayı öyle hırpalamış ki zavallı bayılacaktı. Topçan buna acımış da gök-boğayı okla vurmuş. Gök-boğa, kurt suretine girerek güneye doğru koşmuş; kara boğa ise “Ey atam olan kam Topçan! Ey anam olan kam Topçan!” demiş ve batıya doğru gitmiş. Meğer bu kara boğa da Urenha’ların kamı imiş.” (Radloff, 1899: 282-284; İnan, 1986: 87).

Hakas Türklerine ait olan Han Orba Destanı’nda, kara kurtlar yer altı, kötülük ve zalimlik ile ilişkilendirildiği görülür (Aktaş, 2007: 211-212). Benzer şekilde Türklerde kara renk ile temsil edilen Erlik gibi yeraltı ruhlarına tapınıldığı veya şamanların yer altı ruhları ile sıkı bir etkileşim içinde olduğu bilindiğinden küçük ihtimal de olsa “kara kurt” ifadesiyle kişinin kurt görünümlü yer altı ruhuna başvurmuş olma olasılığının bir köşeye atılmaması gerekmektedir. Çaçıkey Yazıtı’nda bahse konu olan “kara kurt” terimi ile kurt görünümlü bir ruhun adı yazılmış olabilir. Bu adın tabulaşmaya başlaması da yine kara rengi ile ilgili görünmektedir.

Bir diğer kaynak metin olan ve toplam dört parça metinden oluşan Del-Uul Yazıtı’nın birinci metninin ikinci satırında “böri” sözcüğüne şu şekilde yer verilmiştir:

“𐰃𐰪𐰠𐰸:𐰠𐰸𐰸:𐰠𐰸𐰸”

“YeGiRMİ: BÖRİ: ÖLüRTüM.”

“Yirmi kurt öldürdüm.” (Sanjmyatav, 1995: 43)

kurdun koyunu “bağışlaması” durumunun iyiye yorumlanması ayrı bir önem taşımaktadır. Bu ifadede kurdun insafa gelmesi mi yoksa koyunun şans eseri kurtulması mı anlatılmak istenmiş, belli değildir ancak başta yönetici sınıf olmak üzere bir kısım Uygur topluluğunun dâhil olduğu Maniheist ve Budist eserlerde kurt, insanda istenmeyen kötü özelliklerin bir sembolü olarak kullanılmıştır. Bu doğrultuda Irk Bitig metninde de kurt, acımasızlığın sembolü olarak yansıtılmış olabilir.

“Böri” sözcüğüne ve bu ada dair bazı detaylar Kaşgarlı Mahmut’un 1074 yılında yazımını tamamladığı “Dîvânu Lugâti’t-Türk” adlı eser içerisinde de yer almaktadır. Sözlükte hem “böri” hem de “kurt” adları ayrı ayrı müstakil maddelere sahip olmakla beraber eser genelinde temel kullanımın “böri” adından yana olduğu görülmektedir. Ayrıca çeşitli maddelerde de “böri” adına örnekler ve açıklamalar içerisinde tekrar yer verilmiştir. “Kurt” adıyla ilgili açılan ansiklopedik madde, aslında küçük haşeratları tanımlamak için açılmıştır ama ikinci anlam olarak da “Oğuzlar böriye ‘kurt’ derler.” açıklaması yapılarak “böri” ve “kurt” sözcüklerinin sahip olduğu yan anlamlar da verilmiştir (Atalay, 1985a: 342). Böylece “böri” ve “kurt” sözcükleri arasındaki ilişki, açık bir şekilde ortaya konmuştur. Bu ifadeden ayrıca Kaşgarlı Mahmud’un gezdiği boylar arasında Oğuzlar dışında kalan diğer Türk boylarının “böri” sözcüğünü kullandığı çıkarımı da yapılabilir. Böylece Hakaniye Türkçesinde başta olmak üzere diğer Türk dillerinde “böri” sözcüğü kullanılırken Oğuzların bu yüzyılda artık “kurt” adını kullanarak “böri” adını tabulaştırdığı görülmektedir. “Böri” sözcüğü, Arap harfleriyle “بُورِي” biçimiyle; “kurt” adı ise “قُرْت” biçiminde metinlerde yer almaktadır (Atalay, 1985a: 342; Atalay, 1985b: 220; Atalay, 1986: 108). Dîvânu Lûgati’t-Türk; Türklerin İslam’a geçişinin ilk halk arasında yaygın olan kurt motiflerini, hem yerleşik yaşam ile göçebe yaşamın algılarını ve kavrayışlarını hem de din değiştirme sürecinin yansımalarını barındırması açısından önemli bir eserdir.

“Böri” sözcüğü, Yusuf Has Hacip’in 1070 yılında yazımını tamamladığı “Kutadgu Bilig” adlı eserde çeşitli yerlerde Arap harfleriyle “بوري” şeklinde on beş kez geçmektedir (Arat, 1947; Kaçalın, 2015). Beyitler içerisinde geçen bu kullanımların dokuzu kurt ve kuzu benzetmeleri temelinde savaş ve barış durumlarından (ilgili beyitler: 449, 461, 1040, 1413, 2705, 3096, 5164, 5591, 5594), ikisi kurdun güçlü bir hayvan olmasından (ilgili beyitler: 2311, 5376), biri kurdun cesaretli bir hayvan olmasından (ilgili beyit: 3422), biri kudurmasından ve tehlikeli olmasından (ilgili beyit: 6542), biri bir av hayvanı olmasından (ilgili beyit: 5376) bahsetmektedir ancak iki beyitte (İlgili beyitler: 5378, 6194) ise kurttan kutsal bir imge olarak bahsedilmiştir. Ancak şurası dikkat çekicidir ki Kutadgu Bilig’de “kök böri” ve “böri” şeklinde anlam ayrımı yapılmıştır. On üç yerde kullanılan “böri” sözcüğü olumsuz bir anlam taşıırken iki yerde kullanılan “kök böri” ifadesinin ise olumlu bir anlama sahip olduğu görülür. Günümüzde de benzeri ayrımlar yapılmaktadır. Örneğin Azerbaycan’da söylenen “Canavar gibi boğazına bakma, bozkurt gibi uzağa bak.” atasözünde olduğu gibi sıradan bir kurt (canavar) ile bozkurdun ayrımı yapılmıştır (Hekimov, 2012: 120). “Canavar” adıyla ifade edilen hayvan, daha çok kurt ve köpek melezi olan hayvanlardır. Dolayısıyla bozkurt veya kök böri, kutsiyet atfedilen bir figürdür.

1.4. “Böri” Sözcüğünün Etimolojik Kökeni Hakkında Tartışma

MÖ 30 yılında bir taht kavgası sonucu öldürülen, Xiong-nu’lara bağlı olan ve bir Xiong-nu prensesinin soyundan gelen Küçük Kun-mo Wu-sun’ları hükümdarının ünvanı vesilesi ile MS 111 yılında yazılan Han-shu’nun

“Batı Bölgeleri Monografisi” adlı 96. bölümünde, ilk kez yazılı kaynaklarda yer alan “böri (拊離, fū-lí)” sözcüğü; izini sürebildiğimiz en eski Türkçe sözcüklerden biridir. Göktürk Yazıtları’ndan Yenisey Yazıtları’na, Uygur yazmalarından ilk Türk-Müslüman yazmalarına kadar birçok eserde uzun bir süre “böri” biçimiyle temel yapısını koruyan etno-kültürel bir sözcük olmuştur. Şimdiye kadar bahsi geçen ilk yazılı kaynaklar ve sonraki dönemlerdeki diğer önemli kaynaklar dikkate alınırca sözcüğün tarihi Türk dillerindeki kullanımı ve tarihsel seyri şu şekilde olmuştur:

Tablo 16. Tarihi Türk Dillerine Göre /bö:ri/ Sözcüğünün Kullanım Biçimleri

Dil Dönemi	Kullanılan Eserler	Kullanım Şekli	Kullanım Zamanı
Xiong-nu Dönemi	HS	bö:ri	MÖ 30 - MÖ 111
Göktürk Yazıtları	KTA, BKA	bö:ri	MS 732, MS 735
Yenisey Yazıtları	E3, E11, E12, E28, E98	bö:ri	8. ve 10. Yüzyıl Arası
Talas Yazıtları	ÇY, DU-I	bö:ri	8. Yüzyıl
Moğolistan Yazıtları	Mo86	bö:ri	8. Yüzyıl
Eski Uygurca	IB, TT-VI	bö:ri	9. Yüzyılın Başları
Orta Uygurca	UOKD	bö:ri	10. Yüzyılın Başları
Orta Türkçe	KB, DLT	bö:ri	1070, 1074
Çağatayca	AL, SL	bö:ri	1542, 1760
Harezmece	MH, NF	bö:ri	1352, 1358
Harezmece	HŞ	bö:ri ~ bö:rü	1342
Orta Kıpçakça	KW	bö:ri	13. ve 15. Yüzyıl Arası
Orta Kıpçakça (Mısır)	TL	bö:ri ~ bö:rü	14. Yüzyılın Ortaları
Orta Kıpçakça (Mısır)	KL	bö:rü	1312

Dede Korkut Hikâyeleri’ne ayrıca değinmek gerekirse “böri” veya “börü” sözcüklerinin Dresden ve Vatikan nüshalarında yer almadığı, sadece “kurt” sözcüğünün kullanıldığı tespit edilmiştir ancak Gümbet nüshasında ise sözcüğün hem “böri” haliyle hem de “kurt” haliyle kullanıldığı görülmektedir: “Ağayillar yörüsünde böri sinsir (Koyunların etrafında kurt ulur.)” (Ekici, 2019, s. 39). Tekrar yukarıda oluşturulan genel tabloya dönülecek olunursa görülebileceği üzere günümüze yaklaştıkça ve Türklerin batıya doğru göçü söz konusu oldukça “böri > börü” değişimiyle son hecedeki yuvarlaklaşma da söz konusu hale gelmiş ve yazılı kaynaklar doğrultusunda sözcüğün tarih içerisindeki bilinen ilk ses değişimleri bu şekilde yaşanmıştır. Sonraki dönemlerde, değişimler sadece “-i > -ü”

yuvarlaklaşması ile sınırlı kalmamış, çağdaş Türk dillerinin özelliğine göre daha farklı ve çeşitli ses değişimleri de yaşanmıştır. Sözcüğün çağdaş Türk dillerindeki durumu ise şöyle gösterilebilir:

Tablo 17. Bazı Çağdaş Türk Dillerine Göre /bö:ri/ Sözcüğünün Kullanım Biçimleri

/bö:ri/ Orijinal Şeklini Koruyanlar		/bö:rü/ Şeklini ve Türevlerini Kullananlar	
Karakalpakça	bö:ri / bo:ri	Altayca	bö:rü / mö:rü
Kazakça	bö:ri / be:ri	Karaçay-Balkarca	bö:rü
Nogayca	bö:ri	Karaimce	bö:rü
Özbekçe	bö:ri / bõ:ri	Kırgızca	bö:rü
Tatarca	bö:ri / bü:re / bü:ri	Kumukça	bö:rü
Türkmence	bö:ri	Oğuzca	bö:rü / bö:ri
Yeni Uygurca	bö:ri / bö:rä / bü:rä	Tuvaca	bö:rü / bü:rü
Yugurca	bö:ri	Tofaca	bö:rü
/pü:rä/ Şeklini ve Türevlerini Kullananlar		Sözcüğün Çağdaş Lehçelerdeki Durumu	
Başkurtça	bü:re / bü:ri	Çuvaşça	pë:rë / pe:ri / bö:yi
Hakasça	pü:r / püü:r	Sahaca	bö:rö
Sarı Uygurca	pe:ri / bö:yi		
Şorca	pö:rü		
Salarca	pu:ra / pur / pu:rä / bo:ri / bu:re		

(Shcherbak, 1961: 131-132; Räsänen, 1969: 84; Nadelyayev vd., 1969: 118, 151; Sevortyan, 1978: 220; Sevortyan, 1980: 219-221; Musayev, 1997: 159; Clauson, 1972: 376; Gülensoy, 2007: 174; Besli, 2010: 20, 144-145, 235, 269)

Yukarıdaki tabloda “böri” sözcüğünün bazı Türk dilleri içerisindeki tarihi ve çağdaş biçimleri karşılaştırmalı olarak verilmiştir. Günümüze kadar çeşitli araştırmacılar tarafından bu sözcüğün etimolojisine ve morfolojisine dair farklı görüşler öne sürülmüştür. Arminius Vambery, “böri” sözcüğünün kökünün /*bör~*bor/ şeklinde olabileceğini açıklamıştır (Besli, 2010: 20). Bu açıklama bilim camiası tarafından pek kritik edilmiş durumda olmadığından kabul veya itiraz yönünde de pek bir görüş belirtilmemiştir. Talat Tekin ise sözcüğün kökünü, herhangi bir ayrıma gitmeden doğrudan /*bö:ri/ şeklinde göstermiş ve sözcüğün yine kendisinin bir kök halinde olduğunu ifade etmiştir (Gülensoy, 2007: 174). Diğer yandan Süleyman Eliyarov, “bozkurt” birleşik adında yer alan “boz” sözcüğünün aslında “böri” sözcüğüne dayandığını ifade ederek Moğolcadaki “z > r” değişimini buna örnek göstermiş ve /*bör~*bor/ kökünü

destekleyen bir yol izlemiştir (1990: 83). Ancak tüm kaynaklar masaya konulduğunda ve bunların detaylı analizi yapıldığında “böri” sözcüğünün kökünün aslında /*bö/ şeklinde olabileceğine dair güçlü çıkarımlar yapılabileceği sonucuna ulaşılmaktadır.

Kaynaklar incelendiğinde “böri” sözcüğünün, kayıtlara ilk defa bir Çin tarih metni olan Han-shu içerisinde Xiong-nu’larla ilişkilendirilerek kullanıldığı ve Türk dilleri içerisinde oldukça yaygın bir kullanımının olduğu görülmektedir. Bu sebeple “böri” sözcüğünü Xiong-nu tabanlı etno-genetik morfem olarak tanımlamak ve genel anlamda da Altay uluslarının etno-kültürel terminolojisi içerisinde değerlendirmek gerekmektedir. Buradan hareketle “böri” sözcüğünün kökenini tespit edebilmek için her şeyden önce sözcüğün etimolojik ve semantik yükü tespit edilmelidir. Çeşitli tarihi ve çağdaş kaynaklarda geçen “böri” sözcüğünün ve varyasyonlarının -tespit edilebildiği kadarıyla- semantik olarak şu anlamları karşıladığı görülmektedir:

1. köpekgillerden yırtıcı bir hayvan.
2. kurt, böcek larvası, haşere, akrep, örümcek, böcek.
3. mecazi olarak “oğul” anlamında kullanılan bir sözcük.
4. olumlu kahraman tiplerinden biri.
5. pehlivan; güçlü, heybetli kimse.
6. işini iyi bilen, aldanmaz, kurnaz.
7. ürkürük, utangaç, içine kapanık, asosyal.
8. kurt kürkü, kurt kürkünden yapılan başlık; bört, volçura.
9. ok ucunun alt kısmı.
10. kanal ağzına yapılan tahta baraj, set.
11. Türk toplum düzeni içerisinde bir boy adı.
12. Türk askeri yapısında üst düzey askeri yöneticilerin ünvanı.
13. Göktürklerde elit muhafız birliğinin adı.

Yukarıda sıralanan anlamların birçoğu yine birinci anlama bağlı olarak gelişmiş yan ve mecaz anlamlardan ibaret olmakla birlikte sözcüğün genel olarak “korkunç ve güçlü” gibi anlamları içerisinde barındırdığı fark edilebilir. Yine yukarıda sıralanan anlamlar incelendiğinde “böri” sözcüğünün, /*bö/ arkaik kökünden türediğini düşündüren önemli semantik ipuçları bulunmaktadır. “Bö” sözcüğünün asıl olarak herhangi bir ünlem veya yansıma sözcük olmadığı düşünülürse tekil bir semantik içeriğe sahip olması gerektiği ancak bu sözcüğün zaman içerisinde leksik müstakilliğini yitirdiği düşünülebilir (Sevortyan, 1978: 220). Bu kökün günümüzde yalnızca halk dilinde ve arkaik özelliklere sahip yapılarda yaşadığı sonucuna da pekâlâ ulaşılabilir. Bahsedilen durumu ortaya çıkarmak için /*bö/ köküne sahip olduğu düşünülen diğer sözcüklerin karşılaştırılmalı bir incelemesinin yapılması gerekmektedir. Çeşitli tarihi ve çağdaş Türk lehçe ve şivelerinin dâhil edildiği şekliyle /*bö/ köküne sahip olduğu düşünülen leksik kaynakların bazıları şu şekilde sıralanabilir:

böce (AT): sırtlan.

böcü (AT): kurt, böcek; umacı, öcü.

böd (ET): taht.

bödöng (*Sah.*): büyük, iri, iri taneli, tek vücut, boylu.

bög (*ET*): bir tür büyük ve zehirli örümcek.

bögi (*ET*): hakim, akıllı, bilgili.

bögü (*AT*): zehirli örümcek.

bögü (*ET*): kahraman.

bögde (*ET*): hançer.

bögö (*Sah.*): sert, katı, güçlü, kuvvetli, kudretli, sarsılmaz, aşılmaz.

bögöh (*Sah.*): gürbüz çocuk, pehlivan, tok, memnun, emin.

bögös (*Sah.*): gürbüz çocuk, pehlivan, savaşçı.

bök (*ET*): büyük, ulu.

böke (*KB*): ejderha; pehlivan, savaşçı, güçlü.

böksör (*ET*): darmadağın etmek, öldürmek.

böle (*ET*): devlet memuru.

bölen (*ET*): ele geçirmek zapt etmek.

bölmöy (*Sah.*): kalın, geniş, kabarık.

bölmürük (*ET*): yavru kurt.

bömök (*ET*): budak, dal; şamanların davul tokmağı yapmak için kullandığı dal.

bömös (*Sah.*): çok güçlü, kabadayı, çevik, çapkın.

böng (*DLT*): iri yarı, yoğun, obur.

börk (*DLT*): hayvan derisinden yapılmış ritüel işlevleri de olan bir tür başlık.

börökü (*Sah.*): önemli, dürüst, bilinir, yakışıklı.

bört (*ET*): kurt yavrusu.

bösköy (*Sah.*): dolu gövdeli, besili, şişkin.

bözen (*AT*): iri ve kara renkli sinek.

(Middendorf, 1896: 829; Malov, 1951: 373-374; Pekarskiy, 1958: 514-529; Nadalyayev vd., 1969: 116-118; Atalay, 1985b: 354; Orkun, 1994: 784; Tekin, 2003: 241; Gülensoy, 2007: 169; Aydın, 2015: 81; Aydın, 2018: 35)

Türkçenin en eski örnekleri ile çağdaş türleri bir araya getirilip incelendiğinde ilgili sözcüklerdeki morfolojik, semantik ve leksik ilişki açıkça görülebilmektedir. Sonuç olarak /*bö/ köküne sahip sözcüklerin genel olarak “korkulan şey” ve “güç” gibi anlamları, leksik birliği içerisinde barındırdığı kolayca fark edilebilir durumdadır. Günümüz Anadolu Türkçesinde de /*bö/ kökünün “korkunç, dehşet verici” anlamıyla kullanıldığı görülebilir. Örneğin tek başına “bö” sözcüğü “korkunç, böcek; iri ve zehirli örümcek” anlamına gelmekle beraber daha küçük

olan böceklere ise yine “bö” köküne, küçültme eki olan /+cek/ eki getirilerek “böcek” sözcüğü elde edilmiştir (Gülensoy, 2007: 168-169). Bu sözcük, aynı anlamı ifade edecek şekilde “böcü” ve “böğü” biçimleriyle de yaygın olarak kullanılmaktadır. Sözcüğün arkaik izlerine halk ağzında da rastlanılabilir. Örneğin herhangi bir ünlem ve yansıma sözcük olmayan “bö” sözcüğü, Anadolu’dan Saha Türklerine kadar olan geniş Türk coğrafyasında büyüklerin çocukları susturmak için kullandığı “Sus, bö geliyor.” (böcü > öcü, b- > Ø) ifadesinde yer alır (Yegorova, 2013: 13). Benzer şekilde birçok Türk halkı içerisinde “Bö!” diye bağırıp birini şaka amacıyla korkutma eyleminin de oldukça yaygın olduğu gözlemlenebilir bir durumdur. Tüm bu örneklerden hareketle “bö” sözcüğünün, halk ağzı kullanımında “korku duyulan şey” anlamına geldiği düşünülebilir.

“Bö” sözcüğünün kök olması durumu Altay dilleri arasında sadece Türk dilleri için geçerli değildir, benzer durumlara Moğolcada da rastlanılır. Alekseyev ve Gabishev’e göre Moğolcada “şaman” anlamına gelen “böö” sözcüğünün aynı zamanda “yönetici” anlamlarına geldiği de belirtilmiş hatta “yönetici” anlamına gelen “beg, bek, bey” gibi sözcüklerin de bu kökene dayandığı ifade edilmiştir (1996: 131-136; Ksenofontov, 1992: 108). Hatta bu sözcük Farsçada yer alan ve “şaman” anlamına gelen “bövä” sözcüğünün de kökünü oluşturmuş olup Ana Türkçeden Ana Moğolcaya “erkek şaman” anlamına gelen “büge” sözcüğünün “böğö / böge / büye > bö’e > bö’ö > böö” şeklindeki gelişim ve değişimi ile geçtiği düşünülmektedir (Doerfer, 1963: 112; Sertkaya, 1995: 8, 105). Bu makul çıkarıma ek, bir diğer benzer örnek olarak Moğolcadaki “kurt” anlamına gelen sözcüklerin de “bö” kökünden türediği görülmektedir. Örneğin ilk aşamada Türkçede “kurt yavrusu” anlamına gelen “bört” sözcüğünün Moğolcada da “bert” şekliyle var olduğu göze çarpmaktadır: Moğolcada “beltereg < berte-leg, berte-çinua” sözcüğü “kurt yavrusu” anlamıyla kullanılmaktadır (Ramstedt, 1935: 42). Bu sözcük, efsanelerde de yerini almış ve Moğol hanlarının ilki olan “Bataçi” Han’ın mavi bir kurt ile beyaz bir sığırın oğlu olduğu anlatılagelmiştir (Valihanov, 1961: 418). Sonuç olarak “bö” sözcüğüne Moğolca içerisinde de rastlanılmaktadır. Ancak bu sözcüğün Türkçeden Moğolcaya geçmiş olabileceği fikri veya tam tersi bir durum da akıllara gelmektedir. Bu nedenle bir sonraki paragraflarda, diğer Altay dillerinde de incelemeler yapılmış ve bu sözcüğün alıntı bir sözcükten ziyade Altay dil ailesinin ortak sözcüklerinden biri olduğu fikri öne sürülmüştür.

Yegorova, Saha Türkçesinde yer alan “böör” sözcüğünün fosil semantiğini çözümlenmeye çalışmış ve bu sözcüğün “korkunç” anlamına gelen /*bö/ kökünü bulmuş ancak ikinci hecenin “erkek, adam” anlamına gelen /er/ sözcüğü olması gerektiğini ileri sürerek bizlerin tezi ile benzer bir çıkarıma ulaşmıştır (2013: 19). Ancak Yegorova’nın çözümlenmesi “bö+er+i” şeklinde olup bu sözcüğün belirtme anlamı içeren /+i/ ekini almış bir birleşik ad olduğu iddiası yönündedir (2013: 48-49; Nadalyayev vd., 1969: 370). Ercilasun, /*bör/ şeklinde bir kök önermiş ve sözcüğün yapısının “bör>bör+î” şeklinde geliştiğini öne sürmüştür (2023: 212-215). Bu görüşleri makul çıkarımlar olarak görmekle beraber bizler bu sözcüğün doğrudan “bö+ri” şeklinde çözümlenmesi gerektiğini savunuyoruz. Elde edilen verilerden hareketle “böri” sözcüğü için şöyle bir yapısal çözümlenme geliştirilebilir:

/*bö/ : “korkunç, dehşetli; güçlü, iri” anlamına gelen sıfat veya adlaşmış sıfat.

/+ri/ : “kurt” anlamına gelen fosilleşmiş ad.

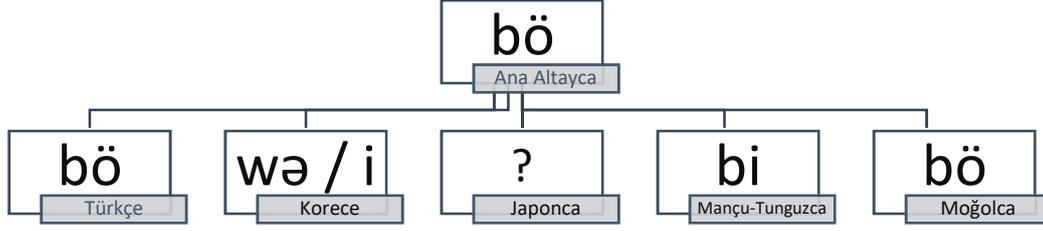
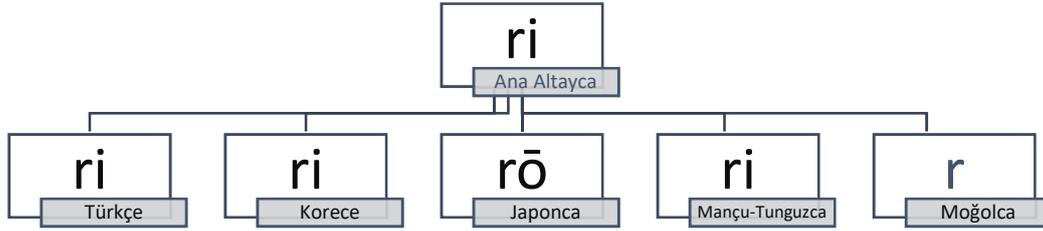
*bö + ri > bö:rü / bö:rö

Eski Türkçede sınırlı bir çevrede kullanılan /+ri/ latif durum eki bulunsa da biz /ri/ hecesinin bir ek değil, doğrudan bir sözcük olduğunu düşünmekteyiz (Gabain, 1974: 175; Karademir, 2013: 93; Yalçın, 2016: 770). Bu hecenin bir adı ifade etmesi, Altay dillerinin karşılaştırılması yoluyla ortaya çıkarılabilir durumdadır.

Tekrar /*bö/ köküne dönüp /ri/ hecesini de genel incelemeye dâhil edersek kendi başlarına müstakil yapılar olduğu düşünülen /*bö/ kökü ile /ri/ hecesinin “kurt” anlamı ile olan ilişkisi çok daha eskilere, Türkçe ile Moğolcanın birleşik olduğu Ana Altayca Dönemi’ne ait olmalıdır, demiştik. Bu sözcüğün kökünü Ana Altaycaya dayandıracaksak bu durumun sadece Türkçe ve Moğolca ile sınırlı kalmayıp başka Altay dillerine veya en azından tarihi ve coğrafi açılardan ilişki olduğu başka dillere de yansımış olması beklenebilir. Bu noktada Korece, Japonca ve Mançu-Tunguzcaya kısaca göz atmak faydalı olacaktır. İlk olarak Koreceye bakılacak olunursa günümüzde pek kullanılmayan bir sözcük olan “wε:ri” (*Kor.* 왜리) sözcüğünün, Korecenin Kore Yarımadası’nın güney kesimlerinde konuşulan ağzında “büyük ve vahşi köpeklere benzeyen kurtlar” için kullanılan bir ad olduğu tespit edilmiştir (Choi, 1993: 78; Choi, 2004: 87). Yine Standart Korecede sıkça kullanılan “i:ri (*Kor.* 이리, iri)” sözcüğü, doğrudan “kurt” anlamına gelmektedir. İki yapıda da /ri/ hecesinin varlığını koruduğu görülmektedir. Diğer yandan Korecedeki /b/ ve /w/ sesleri arasındaki geçişkenlikten dolayı /*bö/ kökü ve /wε/ ile /i/ heceleri arasındaki fonolojik ilişki de düşündürücüdür ve “bö:ri, wε:ri, i:ri” sözcüklerinin aynı sözcüğün varyasyonları olması muhtemeldir. Ancak bu konu detaylı bir incelemeye şu an için muhtaçtır.

“Böri” sözcüğü üzerinden Altay dilleri arasındaki bağlantı Korece ile sınırlı değildir. Japoncada da aynı yapıya rastlanılır. Şu an Türkçede olduğu gibi Japoncada da oluşan tabu durumundan dolayı kurt için ve ifade ettiği kutsal ruhlar için “kutsal ruh” veya “büyük ruh” anlamına gelen “ökami (*Jap.* 狼)” sözcüğü gibi birçok olumlu örtmece sözcük kullanılıyor olsa da Japoncada kurt için asıl olarak “-rō (*go-on ve kan-on gösterimi: ㄹ ㄹ*)” adı ve başka bir adla birleşen kutsal adlar kullanılmaktadır: kurō (*Jap.* 紅狼: kızıl kurt), tarō (*Jap.* 太狼: güçlü kurt), tenrō (*Jap.* 殿狼: öncü kurt), manjirō (*Jap.* 満次狼: kudretli kurt), rōna (*Jap.* 狼奈: Nara [şehrinin] kurdu) gibi... Korecedeki düzleşmenin aksine Japoncanın ses yapısı gereği son hecedeki düz ünlünün yuvarlaklaşmaya olan eğilimi düşünülünce “kurt” anlamına gelen /rō/ hecesinin /ri/ hecesinden evrilmiş olabileceği de düşünülebilir. Daha detaylı bir araştırmada Japoncanın “böri” sözcüğüne şaşırtıcı yakınlığı ve Japon kültürünün ise kurt mitleri konusundaki geniş çeşitliliği, daha da görünür olacaktır.

Gortsevskaya, Mançu-Tunguz dilinde “ayı, [dişi] kaplan” anlamına gelen “bi:rin” sözcüğünün de “böri” sözcüğünün anlam değişmesine uğramış hali olduğu düşünmektedir (1975: 84-85). Makul bir çıkarım olarak gördüğümüz bu teze konu olan sözcük, “korkunç ve iri” anlamını da içinde barındırmaktadır. Gortsevskaya’nın ileri sürdüğü teze ek olarak “birin” sözcüğünün veya geçmişteki benzeri bir yapının Göktürk Dönemi’nde Çin kayıtlarına “fu-lin (附鄰, fù-lín)” biçimiyle geçtiğini de düşünmekteyiz. Altay dilleri kapsamında incelenen “böri” sözcüğünün Türkçe, Korece, Japonca, Mançu-Tunguzca, Moğolca dillerine göre hecelerinin karşılaştırması şu şekildedir:

Tablo 18. /bö/ Hecesinin Altay Dillerindeki Karşılaştırmalı Tablosu**Tablo 19.** /ri/ Hecesinin Altay Dillerindeki Karşılaştırmalı Tablosu

Altay dillerinin karşılaştırılmasından şu sonuç elde edilebilir: /ri/ hecesi, aslında “kurt” anlamına gelen bir sözcük olabilir. Önceki kısımlarda da zaten /*bö/ kökünün “korkunç” ve “güçlü” gibi anlamlara geldiğini ortaya koymuştuk. Dolayısıyla “böri” sözcüğü birleşik bir ad olabilir ve “korkunç/güçlü/kutsal kurt” anlamını karşılayabilir. Düşünce ve dil ilişkisi doğrultusunda antropolojik ve etimolojik çıkarımların birbirini doğrulaması gerekmektedir. Dolayısıyla bu etimolojik incelemeden çıkarılacak mitolojik sonuç ise Ana Altayca Dönemi’nde (MÖ 6000 ile MÖ 5000 yılları arası) avcı-toplayıcı bozkır toplulukları, antropolojik çıkarımlarımızı doğrulayacak şekilde kurda bir değer ve bir ünvan atfetmekteydi.

Tüm bunlara rağmen Eski Türkçede ve ilişkili olduğu diğer dillerde sıklıkla yer aldığını gördüğümüz “böri” adının İranî bir kökene sahip olduğunu düşünen araştırmacılar da yok değildir (Doerfer, 1965: 334; Golden, 1992: 119). Clauson ve Sevortyan gibi bazı araştırmacılar ise herhangi bir kökene işaret etmeseler de sözcüğün Türkçe kökenli olmayabileceği de ifade etmiştir (1972: 356; 1978: 221). Bizler bu tür görüşlere katılmıyoruz ve bu sözcüğün gösterdiğimiz kanıtlar doğrultusunda Türkçenin en eski sözcüklerinden biri olduğunu düşünüyoruz. Sözcüğün Ana Altaycaya değin bu derece eski bir sözcük olması ve bu sözcüğe dair birçok önemli izin bulunması, etno-linguistik çerçevede kurdun Türk kültürü içerisinde geçmişten beri ne kadar önemli olduğunu gösteren bir kanıt olarak görülebilir.

KISALTMALAR

AL	Abuşka Lûgatı	KL	Kitâbü'l-İdrâk li-Lisâni'l-Etrâk
AT	Anadolu Türkçesi	Kor.	Korece
BKA	Bilge Kağan Anıtı	KTA	Kül Tigin Anıtı
Çin.	Çince	KW	Kalmückisches Wörterbuch
ÇY	Çaçıkey Yazıtı	Lat.	Latince
DLT	Dîvânu Lugâti't-Türk	MH	Muhabbet-nâme
DU-I	Del-Uul I Yazıtı	MÖ	Milattan Önce
ET	Eski Türkçe	MS	Milattan Sonra
HS	Han-shu	NF	Nehcü'l-Ferâdis
HŞ	Hüsrev ü Şirin	Sah.	Sahaca,
IB	İrk Bitig	SL	Senglâh Lûgatı
Jap.	Japonca	TL	et-Tuhfetü'z-zekiyye fi'l-Lugâti't-Türkiyye
KB	Kutadgu Bilig	UOKD	Uygur Harfli Oğuz Kağan Destanı

Makale Bilgi Formu

Makale Bilgisi: Makale özgün bir araştırma makalesidir.

Yazarların Katkıları: Çalışmanın tek bir araştırmacısı/yazarı vardır. Tüm katkı kendisine aittir.

Çıkar Çatışması Bildirimi: Tek bir araştırmacı yazar olduğu için çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Telif Hakkı Bildirimi: Dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakları yazarlara aittir ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayınlanmaktadır.

Destekleyen/Destekleyen Kuruluşlar: Bu araştırma için herhangi bir kamu, özel veya kar amacı gütmeyen kuruluştan hibe alınmamıştır.

Etik Onay ve Katılımcı Rızası: Bu araştırma metinler üzerinde gerçekleştirildiğinden etik kurul iznine ihtiyaç yoktur.

İntihal Beyanı: Bu makale iThenticate tarafından taranmıştır. Herhangi bir intihal tespit edilmemiştir.

KAYNAKÇA

Abayev, V. İ. (1949). *Osetinskiy Yazyk i Folklor*. Moskva-Leningrad: Izdatelstvo Akademii Nauk SSSR.

Abduldaev, A., D. İsaev vd. (hızl) (1969). *Kırgız Tilinin Tüştündürmө Sөzdüğü*. Frunze: Mektep Basması.

Ahincanov, S. M. (1995). *Kypchaki v Istorii Srednevekovogo Kazakhstana*. Almatı: Gılım Izdatelstvo.

Aktaş, E. (2007). *Hakas Kahramanlık Destanı Han-Orba*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi SBE.

Alekseyev A. A. i E. S. Gabyshev. (1996). K Probleme Terminov "Bakhsy" i Lamutskogo "Bey". Klimovich Antonov, Nikolay (ed.), *Yazyk - Yakutskogo Mif - Kul'tura Narodov Sibiri IV*. (131-136). Yakutsk: Izdatelstvo Yakutskiy Gosudarstvennyy Universitet.

Alimov, R. (2014). *Tanrı Dağı Yazıtları: Eski Türk Runik Yazıtları Üzerine Bir İnceleme*. Konya: Kömen Yayınları.

Amanbaeva, B. E., A. T. Sulaymanova, Ç. M. Joldoşov (2007). *Razvedyvatelnyye Marshruty Talasskogo Arkheologicheskogo Otryada (2003-2005)*. Bişkek: Izvestiya Natsionalnoy Akademii Nauk Kyrgyzskoy Respubliki.

Anohin, A. V. (2006). *Altay Şamanlığına Ait Materyaller*. Zekeriya Karadavut ve Jannet Meyermanova (çev.). Konya: Kömen Yayınları.

Arat, R. R. (1947). *Kutadgu Bilig Cilt I*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Atalay, B. (1985a). *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi Cilt I*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Atalay, B. (1985b). *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi Cilt III*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Atalay, B. (1986). *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi Cilt IV*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Aydın, E. (2015). *Yenisey Yazıtları*. Konya: Kömen Yayınları.
- Aydın, E. (2018). *Uygur Yazıtları*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayıncılık.
- Baxter, W. H. (2000). *An Etymological Dictionary of Common Chinese Characters [Preliminary Draft of 28 October 2000]*. Yyy: William H. Baxter.
- Bazin, L. (1993). “Quelques Remarques d’Épigraphie Turque Ancienne”. *Türk Dilleri Araştırmaları*, (3), 33-41.
- Besli, E. (2010). Eski ve Orta Türkçe Hayvan İsimlerinin Etimolojisi. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi SBE.
- Butanaev, V. Y. (1990). *Etnicheskaya Istoriya Khakasov XVII-XIX*. Moskva: Akademiya Nauk SSSR.
- Caferoğlu, A. (1968). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınevi.
- Chavannes, E. (1903). *Documents sur les Tou-kiue (Turcs) Occidentaux*. St. Petersburg: Commissionnaires de l'Académie Impériale des Sciences.
- Choi, H. W. (1993). “Contacts of Korean and Turkic in the Early Period”. *Türk Dilleri Araştırmaları*, (3), 73-78.
- Choi, H. W. (2004). “Eski Korece'de Türkçe Ödünç Kelimeler”. *Bilig / Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, (30), 85-93.
- Clauson, G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*. Oxford: The Clarendon Press.
- Cumagulov, Ç. (1987). *Epigrafika Kirgizii III*. Frunze: İlim Basması.
- Çoban, R. V. (2023). *Türk Mitolojisinde Kurt Kültürünün Kökleri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Muş Alparslan Üniversitesi SBE.
- Çoruhlu, Y. (1999). *Türk Mitolojisinin ABC'si*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Doerfer, G. (1963). *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen: unter besonderer Berücksichtigung älterer Neupersischer Geschichtsquellen, vor allem der Mongolen- und Timuridenzeit Band I*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag.
- Ekici, M. (2019). *Dede Korkut Kitabı, Türkistan/Türkmen Sahra Nüshası, Soylamalar ve 13. Boy: Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi, Orijinal Metin (Tıpkıbasım)- Transkripsiyon-Aktarma*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Eliyarov, S. (1990). “Kurttan Türeyiş Efsanesinin Tarihi Coğrafyasına Dair”. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, (Prof. Dr. Bahaeddin Ögel'e Armağan Özel Sayısı - 65), 80-90.
- Ercilasun, A. B. (2023). Kurt. Ercilasun, Ahmet Bican (ed.), *I. Uluslararası Türk Kültürü Sempozyumu Bildirer Kitabı*. (212-215) Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.

- Erdal, M. (2002). Anmerkungen zu den Jennissei-Inschriften. Ölmez, Mehmet und Simone-Christiane Raschmann (ed.), *Splitter aus der Gegend von Turfan (Festschrift für Peter Zieme anlässlich Seines 60. Geburtstags)*. (51-73). Berlin: İstanbul-Berlin Verlag.
- Eunkyung, O. ve J. Mamatqul (2011). "Alpamış Destanında Baysın Kelimesinden Görünen Kurt Totemi". *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (15), 149-157.
- Gabain, A. (1974). *Eski Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Golden, P. B. (1992) *An Introduction to the History of the Turkic Peoples: Ethnogenesis and State Formation among the Turkic Peoples of Medieval Eurasia*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Gortsevskaya V. A., V. D. Kolesnikova vd. (1975). *Sravnitel'nyy Slovar' Tungusoman'chzhurskikh Yazykov Tom I*. Lenindrad: Nauka.
- Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü A-N*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gülensoy, T. (2017). Türk ve Moğol Mitolojisinde Işık ve Gök. Gülensoy, Tuncer (ed.), *Altayistik Mongolistik Halkbilimi Makaleler II*. (433-436). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Hekimov, M. (2012). *Efsaneden Gerçeğe Mitolojiden Kültüre Bozkurt*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- İnan, A. (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm, Materyaller ve Araştırmalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ji, X. (1998). *Fó-jiào Ji-xiàn-lín Wén-jí*. Nanchang: Jiāng-xī Jiào-yù Chū-bǎn Shè.
- Kaçalin, M. S. (2015). *Kutadğu Bilig*. Ankara: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Kalafat, Y. (2007). *Türk Halk İrfanında Kurt*. Ankara: Lalezar Kitabevi.
- Kalafat, Y. (2009). *Türk Halk Tefekküründe Kurt*. Anlara: Berikan Yayınevi.
- Karademir, F. (2013). *Türkiye Türkçesinde İyelik Olgusu*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Karataev, O. (2003). *Kırgız Etnonimder Sözdüğü*. Bişkek: Kırgız-Türk Manas Üniversitesi.
- Ksenofontov, G. V. (1992). *Shamanism*. Yakutsk: Izbrannoye Trudy.
- Malov, S. Y. (1951). *Pamyatniki Drevnetyurkskoy Pis'mennosti*. Moskva: Izdatelstvo Akademii Nauk SSSR.
- Middendorf, A.F. (1896). *Puteshestviye na Sever i Vostok Sibiri*. Sankt-Peterburg: Tipografiya Imperatorskoy Akademii Nauk.
- Musayev, K. M. (1985). *Leksika Tyurkskikh Yazykov v Sravnitel'nom Osveshchenii: Zapadno Kypchakskaya Gruppya*. Moskva: Nauka.

- Nadalyayev, V. M., D. M. Nasilov vd. (1969). *Drevnetyurkskiy Slovar*. Moskva: Izdatelstvo Akademii Nauk SSSR.
- Orkun, H. N. (1994). *Eski Türk Yazıtları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özkan, V. (2018). *Türk Kültüründe Bozkurtun Yeri ve Önemi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi SBE.
- Pekarskiy, E. K. (1945). *Yakut Dili Sözlüğü Cilt III*. İstanbul: Ebüzziya Matbaası.
- Pekarskiy, E. K. (1958). *Slovar' Yazyka Sakha*. Moskva: Izdatelstvo Akademii Nauk SSSR.
- Polat, M. (2021). Hakas Türklerinin Kara Kuzgun Destanındaki Şekil Değişirme Motifleri Üzerine Bir İnceleme. Ahmetkocaoğlu, Serpil, Sümeyye Kara vd. (ed.), *II. Uluslararası Mitoloji Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. (428-439). Ardahan: Ardahan Üniversitesi.
- Pulleyblank, E. G. (1991). *Lexicon of Reconstructed Pronunciation in Early Middle Chinese, Late Middle Chinese, and Early Mandarin*. Vancouver: UBC Press.
- Radloff, W. (1899). *Proben der Volksliteratur der Türkischen Stamme Südsibiriens Band IX*. St. Petersburg: Russische Akademie der Wissenschaften.
- Ramstedt, G. J. (1935). *Kalmückisches Wörterbuch*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Räsänen, M. (1969). *Versuch eines Etymologyschien Wörterbuch der Türksprachen*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen.
- Sanjmyatav, T. (1995). *Mongolyn Khadny Zurag*. Ulaanbaatar: UB Ulsyn Khevelelin Gazar.
- Sevortyan, A. V. (1980) *Etimologicheskiy Slovar' Tyurkskikh Yazykov: Obshchetyurkskiye i Mezhtyurkskiye Osnovy na Glasnyye Tom III*. Moskva, Nauka.
- Sevortyan, E. V. (1978). *Etimologicheskiy Slovar' Tyurkskikh Yazykov*. Moskva: Izdatelstvo Akademii Nauk SSSR.
- Shcherbak, A. M. (1961) Nazvaniya Domashnikh i Dikikh Zhivotnykh v Tyurkskikh Yazykakh. Ubryatova, Yelizaveta Ivanovna (ed.), *Istoricheskoye Razvitiye Leksiki Tyurkskikh Yazykov*. (82-172). Moskva: Akademiya Nauk.
- Sıdkov, S. (1983). *Kara Degen Sözdün Semantikasi Cönündö*. Erünze: Tyurkologicheskiye Issledovaniya.
- Tekin, T. (1993). *Irk Bitig: The Book of Omens*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Tekin, T. (2003). *Orhon Türkçesi Grameri*. İstanbul: Mehmet Ölmez.
- Useev, N. (2009) "Talas'ta Yeni Bulunan Eski Türk Yazıtı". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 16 (41), 17-24.
- Valihanov, Ch. (1961). *Sobraniye Sochineniy Tom I*. Alma-Ata: Glavnaya Redaktsiya Kazakhskoy Sovetskoy Entsiklopedii.

- Vasilyev, D. D. (2011). Güney Sibirya'daki Gök Türk Runik Yazıtlarında Adları Geçen Kişilerin Hayatları ve Kahramanlıkları Hakkındaki Tarihi Bilgiler. Çelik Şavk, Ülkü (ed.), *Orhon Yazıtlarının Bulunuşundan 120 Yıl Sonra Türklük Bilimi ve 21. Yüzyıl Konulu III. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyum Bildiri Kitabı*. (901-910). Hacettepe Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Yalçın, S. K. (2016). “‘Geri’ Sözcüğünün Etimolojisi Üzerine Bir Değerlendirme”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (56), 767-774.
- Yegorova, L. I. (2013). *Saha Kültüründe Kurt Kültü*. Abdullah Alper Altunkaynak (çev.). Ankara: Karadeniz Dergi Yayınları.
- Zheng-zhang, S. (2000). *The Phonological System of Old Chinese*. Paris: École des Hautes Études en Sciences Sociales.

Olay Çizgisi Odaklı Okuma Yöntemi: Taaşuk-ı Tâl'at ve Fitnat Romanı Örneği

Event Line Focused Story Reading Method: Example Of The Novel Taassuk-ı Talat And Fitnat

Emrah TOPRAKÇI ^{1*} , Mehmet ÖZDEMİR ^{2*}

¹ Camlıca Middle School, Sakarya, Türkiye, emrahtoprakci@gmail.com

² Sakarya University, Sakarya, Türkiye, mehmetoz@sakarya.edu.tr

Article Info/Makale Bilgisi

Received/Geliş:
15.11.2023
Accepted/Kabul:
28.12.2023
Online/Çevirimiçi:
29.12.2023
*Emrah TOPRAKÇI

Öz: Olay çizgisi odaklı (anlatı) metin türlerinin okuma sürecinde bazı sorunlarla karşılaşıldığı bilinmektedir. Okuma ve anlama uğraşı belli bir yöntem ve kurama dayanmadan yapıldığında metinden edebî zevk alınamamakta ve okuma kültürü ediniminde problemler yaşanmaktadır. Bu nedenle anlatı temelli metinlerin analizinde farklı yöntemler kullanılmaktadır. Türkçe ders kitaplarında ve dijital ortamlarda bu tür metin çözümlemelerinde birtakım etkinlikler var olsa da bunlar yüzeysel kalmaktadır. Olay çizgisi odaklı okuma yönteminde okuyucunun okuma kültürü edinmesi ve okunan metinlerden edebî bir zevk alması sağlanır. Bunun yanında bir metnin temel olaylarını belirleyerek bunları kronolojik bir sıraya koyabilir, ana düşünce ve yan düşünceler belirlenip metin derinlemesine tahlil edilebilir. Bu yöntem, okuyucuya hikâyenin ana hatlarını hızla anlama ve önemli detayları fark etme imkanları sağlar. Bu sayede, zamanı daha verimli kullanarak, metni daha derinlemesine anlamak için odaklanılacak bölümleri belirlemek mümkün olur. Bu amaçla makalemizde Şemsettin Sami'nin Türk Edebiyatı'nın batılı anlamda ilk roman örneklerinden biri kabul edilen "Taaşuk-ı Tâl'at ve Fitnat" romanı "Olay Çizgisi Odaklı" okuma yöntemini kullanılarak incelenecektir. Bu makalede nitel araştırma desenlerinden doküman analizi kullanılmıştır. Veriler olay çizgisi odaklı okuma yönteminin ana başlıklarına göre toplanmıştır. Olay çizgisi çıkarılırken zaman sıfır noktasından başlatılır. Geçmişte yaşanmış olaylar sıfırın soluna yazılır ve ileri tarihte yaşanacak olaylar da sıfırın sağına, kronolojik sıraya dikkat edilerek yazılır.

Anahtar Kelimeler: *Olay Çizgisi Odaklı, Okuma, Roman İncelemesi, Şemsettin Sami.*

Cite this article/Atıf:
Toprakçı, E. ve
Özdemir, M. (2023)
Olay Çizgisi Odaklı
Okuma Yöntemi:
Taaşuk-ı Tâl'at ve
Fitnat Romanı
Örneği, Sakarya Dil
Dergisi, 1(2) (126-
139).

Abstract: It is known that there are problems in reading event line types of contents. Literal pleasure can not be gained when reading is conducted without any method or theory and there are problems faced on obtaining reading habit. So different methods are used in analyzing narrative texts. Even though there are some activities in Turkish coursebooks and on digital sources on analysis of these types of texts, they are a bit shallow. Readers enjoys the text and get reading habit by chrological reading method. Besides this the readers can state the main points of these type of texts and set a chronology of these points and analyze the text deeply. This method allows the reader to quickly grasp the main outlines of the story and notice important details. Thus, by using time more efficiently, it becomes possible to identify the sections to focus on for a deeper understanding of the text. We will study "Taassukı Talat ve Fitnat" by Şemseddin Sami which is accepted as one of the earliest examples of western type in Turkish literature by event line reading method. In this article, document analysis, one of the qualitative research designs, has been employed. Data were collected based on the main headings of the event line focused reading method. The timeline is constructed by starting from the zero point in time, carefully placing past

events to the left of zero, and future occurrences to the right of zero, ensuring a meticulous order in their sequence. When creating a timeline, time is started at the zero point. Events that occurred in the past are written to the left of zero, and events that will occur in the future are written to the right of zero, in chronological order.

Keywords: *Event line, Reading, Analysing a novel, Şemsettin Sami.*

Extended English Summary

“Reading” means to infer meanings of written or pressed symbols. It generally includes forming a context by gathering words or sentences, to process information and to give meaning to a text. Reading ensures communication, support learning and assure individuals to reach knowledge. Besides being a basic skill, reading improves thinking methods, helps people on critical thinking and broad their intelligence.

While gaining reading habit, enjoying a literal text ex. function of literacy can not be denied. In addition to this literacy also supplies people with new perspectives by presenting life stories with the help of language.

We encounter a lot of different types of texts in daily life and written or verbal communication. One of them is “event line reading” which is usually accepted as shallow to be read. Reader can compelled to read fast and to understand main points in these texts that are full of information. Difficulties are observed in reading and understanding these types of texts especially among school kids and teenagers.

We aim to present solutions to this difficulties and problems by using “event line reading” in this essay. We will ensure the child or teenager readers to gain reading habit and make them enjoy literal reading. Chronology deals with the main events in a story and presents them in an order. “Event line reading” method aims to analyze this order and to understand how they are gathered. This study searches out how the writer builds characters, their moods, how events are connected and finally time period of the story. These types of study give an opportunity to the readers for a deep reading and helps them to understand constitution of the story.

The theoretical foundation of the event-focused reading method can be expressed as follows: In a narrative-based text, defining what constitutes an "event" poses some challenges. We will consider developments in the text that affect the general flow and capture attention as events. Extracting the event line by simply listing these identified events in sequence will provide us with a summary of the text.

In Turkish stories and novels, readers encounter narrator-author, abstract narrator, hero narrator, and shadow narrator.

In narrative-based texts, the concept of "time" can be approached from four perspectives: the date the work was written, the date the work was published, the real historical time when the events narrated in the work occurred, and the internal time of the work, meaning the time elapsed from the beginning to the end of the events.

The subject is what the author emphasizes and makes an effort to convey to us. It should be expressed in one, two, or at most three words.

The main idea is the reason that drives the author to write the text or the message the author wants to convey to the reader. It should be expressed with a sentence stating a definitive judgment.

Other events shown on the event line can be considered as crucial signs that will help us find supporting thoughts.

Careful tracking of the event line will allow us to identify new names involved in the work without skipping any and in order of importance. Following the characters we can trace on the event line will make it easier for us to determine their physical, psychological, and social characteristics in order of importance.

For the first time, Dr. Assistant Professor Mehmet Özdemir utilized this method to analyze Mustafa Kutlu's story "Yıldız Tozu". No other study related to this method has been encountered. Therefore, in this article, we will examine Şemsettin Sami's "Taassukı Talat ve Fitnat," acknowledged as one of the earliest examples of Western-style novels in Turkish literature, using the "Event-Line Focused Reading" method.

It has been determined that the novel, excluding the descriptive portrayal expressed at zero, consists of a total of thirty-five events. Out of these, sixteen events involve a retrospective narrative. In the remaining nineteen events, despite the author skipping over some events and not specifying a clear date, they are presented in chronological order. When presenting these events, not every single one is included, but rather events that impact and change the lives of the characters are selected.

In this article, document analysis, one of the qualitative research designs, has been utilized. Data were collected based on the main headings of the event line focused reading method. When extracting the event line, time was initiated from the zero point, and events that occurred in the past were positioned to the left of zero, while forward movements to future dates were carefully identified.

1. Giriş

Okuma kültürü ediniminde, okunan bir metinden edebî bir zevk almada elbette edebiyatın işlevi göz ardı edilemez. Bununla birlikte edebiyat dil aracılığıyla birçok yaşam hikâyesi sunarak okuyucuların yeni bakış açısı kazanmalarını da sağlar. Bu noktada da edebiyat diğer sanatlardan ayrılmaktadır. "Edebî eserin diğer sanat ürünlerinden en önemli farkı, sadece duyularla değil zihinsel bir çabayla algılanabilir bir yapıya sahip olmasıdır." (Okay, 1990: 25). Bu zihinsel çaba ise okuma ile ortaya çıkarılabilmektedir.

Okuma kelimesinin anlamlarına baktığımızda: Türkçe Sözlük'te okumak kelimesi, "Yazılmış bir metnin iletmek istediği şeyleri öğrenmek, bir şeyin anlamını çözmek" (TDK, 2011: 1793) anlamında kullanılır. Göğüş'e (1978:60) göre okumak, "...bir yazının harflerini, sözcüklerini, imlerini tanımak ve bunların anlamlarını kavramaktır." Özdemir'e (1993: 13) göre okumak, "Basılı sözcükleri duyu organları yoluyla algılayıp bunları anlamlandırma, kavrama ve yorumlamaya dayanan zihinsel bir etkinliktir." Karatay'a (2023: 1) göre okuma, "Yazılı olan bir metni bilinen yazı karakterlerini sesli veya sessiz çözenin ötesinde, metnin içindeki duygu, düşünce ve iletileri anlamaktır." Bu yönüyle bakıldığında okuma eylemi hem algılamayı hem de düşünmeyi içeren zihinsel bir anlama faaliyetidir.

Bilgi çağında, okumanın bireylerin hayatındaki önemi giderek artmaktadır. Okuma, sadece kelimeleri anlamak değil, aynı zamanda dünyayı anlamak, bilgiye ulaşmak ve kişisel gelişim açısından da önemli bir rol oynar. Bireylerin okuma kültürü edinmeleri, kişisel gelişimleri ve toplumlarına katkıları açısından kritik bir öneme sahiptir. Okuma kültürü edinmek, bireylerin bilgiye daha kolay erişmelerini, düşünsel kapasitelerini geliştirmelerini ve toplumsal etkileşimlerde daha aktif rol almalarını sağlar. “Okuma kültürü edinmek, bir süreç sonucu gerçekleşmektedir. Bu süreç okul öncesinde “okuma ilgisi” olarak karşımıza çıkmaktadır. “İlköğretim birinci kademesinin daha ilk yılında “okuma becerisi” kazanıldıktan sonra süreç ‘okuma alışkanlığı’na doğru bir gelişme göstermektedir.” (Özdemir, 2010: 139).

Okuma kültürü ediniminde önemli olan noktalardan biri de okuma yöntemidir. “İyi okuma, gözün, zihnin ve ses organlarının iyi bir eşgüdüm içinde çalışmasına bağlıdır. Biz okurken önce yazıdaki görsel simgeleri, yani sözcüklerin biçimlerini tanımaya çalışırız. Bu tanıma, zihnimizde birtakım çağrışımlar yapar, anlamlar uyandırır.” (Kavcar, 2003: 41). Metinlerde, kelime ile başlayan anlama faaliyeti; metinlerin olay örgüsü, şahıs kadrosu, ana fikir ve yardımcı fikirlerine kadar yayılır.

Günlük yaşantımızın bir parçası olan yazılı ve sözlü iletişimde, birçok farklı metin türüyle karşılaşırız. Bu türlerden biri olan anlatıma dayalı/ hikâye edici metin türleri (roman, hikâye, masal, destan vb.) çoğu zaman yüzeysel bir şekilde okunmaktadır. Yoğun bilgi akışına sahip olan bu metinlerde okuyucu metinleri hızlı bir şekilde anlamakta ve önemli olayları fark etmede zorlanabilmektedir. Özellikle okul çağındaki çocuklarda ya da gençlerde bu metin türlerini okuyup anlamada birtakım problemler yaşandığı gözlemlenmektedir. “Bir edebiyat metninin nasıl okunacağı, hangi kriterler ve bilgiler ışığında tahlil edileceği eğitim-öğretim sürecine yansıyan en önemli sorunlarından biridir.” (Silahsızoğlu, 2007: 1416). Olay odaklı/anlatıma dayalı metinleri okuma yöntemi konusunda, edebiyatımızda yapılan çalışmalara rağmen eksiklik olduğu ortadadır. Bu hususta, süreçle ilgili karşılaşılan zorlukları (Özdemir, 2010: 140) “Metnin özetini çıkarmak, anlatıcılığı tespit etmek, metnin konusunu belirlemek, metnin ana düşüncesini bulmak, metinden yan düşünceler çıkarmak, metnin şahıs/varlık kadrosunu çıkarmak, metnin olay örgüsünü çözmek, dil ve üslup” şeklinde sıralamaktadır.

Olay odaklı metinler, bir olayın gelişimini ve sonuçlarını anlatan metinlerdir. Bu metinlerde, olay örgüsü ön plandadır. “Eser içinde yer alan olayların aralarındaki belirli ilişkiler gözetilerek düzenlenmesine olay örgüsü denmektedir.” (Tekin, 2009: 65). Olay örgüsü, bir olayın başlangıcını, gelişimini ve sonuçlarını gösteren olaylar dizisidir. Olay odaklı/anlatıma dayalı metinlerde “olay örgüsü, konu, ana fikir, yardımcı düşünceler ve zaman” kavramları yer aldığı için bu tür metinlerin okuyucu tarafından anlaşılması zorlaşmaktadır. Burada devreye okuma yöntemleri girmektedir. “Bu okuma yöntemleri sayesinde anlatıma dayalı metinlerin anlaşılabilirliği daha da kolaylaşır. Bu kolaylık aynı zamanda çocukların veya yetişkinlerin okuma kültürü edinmelerini ve okuduklarından edebî bir zevk almalarını sağlaması açısından da ayrıca önem taşımaktadır” (Özdemir, 2010: 140). Ayrıca “Olay Çizgisi Odaklı Okuma Yöntemi” ile olay çizgisi, özet, anlatıcı, zaman, konu, ana fikir, yardımcı düşünceler, şahıs kadrosu ve üslup başlıklarında derinlemesine inceleme yapılır.

Bu çalışmada okuma yöntemlerinden biri olan “Olay Çizgisi Odaklı Okuma” yöntemini kullanıldı. Bu yöntem okurun, okuma kültürü edinimini ve okunan metinlerden edebî bir zevk almasını sağlamayı amaçlanmaktadır. Olay

çizgisi, bir hikâyenin akışını etkileyen temel olayları esas alan ve bunları kronolojik bir sıra içinde sunan bir yapıdır. Olay çizgisi odaklı okuma yöntemi, bir eserin olay çizgisini analiz etmeyi ve bu olayların nasıl bir araya geldiğini anlamayı amaçlar. Bu inceleme, yazarın hikâyeyi nasıl kurguladığını, karakterlerin hangi ruh durumunda bulduklarını, olayların nasıl birbirine bağlandığını ve hangi zaman aralığında yaşandığını ortaya çıkarır. Bu tür bir inceleme, okuyuculara hikâyenin derinliklerine inme fırsatı sunar ve edebi eserin yapısal unsurlarını anlamalarına yardımcı olur.

Alan yazında, Dr. Öğretim Üyesi Mehmet Özdemir'in Mustafa Kutlu'nun Yıldız Tozu hikâyesini incelemesine kadar bu yöntemle ilgili bir çalışmanın benzerine rastlanmamaktadır. Bu nedenle alan yazındaki bu eksikliği gidermek için bu çalışmada Şemsettin Sami'nin Türk Edebiyatı'nın batılı anlamda ilk roman örneklerinden biri kabul edilen "Taaşuk-ı Tâl'at ve Fitnat" romanı "Olay Çizgisi Odaklı" okuma yöntemi ile incelenmiştir.

2.Yöntem

Bu bölümde araştırmanın modeli, veri toplama araçları ve verilerin analizinde kullanılan yöntem hakkında bilgi verilmiştir.

2.1.Araştırma Modeli

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yapılmıştır. "Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu ve olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar." (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 189). Bu çalışmada konuya ilişkin Taaşuk-ı Tâl'at ve Fitnat romanının derinlemesine incelemesi yapılmıştır.

2.2. İnceleme Nesnesi

Bu çalışmanın örnekleme Şemsettin Sami'nin Taaşuk-ı Tâl'at ve Fitnat isimli romanıdır. Bu kitabın örnekleme seçilmesinde daha önce roman türünde bu yöntemin kullanılmamış olması, döneminin yayımlanan ilk roman örneklerinden olması ve olay örgüsünde geriye dönüşlerin sıklıkla kullanılması etkili olmuştur.

2.3. Veri Toplama Araçları

Olay çizgisi odaklı okuma yöntemi ile belirlenen kriterler çerçevesinde Şemsettin Sami'nin Taaşuk-ı Tâl'at ve Fitnat romanı okunurken sıfır noktası "Tâl'at Bey'in Aksaray'daki evinin tasviri" olarak belirlendikten sonra geçmiş tarihte yaşanan olaylar sıfır noktasının soluna yazılmış, ileri tarihteki olaylar ise sıfırın sağına yazılmıştır. Numaralar verilirken olayların oluş sırasına dikkat edilmiştir. Olay çizgisi çıkarıldıktan sonra konu, ana fikir ve yardımcı fikirler olay örgüsüne dayandırılarak belirlenmiştir.

2.4. Verilerin Analizi

Bu çalışmanın verileri içerik analizi ile değerlendirilerek çözümlenmesi sağlanmıştır. "İçerik analizinde temel amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır" (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 242). Şemsettin Sami'nin Taaşuk-ı Tâl'at ve Fitnat romanında elde edilen verilerden çıkarılan olay çizgisi dikkate alınarak analiz edilmiştir.

3.Bulgular

Bu bölümde Şemsettin Sami'nin Taaşuk-ı Tâl'at ve Fitnat romanının olay çizgisi odaklı okuma yönteminin değerlendirilmesi yapılmıştır.

3.1. Olay Çizgisi Odaklı Okuma ve “Taaşuk-ı Tâl'at ve Fitnat” Uygulaması

Aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi roman, 0'da ifade edilen tasviri saymazsak toplamda otuz beş olaydan meydana geldiği tespit edilmiştir. Bu, otuz beş olayın on altı tanesi geçmişe dönülerek anlatılmıştır. Geriye kalan on dokuz tanesinde ise yazarın bazı olayları atlaması ve net bir gün belirtmemesine rağmen sırasına göre verilmiştir. Olay çizgisinde, her olay değil; kahramanların hayatını etkileyip değiştiren olaylar seçilmiştir.

5	Saliha Hanım 5 yaşındayken mektebe başlar. Rifat Bey ile tanışılır.
6	Saliha Hanım babasına Rifat'ı sevdiğini söyler.
7	Saliha Hanım mektepten alınır.
8	Rifat Bey ile Saliha Hanım aralarında sözleşme yaparlar.
9	6 ay sonra Rifat'tan ilk mektup gelir.
10	5 yıl sonra Saliha Hanım 16, Rifat Bey 18-19 yaşındadır.
11	Saliha Hanım'ı zengin bir evden isterler.
12	Mektuplarda durum anlatılır. Rifat'ın iç güveysi olması istenir.
13	Son mektupta Saliha Hanım canına kıyacağını söyler. Mektup ele geçer ve Saliha Hanım'ı Rifat'a verirler.
14	Saliha Hanım ile Rifat evlenirler.
3	21 yıl önce dadı eve gelir.
2	12 yıl önce Tâl'at Bey 7 yaşındayken babası ölür.
15	Tâl'at Bey mahalle mektebinden sonra rüştiyeye kaydolar.
16	16 yaşında rüştiyeyi bitirir ve bir kalemde memuriyete başlar. (2 yıldır memur)
17	Birkaç gün önce farklı tütüncü Hacıbaba'nın tütüncüsüne girer ve cumbada Fitnat Hanım'ı görür.
18	Tesadüfen, Hacıbaba hakkında bilgi öğrenir.
0	Tâl'at Bey'in Aksaray'daki evin tasviri ile roman başlar. Tâl'at Bey 19 yaşındadır.
1	Anne ve dadı Tâl'at'ın hasta olduğundan şüphelenirler.
4	Tâl'at işe gider.
19	Tâl'at Şerife Hanım'ın, Hacıbaba'nın evinden çıktığını görüp peşine takılır.
20	Tâl'at, kadın kılığına girip nakış dersi almayı düşünür.

21	Şehzadebaşı'ndaki evlerinde kılık değiştirip, Şerife Kadın'ın evine gider. İsminin Ragibe olduğunu söyler.
22	Nakış dersinden sonra eve giderken erkeklerin sarkıntılığına maruz kalır.
23	Hacıbaba, Şerife Kadın'ın bahsettiği kızın eve gelmesini kabul eder. (Ragibe Hanım)
24	Ertesi gün Ragibe, Fitnat ile ilk defa buluşur.
25	Buluşmaları 10 gün sürer.
26	Şerife Kadın vasıtasıyla Fitnat'a Üsküdar'dan Ali Bey namında biri talip olur.
27	Fitnat haberi alınca bayılır ve bu evliliği istemez.
28	Ali Bey ile Fitnat'ın nikahı bir hile ile kıyılır.
29	Hacıbaba ve Emine Kadın, Fitnat'ı bir bahane ile Üsküdar'daki konağa götürürler.
30	Konağa geldiğinden bir hafta sonra Ali Bey, Fitnat'ı kucaklamaya çalışırken muska elinde kalır.
31	Ali Bey muskada yazanı okur ve Fitnat'ın kendi kızı olduğunu anlar.
32	Fitnat yan odada intihar eder.
33	Tâl'at, Ragibe kılığında konağa koşar, Fitnat'ı kanlar içinde yerde yatarken görür ve o da ölür.
34	Saliha Hanım bu olayın duyunca kör olur, Emine Kadın da ölür.
35	Ali Bey 6 ay sonra ölür.

3.1.1. Özet

Taaşuk-ı Tâl'at ve Fitnat romanının olay çizgisinden hareketle özetini şöyle yapabiliriz:

Taaşuk-ı Tâl'at ve Fitnat romanı, Tâl'at Bey'in Aksaray'daki evinin tasviri ile başlar. Tâl'at Bey on dokuz yaşındadır. Annesi Saliha Hanım ve dadısı Ayşe Kadınla yaşamaktadır. Tâl'at daha yedi yaşındayken babası ölmüştür. Anne ve dadı, Tâl'at Bey'in hasta olduğundan şüphelenirler. Tâl'at işe gittikten sonra, Saliha Hanım geçmiş günleri hatırlayarak anlatmaya başlar: Saliha Hanım beş yaşındayken sıbyan mektebinde tanıştığı Rifat Bey'i sevmeye başlar. İkisi birbirini çok sever. Aralarında bir sözleşme yaparlar, eğer birbirimizi almazsak telef edeceğiz, diye. Yaşı gereği Saliha Hanım mektepten alınır. Aralarında uzun bir zaman iletişim olmaz. Altı ay sonra Rifat'tan ilk mektup gelir. Saliha Hanım on altı yaşındayken kendisine görücü gelir. Bu durum mektuplarda anlatılır. Bir mektupta Rifat'ın iç güveyisi olması istense de annesi Kamile Hanım bu durumu kabul etmez. Son mektupta Saliha Hanım canına kıyacağını söyler. Mektup Saliha Hanım'ın annesi tarafından ele geçirilir ve Saliha ile Rifat'ın evlenmesine izin verilir. Tâl'at dünyaya gelir. Önce mahalle mektebi ve daha sonra da rüştiyeye gider. Rüştiyeden sonra bir kaleme memur olur. İşe gider gelirken her zamanki tütüncüsünden farklı bir tütüncü olan Hacıbaba'nın

tütüncü dükkanına girer ve cumbada Fitnat Hanımı görüp ona tutulur. Hacıbaba hakkında bazı bilgiler öğrenen Tâl'at birkaç gün hasta gibi dolaşır.

Tâl'at, cumbada gördüğü Fitnat ile nasıl görüşüp konuşacağını düşünürken bir gün Hacıbaba'nın evinden Şerife Kadın isminde bir nakış ustasının çıktığını görüp peşine takılır. Kadını evine kadar takip eden Tâl'at kadın kılığına girip nakış ustasından ders almaya karar verir.

Şehzadebaşı'ndaki evlerinde kadın kılığına giren Tâl'at nakış ustasının kapısı çalar ve nakış dersi almak istediğini söyler. İsminin Ragibe olduğunu söyleyen Tâl'at birkaç gün gider gelir ve nihayetinde Hacıbaba'yı ikna eden Şerife Kadın sayesinde Fitnat Hanım ile tanışacağını öğrenir. Mesut olur. Ertesi gün Ragibe, Fitnat ile ilk defa buluşur. İkisi de birbirini çok sever. Fitnat, Ragibe'yi camda görüp âşık olduğu adama çok benzeter ve onların kardeş olduğunu öğrenince sevgisi daha da artar. Bu buluşmalar on gün kadar sürer ve kara gün gelip çatar.

Şerife Kadın vasıtasıyla Fitnat'a, Üsküdar'dan Ali Bey namında biri talip olur. Fitnat bu haberi duyar duymaz bayılır ve hastalanmaya başlar. Ali Bey ile Fitnat'ın nikâhları uygun olmayan bir yolla kıyılır. Fitnat gün geçtikçe kötüleşir. Duruma üzülen Emine Kadın, Hacıbaba ile konuşur ve Hacıbaba ise bir hile yapar ve bu işten vazgeçmiş gibi görünür. Ama işin aslı düğün günü ortaya çıkar. Hacıbaba ve Emine Kadın bir bahane ile Üsküdar'daki konağa Fitnat Hanım'ı götürürler. Fitnat Hanım, konağa geldikten birkaç gün sonra Tâl'at Bey'e mektup yazar. Lakin cevap gelmez. Fitnat Hanım, konağa geleli on gün olmuştu ki Ali Bey bir gün Fitnat'ın odasına girer ve onu kucaklamaya çalışır. Fitnat'ın boynundaki muska elinde kalır ve odadan çıkar. O, odadan çıktıktan sonra Fitnat intihar eder. Ali Bey muskayı okur, Fitnat'ın yıllar önce boşadığı eşi Zekiye Hanım'dan olma kızı olduğunu öğrenir. Odaya koşar fakat Fitnat can çekişir, o sırada Tâl'at, Ragibe kılığında konağa girer ve Fitnat'ı kanlar içinde görünce o da ölür. Olayı duyan Saliha Hanım kör kalır, Emine Kadın ölür ve altı ay sonra da Ali Bey ölür.

3.1.2. Anlatıcı

Taaşuk-ı Tâl'at ve Fitnat romanının anlatıcısı, yazar anlatıcıdır. “İkide bir okuyucuya seslenmiş, onlara olayın yürüyüşü üzerine bilgi vermiş, anlaşılmayacağını sandığı noktaları açıklamış.” (Kudret, 1965: 69). Şemsettin Sami romanın içinde kendini:

- “İşte bu oda Fitnat Hanımın odasıdır. Biz şimdi evin tarifine bakalım da, sonra Fitnat Hanımın uzun uzadıya tavsifine geleceğiz.”
- “Şimdi Tâl'at Bey ile Fitnat Hanım görüşmekte, konuşmakta, sevişmekte olsunlar, şimdi biraz Üsküdar'a geçelim.”
- “Lâkin, aslı böyle miydi? Yok. Sabredelim de, aslını sonra anlayacağız, her neyse.”
- “Gelelim Tal'at Beye. Tal'at Beyi -hatırımızda olmalı ki- bir büyük hüzn ü me'yûsitle bırakmışız.”
- “O on günün nihayetinde yukarıda dediğim kara gün zuhur eyledi. Niçin ‘kara gün’ dedik?”

ifadeleri ile hissettirir.

3.1.3. Zaman

Olay çizgisi odaklı okuma yönteminde zaman üçe ayrılır: Eserin basıldığı zaman, tarihi gerçek zaman ve iç zaman.

Roman yayımlandığı tarih 1872-1873 yılları ve elimizdeki baskı 2008 yılıdır. Romanda olayların yaşandığı gerçek tarihi zaman 1839 yılı ve sonrası diyebiliriz. Romanın 21. sayfasında “İşte hâlâ kızlar için mahsus mekteplerimiz, kadın hocalarımız yok ki... Erkek mektebine on beş yaşında bir kız nasıl gidebilir?” ifadesinden ve “İlk kız rüşdiyesi İstanbul Sultanahmet’te Ocak 1859’da açılmıştır.” (Ünlü ve Dündar, 2021: 209) bilgisinden yola çıkarak romanın tarihi gerçek zamanına ulaşırız. Romanın iç zamanı ise bir nisan ayının iptidasında başlar ve Tâl’at Bey ile Fitnat’ın tanışmasından önce ve sonrası, ölümleri yaklaşık yüz/yüz üç gün kadar sürer. Kitabın sonunda da Tâl’at Bey ile Fitnat’ın ölümünden altı ay sonra Ali Bey ölür. Yaklaşık olarak, iç zaman dokuz ya da dokuz buçuk ay sürer.

3.1.4. Konu

Bu romanda yazarın üzerinde durduğu konu “hüsrarla biten aşk”tır.

3.1.5. Ana Düşünce

Romanda, tespit edilen “olay çizgisi” içerisindeki otuz beş olaydan en önemlisi ana düşünceyi verir. Bu sebeple romanın gidişatını değiştiren ve bir aşkın hüsrarla sonuçlanmasına neden olan olay, yirmi dördüncü maddedir. Görücü usulü ile Fitnat’ın istenmesi ve sevdiği başka bir adam olmasına rağmen zorla evlendirilmesinden yola çıkarak “Görücü usulü evlilikler her zaman mutlu sonuçlanmaz. Kişiler sevdiği insanla evlenmelidir.” mesajına ulaşırız.

3.1.6. Yan Düşünceler

Tespit edilen otuz beş olaydan okuyucuya ulaştırılmak istenen yan düşünceleri de şöyle sıralayabiliriz:

- Kız çocuklarının erken yaşta mektepten alınması ve okutulmaması.
- Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde kalemlerde çalışan memurların esnek çalışma saatlerinin olması.
- O dönemde bir erkeğin iç güveysi gitmesinin hoş karşılanmaması.
- Ayşe Kadın temsilde kız çocuklarının küçük yaşlarda kaçırılıp köle yapılması.
- Hasta olduğunda büyü, sihir, okuma vb. şeylerden medet umulması.
- Kadınların sokakta tek başlarına rahat yürüyememesi ve erkeklerin sarkıntılığına maruz kalmaları.
- Kız çocuklarının küçük yaşlarda sırf zengin diye kocaya verilmesi.

3.1.7. Şahıs Kadrosu

Taaşuk-ı Tâl'at ve Fitnat romanının kahramanları önem sırasına göre şöyle sıralanır: Tâl'at Bey, Fitnat Hanım, Saliha Hanım, Rifat Bey, Hacıbaba, Emine Kadın, Şerife Kadın, Ali Bey, Zekiye Hanım, Kamile Hanım, Rifat'ın Babası Ayşe Kadın, Gülizar, Serfinaz. Merhum Efendi.

Tâl'at Bey:

Fiziki Özellikleri: On sekiz/on dokuz yaşlarında, gayet güzel, daima güler yüzlü olan biridir.

Sosyal Özellikleri: On altı yaşına geldiğinde mekteb-i rüştiye imtihanını verip bir dairenin kaleminde işe girer. Herkes tarafından sevilen bir gençtir. Çapkınlık ve hovardalıktan uzaktır.

Psikolojik Özellikleri: Akıllı, nazik, latif, kıskançlık duyguları olmayan, uslu bir delikanlıdır.

Fitnat Hanım:

Fiziki Özellikleri: Narin, orta boylu, gözleri, kaşları siyah, örme saçları beline kadar uzanır. Rengi süt gibi beyaz, burnu gayet düzgün, hokka gibi ağız, lâl gibi dudaklar ve inci gibi beyaz, ufak dişler. On beş yaşında genç, güzel bir kız.

Sosyal Özellikleri: Annesi erken yaşta vefat ettiği için babalığı Hacıbaba'nın yanında kalmış, sokak kapısını dahi görmemiş, okumamış, sadece nakış işler.

Psikolojik Özellikleri: Halim, hiddet ve gazabın ne olduğunu bilmez, nezaket ve letafet ona mahsustur.

Saliha Hanım:

Tâl'at Bey'in annesi. Annesi kırk yaşındayken Saliha Hanım doğmuş, elli/elli beş yaşlarında, kocası öldükten sonra Tâl'at'ı titizce büyütüp okutmuş ve evde gergef işleyen bir kadın.

Rifat Bey:

Tâl'at Bey'in babası. Tâl'at altı yedi yaşındayken ölür. On sekiz on dokuz yaşlarında Saliha Hanım ile evlenmiştir.

Hacıbaba/Mustafa:

Fitnat Hanım'ın üvey babası. Altmış yaşlarında, boyu kısa, şişmanca, sakalı süt gibi bembeyaz. Titiz bir adamdır.

Emine Kadın:

Hacıbaba'nın analığıdır. Yetmiş yaşlarındadır. Çerkes'tir. Saçı bembeyaz, ağzında diş yok, burnu büyük ve gayet zayıf. Masal anlatmayı sever.

Şerife Kadın:

Nakış ustasıdır ve çöpçatanlık yapmaktadır.

Ali Bey:

Fitnat Hanım'ın öz babasıdır. Kırk kırk beş yaşlarındadır. Koca bir konakta yaşamaktadır. Zengindir.

Zekiye Hanım:

Fitnat'ın annesidir. Ali Bey kendisini boşadıktan sonra Hacıbaba ile evlenir ve erken yaşta ölür.

Kamile Hanım:

Rifat Bey'in annesidir. İyi, uslu, akıllı, güzel ve namuslu bir kadındır. Rifat yirmi bir yaşındayken ölür.

Rifat'ın Babası:

Hayırsız, berbat bir herif, sarhoş, müsrif, kumarbaz, uğursuz ve çapkın biridir. Rifat on dokuz yaşındayken ölür.

Ayşe Kadın:

Tâl'at Bey'in dadısıdır. Küçük yaşta memleketinden kaçırılıp köle yapılmıştır. Yaklaşık yirmi senedir Saliha Hanımlarla yaşamaktadır. Elli, elli iki yaşındadır.

Gülizar:

Rifat'ın annesi Kamile Hanım'ın on bir yaşındaki cariyesidir.

Serfinaz:

On üç, on dört yaşlarında Ali Bey'in cariyesidir.

Merkum Efendi:

Çapkın, hovarda bir tip.

3.1.8. Olay Çizgisi

Olay çizgisi, romanın olay örgüsünde gösterildiği gibi kolayca anlaşılmalıdır. Çizgi üzerindeki gelişmeler ve geriye dönüşler okuyucu tarafından kolayca anlaşılmakta ve zaman takibi yapılabilmektedir.

3.1.9. Dil ve Üslup

Romanda tasvir ve ruh tahlillerine çokça yer verildiği tespit edilmiştir. Bununla birlikte romanda karşılıklı konuşmaların geniş yer tuttuğu görülür. Dil bilgisi ve imlâ kurallarına dikkat edilmeyen kitapta; yazar konuşanın ağzından çıktığı gibi kelimelerin yazıldığını söylemektedir.

Roman boyunca yazarın olaylara müdahale ettiği ve okuyucu yönlendirdiği ifadeler de karşımıza çıkmaktadır. Yazıldığı dönem düşünüldüğünde anlatımın akıcı ve dilin sade olduğu söylenebilir. Roman türünün içinde mektuplaşmalara da yer verilmesi o dönem mektup türünün tanıtılması açısından da önemli bir adımdır.

Yazar, “Üslupta da yer yer ‘meddah ağzı’ kullanmış.” (Kudret, 1965: 70) ve halk ağzında da duyabileceğimiz: “Ya bu konağın efendisi yok muydu? Haaa!..” ifadelerini de görürüz.

Romanın 113 sayfasında “... insanın derdi olduğu vakitte güya dermanını, çaresini bulacak gibi her kime ki karşısında tesadüf ederse, hepsini söylemek ister. Söyleyecek adam bulamadığı takdirde de kendi kendine yahut taşlara, duvarlara söylemeye mecbur olur.” ifadesinin edebî nitelik taşıdığı söylenebilir.

4. Tartışma ve Öneriler

Şemsettin Sami'nin roman türündeki tek eseri olan Taaşuk-ı Tâl'at ve Fitnat, Türk Edebiyatı'nın Batılı tarzda yazılmış ilk romanıdır. Roman, 1872 yılından 1873 yılına kadar tefrika halinde üç cüzde Hadîka Gazetesi'nde yayımlanmıştır. "Türk romanının tarihî gelişimi incelenirken, özellikle Batı romanına ait unsurlar bakımından, Taaşuk-ı Tâl'at ve Fitnat'ta halk hikâyesinden farklı olarak, birçok yenilikler görmek mümkündür." (Çelik, 2008: 4). Tesadüflerin çokluğu, büyü, sihir gibi kavramların yer alması, romanın sonunda herkesin ölmesi halk hikâyesine; tasvir ve tahlillerin gerçekliği, toplumsal değer yargılarının sorgulanması, görücü usulü evliliğin sonuçları, aşk, hürriyet, vb. konuların işlenirken olayların düzenlenişi bakımından Batılı anlamda roman türüne yaklaştığı görülmektedir. Dönemin romanlarında ele alınan hürriyet aslında "...Genç Osmanlılarca savaşı sürdürülen siyasi hürriyet değil, sosyal anlamdaki hürriyettir." (Kavcar, 1985: 13).

1839 yılında Tanzimat Fermanı'nın ilân edilmesiyle başlayan batılılaşma hareketleri kendini edebiyatta da gösterir. "Türk edebiyatının bugünkü anlamda romanla tanışıklığı Batı'dan yapılan roman tercümeleriyle başlar." (İssı, 2017: 23). Tercüme ile başlayan bu süreç yerini dönemin yazarları tarafından Batı tekniği ile yazılan yerli romanlara bırakır. "Roman, edebiyatımıza gireliden beri üzerinde en çok tartışılan tür olmuştur." (Yılmaz, 1997: 1). Bu tartışmalardan biri de romanı derinlemesine anlamak için ortaya atılan yöntemler olmuştur. Var olan okuma yöntemleri gibi "Olay Çizgisi Odaklı Okuma Yöntemi" de okunan metni daha kolay anlamak ve incelemesini yapabilmek konusunda bize yardımcı olmaktadır. Okuma süresince okuyucuların karşılaşabilecekleri zorlukların "Olay Çizgisi Odaklı Okuma Yöntemi" ile aslında çözümünün olduğu görülmektedir.

Bu yöntem daha önce Dr. Öğrt. Üyesi Mehmet Özdemir tarafından Mustafa Kutlu'nun Yıldız Tozu adlı hikâyesinde uygulanmıştır. Hikâyeye göre daha hacimli olan roman türünde de bu yöntemin uygulanabilir olduğunu göstermek istedik. Bu yöntem okuyucuların metinleri daha etkili bir şekilde anlamalarını sağlama konusunda güçlü bir imkân sunmaktadır. Ayrıca bu yöntem ile okuyucuların hızlı anlama, bağlamı kavrama, eseri zaman açısından inceleme, kahramanları fiziki, psikolojik ve sosyal açılarından tanıma imkânı verirken özet çıkarma becerilerinin de gelişmesi sağlanır. Okuyucular, bu yöntemi uygulayarak bilgi akışının yoğun olduğu metinlerde daha başarılı ve etkili bir şekilde metin çözümlemeyi gerçekleştirebilir. Yapılan olay çizgisi odaklı okuma yönteminde metin olay çizgisi, özet, anlatıcı, zaman, konu, ana fikir, yardımcı fikirler, kişiler, dil ve üslup üzerinde durulmuştur.

Çalışma sonucunda olay çizgisi odaklı okuma yönteminin okunan metni daha iyi kavramamıza yardımcı olduğu ortaya çıkmıştır. Sadece çocuk okurların değil yetişkin okurların da anlatıma dayalı metinleri okurken bu yöntem ile metni derinlemesine kavrayacakları ve edebî bir zevk alacakları ortadadır. Türk Edebiyatı'nın anlatıma dayalı metin türleri açısından zengin bir birikime sahip olduğu göz önüne alınırsa var olan kitapların özellikle Çocuk Edebiyatı ürünü olan kitapların bu yöntemle incelemelerinin yapılması önerilir. Türkçe öğretmenleri de bu yöntemle öğrencilere etkinlikler yapabilir/yaptırabilir. Türkçe ders kitaplarında bu yöntemle ele alınacak metin ve etkinlikler hazırlanabilir.

Makale Bilgi Formu

Makale Bilgisi: Makale özgün bir araştırma makalesidir. Yazarların Katkıları: Yazarların ikisinin de araştırmaya katkı oranı %50'dir.

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazar tarafından herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Telif Hakkı Bildirimi: Dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakları yazarlara aittir ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayınlanmaktadır.

Destekleyen/Destekleyen Kuruluşlar: Bu araştırma için herhangi bir kamu, özel veya kar amacı gütmeyen kuruluştan hibe alınmamıştır.

Etik Onay ve Katılımcı Rızası: Bu araştırma metinler üzerinde gerçekleştirildiğinden etik kurul iznine ihtiyaç yoktur. İntihal Beyanı: Bu makale iThenticate tarafından taranmıştır. Herhangi bir intihal tespit edilmemiştir.

Kaynakça

- Çelik, Y. (2008). Taaşuk-ı Tâl'at ve Fitnat. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Göğüş, B. (1978). Orta Dereceli Okullarımızda Türkçe ve Yazın Eğitimi. Ankara: Kadioğlu Matbaası.
- İssi, C. (2017). Türk Romanı Özel Sayısı Cilt 1. Ankara: Hece Yayıncılık
- Karatay, H. (2023). Okuma Eğitimi Kuram ve Uygulama. Ankara: Pegem Akademi
- Kavcar, C. (1985). Batılılaşma Açısından Servet-i Fünun Romanı. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Kavcar, C., Sever, S., ve Oğuzkan, F. (2003). Türkçe Öğretimi, Türkçe ve Sınıf Öğretmenleri İçin. Ankara: Engin Yayınları.
- Kudret, C. (1965). Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman 1. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Okay, O. (1990). Sanat ve Edebiyat Yazıları. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Özdemir, E. (1993). Okuma Sanatı. Ankara: İnkılâp Kitapevi.
- Özdemir, M. (2010). Olay Çizgisi Odaklı Hikâye Okuma Yöntemi, Yıldız Tozu Örneği. Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 0 (19), 138-155. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sakaefd/issue/11215/133942>
- Silahsızoğlu, E. (2007). Metin Tahlil Yöntemleri ve Bir Uygulama Örneği. Problems and Definitions of the Science of Literature, ICANAS, 38, 1415-1431.
- Tekin, H. (2009). Roman Sanatı. İstanbul: Ötüken Yayınları
- Türkçe Sözlük (2011). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ünlü, M. ve Dündar, A. (2021). Tanzimat Sonrası Modernleşme Sürecinde Selanik İnas Rüşdiye Mektebi. *Otam Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, (50), 207-233. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/otam/issue/68113/1048409>

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yılmaz, D. (1997). *Roman Kavramı ve Türk Romanının Doğuşu*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Türkçeyi Yabancı Dil Olarak Öğrenenlerin Türk Kültürüne Uzaklıklarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi

Investigation Of The Distance To Turkish Culture Of Those Who Learn Turkish As A Foreign Language In Terms Of Some Variables

Murat ŞENGÜL^{1*} , Samet Can DEMİRCİ^{2*}

¹ Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Nevşehir, Türkiye. muratsengul@nevsehir.edu.tr

² Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Nevşehir, Türkiye. smtcndmrc8@gmail.com

Article Info/Makale Bilgisi

Received/Geliş:

15.11.2023

Accepted/Kabul:

28.12.2023

Online/Çevrimiçi:

29.12.2024

*Murat Şengül

Öz: Bu araştırmada, Türkçe öğrenmek ve eğitimlerini sürdürmek için Türkiye’de bulunan yabancı uyruklu öğrencilerin Türk kültürüne uzaklıklarının bazı değişkenler açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Kültürel uzaklık, kültürler arasındaki farkın bir boyutta derecelendirmesi olarak tanımlanabilir. Her toplumun kendilerini diğer toplumlardan ayıran kültürel olarak birçok farklılık olduğu gibi bu toplumlar arası kültürel benzerlikler de bulunmaktadır. Bu çerçevede Türkiye’de yaşayan ve Türkçe öğrenen 386 öğrenciye ulaşılmıştır. Bu öğrencilerin cinsiyetleri, yaşları ve geldikleri kıta açısından inceleme gerçekleştirilmiştir. İnceleme gerçekleştirilirken öğrencilerin yaşları 3 grupta, öğrencilerin geldikleri kıtalar ise Afrika ve Asya olmak üzere 2 grupta kategorize edilmiştir. Veri toplama aracı olarak “Kültürel Uzaklık Ölçeği” kullanılmıştır. Araştırma verileri toplandıktan sonra betimsel analiz yapılmış ve elde edilen sonuçlar yorumlanmıştır.

Araştırma sonucunda ulaşılan verilerin değerlendirilmesine ile baktığımız zaman, Türkçe öğrenmek ve eğitimlerini sürdürmek için Türkiye’de bulunan yabancı uyruklu öğrencilerin Türk kültürünü giyim, iletişim tarzı, aile yaşantısı, değerler, arkadaşlık, adetler, dünya görüşü, sosyal faaliyetler ve yaşam standardı açısından kendi kültürleri ile kısmen aynı / farklı buldukları; dini inançlar açısından benzer buldukları, dil ve yemek kültürü açısından ise farklı buldukları belirlenmiştir. Bu durumların Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenler arasında cinsiyet, yaş ve geldikleri kıta açısından incelendiği zaman anlamlı bir farklılaşma gösterip göstermediğine dair yapılan analiz sonuçlarına göre ise Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenlerin cinsiyetleri ve geldikleri kıtalar açısından kültürel uzaklık algıları ile arasında anlamlı bir fark görülebilirken, yaşları ile kültürel uzaklık algıları arasında anlamlı bir fark görülmemektedir. Genel olarak bakıldığı zaman Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerin kültürel uzaklık algılarının dili öğrenmeleri üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Yabancı dil, Kültür, Kültürel uzaklık.*

Cite this article/Atıf:
Şengül, M. ve Demirci, S.
C. (2023) Türkçeyi
Yabancı Dil Olarak
Öğrenenlerin Türk
Kültürüne Uzaklıklarının
Bazı Değişkenlikler
Açısından İncelenmesi,
Sakarya Dil Dergisi, 1(2)
(140-161).

Abstract: In this research, it is aimed to examine the distance of foreign students who are in Turkey to learn Turkish and continue their education to Turkish culture in terms of some variables. Cultural distance can be defined as a rating of the difference between cultures in one dimension. While each society has many cultural differences that distinguish them from other societies, there are also cultural similarities between these societies. In this context, 386 students living in Turkey and learning Turkish were reached. These students were examined in terms of

their gender, age and the continent they came from. While conducting the analysis, the ages of the students were categorized into 3 groups, and the continents the students came from were categorized into 2 groups: Africa and Asia. "Cultural Distance Scale" was used as a data collection tool. After collecting the research data, descriptive analysis was performed and the results were interpreted.

When we look at the evaluation of the data obtained as a result of the research, we find that those who learn Turkish as a foreign language find partially the same/different between Turkish culture and their own culture in terms of clothing, communication style, family life, values, friendship, customs, worldview, social activities and standard of living; It was determined that they found them similar in terms of religious beliefs, but different in terms of language and food culture. According to the results of the analysis on whether these situations show a significant difference when examined in terms of gender, age and the continent they come from among those who learn Turkish as a foreign language, a significant difference can be seen between the cultural distance perceptions of those who learn Turkish as a foreign language in terms of their gender and the continent they come from, while there is a significant difference between their age and their cultural distance perceptions. There is no significant difference between cultural distance perceptions. Generally speaking, it has been determined that the cultural distance perceptions of students learning Turkish as a foreign language have an impact on their language learning.

Keywords: *Foreign language, Culture, Cultural distance.*

Extended English Summary

In this research, the distance of those learning Turkish as a foreign language to Turkish culture was examined in terms of some variables. Descriptive scanning method was used in this study, which aims to examine the distance of those learning Turkish as a foreign language to Turkish culture in terms of some variables. The data of this research were collected from those learning Turkish as a foreign language using the Cultural Distance Scale. The ages of these students are categorized into three groups and the countries they come from are categorized into two continents. "Cultural Distance Scale" was used as a data collection tool. The main framework of this study consists of students who currently live in Turkey and learn Turkish as a foreign language. The sample of the research consists of three hundred and eighty-six students who learn Turkish as a foreign language in Turkey. Contributors to the study It can be seen that 188 of the students were female and 198 were male. Of the students in the sample group who learned Turkish as a foreign language, 210 were between the ages of 17-20, 117 were between the ages of 21-25, and 59 were aged 26 or over. The countries of the students who learned Turkish as a foreign language were determined as Asia and Africa. After the data was collected, descriptive analysis was made and the results were interpreted. The purpose of this research is to determine the distance of those who learn Turkish as a foreign language to Turkish culture. In this context, the aims of the research are and its sub-goals can be listed as follows:

- 1- How far are those who learn Turkish as a foreign language from Turkish culture?

2- Do those who learn Turkish as a foreign language differ in their distance from Turkish culture in terms of gender, age and the continent they come from?

a- Does the distance to Turkish culture of those who learn Turkish as a foreign language differ in terms of gender?

b- Does the distance of those who learn Turkish as a foreign language to Turkish culture differ in terms of age?

c- Do the distances of those who learn Turkish as a foreign language to Turkish culture differ depending on the continent they come from?

The concept of culture has been defined in many ways. In general, culture is the clothing, eating, drinking, communication, etc. of a society that has existed for many years. We can say it as the set of values that take place in their habits and lives. Since there is a direct connection with the culture of that language when learning a language, it is thought that the distance between the language learners' own culture and the culture of the language they learn has an impact on learning that language. When we consider culture as a matter of interaction, people's need to learn a foreign language emerges as a result of the interaction of cultures. Within the framework of these needs, those who want to learn a foreign language interact between the cultural elements of that language and the cultural elements of their own language, and as they continue to learn the foreign language, they discover that there are various similarities and differences between their own cultural elements and the cultural elements of the foreign language.

It is thought that there are some differences and some similarities between the Turkish culture of those who learn Turkish as a foreign language and their own culture. When we look at these data, it is concluded that the relationship between the cultural distance of those who learn Turkish as a foreign language and their age and the continent they come from varies, but the relationship between their cultural distance and age does not show a significant difference. When the analysis of the data obtained in the research was examined, it was determined that cultural distance had an effect on learning a language. According to the analysis of the results of the analysis in terms of the age of the language learners, the continent they come from and their gender, while there is a significant difference in terms of their cultural distance while learning the language, gender and the continent they come from, there is no significant difference in terms of their age. In addition, the responses to the items of the Cultural Distance Scale, which was applied to those learning Turkish as a foreign language, were evaluated on an item-by-item basis.

1. Giriş

“Kültür” kavramı birçok kez ve çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Kültür insanlar için birçok durumu karşılayabilir. Çeşitli toplumlarda yaşayan insanlar düşündükleri zaman kültürü farklı anlamlarda

tanımlayabilirler. Kültür, bireylerin şahsiyetini şekillendiren bir unsur olup kültürlerin farklılığı da bireylerin farklılığını ortaya çıkarmaktadır (Kaplan, 2014:26). Kültür; yeme, içme, giyim-kuşam, sosyal yaşam, iletişim biçimi, sevgi, saygı, inanç vb. hayatın her döneminde insanı saran duyguların ve düşüncelerin yaşama yansıyan hâlidir (Göçer, 2013:50). Genel olarak kültür, bir milletin uzun yıllar boyu süregelen yaşayış tarzından yola çıkarak zaman içerisinde oluşan ve benimsenen değerler bütünü olarak değerlendirilebilir.

Kültürü oluşturan maddi ve manevi unsurlar kültürün başka bir topluma, aktarılması ve o toplumun eğitilmiş bireylerine aksettirilmesi etkisi uzun yıllar devam edecek evrensel bir kazanımdır (Yakar vd., 2022: 118). Farklı kültürlerde yaşayan insanların kültürel etkileşim sonucunda kendi kültürleri ile farklılıklar gözlense bile bu kültürler arası benzer durumlarda olduğu düşünülebilir.

Kültürel farklılıklar ve benzerlikler etkileşim sonucunda ortaya çıkar. Kültür etkileşimde bulunma işidir. Zaman içerisinde yaşanan olaylar, olgular ve durumların etkileşim sonucunda birlikte aktarılması ve yaygınlaşması yeni kültürel değerlerin ortaya çıkmasını sağlamaktadır. (Göçer, 2013: 51). Kültürel etkileşimler sonucu insanların yabancı dil öğrenme ihtiyaçları ortaya çıkmaktadır. Bu ihtiyaçlar çerçevesinde yabancı bir dil edinmek isteyenler kendi kültürleri ile öğrenmek istedikleri dilin ait olduğu kültür öğeleri ile etkileşim içerisinde olurlar ve kendi kültür öğeleri ile çeşitli benzerlikler ve farklılıklar keşfederler.

Toplumlar yaşamsal alanlarına göre çeşitli durumlarda etkileşim içerisinde bulunarak dil aracılığı ile kültür aktarımı yapmaktadırlar. Farklı coğrafyalarda yaşayan toplumlar hayat içerisinde diğer toplumlara bağımlı hale gelmiştir (İçli, 2001: 166). Kültürel etkileşim, farklı coğrafyalarda yaşayan insanların birbirlerinin kültürlerinden etkilenmeleri sonucunda ortaya çıkar. Kültürlerin karşı karşıya gelmesi ve birbirleri ile etkileşim içerisinde olması sonucunda bireyler, gruplar ve topluluklar birbirlerinin kültürlerinden etkilenirler (Aliyev ve Öğülmüş, 2016: 90). Günümüzde insanlar çeşitli sebeplerle bir göç hareketi içerisindeyler. Bu hareketlerle insanlar farklı kültürlerle ve farklı kültür içerisindeki kişilerle ilişki içerisinde olurlar. Ülkelerin kendi içlerine kapanık coğrafyalara bürünmek yerine, birbirleri ile etkileşim kuran topluluklar halinde olmaları durumu, kültürel etkileşimi arttıran temel faktör olmaktadır (Çelik, 2019: 561). Bu durum kültürel etkileşimi ortaya çıkarmaktadır.

Etkileşim toplumlar arasındaki hareketliliği artırmaktadır. Toplumlararası gerçekleşen hareketliliğin tarihsel süreçteki durumu incelendiği zaman, 19. yüzyıldan günümüze kadar geçen süreçte teknoloji ve bununla beraber iletişim, ulaşım ve refah düzeyi anlamında kaydedilen mesafenin kültürlerarası etkileşimi hem kolaylaştırdığı hem de yoğunlaştırdığı söylenilebilir (Gülner, 2011: 52).

Farklı kültürlerde yaşayan insanların etkileşim içerisinde bulunmalarından dolayı kültürler birbirlerinden etkilenirler. Bu duruma “kültürleşme” ismi verilir. Kültürleşme genel olarak başka bir kültürle ilişki içerisinde bulunan veya alışveriş gerçekleştirmesi sonucunda meydana gelen bir çeşit kültür değişmesidir (Alpar, 2013: 97).

Her birey bir toplum içinde yaşar ve o toplumun dilini öğrenirken, diline özgü kültürel unsurları da öğrenir (Çakır, 2011: 249). Yaşam içerisine işlemiş kültür öğeleri yabancı bir dil edinimine de doğrudan etki etmektedir. Toplumun varlığını sürdürebilmesi için kültürü edinmesi, kültürü vermesi ve kültürü geliştirmesi ile mümkün olabilir (Uyguncan, 2005: 206). Yabancı bir dil öğrenmek isteyen kişiler, dili öğrenirken kendi kültürleri ile öğrendikleri dilin kültürleri arasında bağ oluştururlar. Bu durum yabancı bir dil öğrenirken kültürlerin etkileşime girmesini sağlamaktadır. Kültür insanlar üzerinde etkili olduğundan dolayı toplumun dili üzerinde de etkisi olmaktadır. Dolayısıyla farklı kültürden bir insanın farklı bir dili öğrenirken o dilin kültürü ile etkileşim içinde bulunmaktadır. Kültürel farklılıklar içerisinde toplumdaki iletişime verilen önemi, zaman algısını, sosyal ilişkileri vb. çok sayıda konuyu bulundurduğu için uzun bir süreci içeren ve aşamalı olması gereken bir öğrenme gerçekleştirmeyi gerektirir (Eğimli, 2011: 216). Yabancı bir dil öğrenmek isteyen birey kültürler arası farklılıkları keşfedebilmektedirler.

Her toplumun kendilerini diğer toplumlardan ayıran kültürel olarak birçok farklılıkların olduğu gibi bu toplumlar arası kültürel benzerlikler de bulunmaktadır. Bu farklılıklar veya benzerlikler dili öğrenenler açısından derecelendirilebilmektedir. “Kültürlerarası iletişimin en önemli özelliği kültürel farklılıktır. Kültürel farklılıklar yabancılarla iletişimde önemli bir rol oynar. Bu farklılıklar karşı tarafa hükmetme veya üstünlük yeteneği verir. Bu durum, bağlantı sorunlarına neden olur ve sağlıklı bir iletişimin oluşmasını engeller” (Akay, 2013: 307). Farklı kültürlerde yaşayan insanlar başka kültürdeki insanlar ile etkileşim içerisinde bulunarak başka kültürün değerleri, inançları, bakış açıları, yemekleri vb. hakkında bilgi edinmiş ve bu toplumda yaşayan insanların hayat akışlarında kültürün nasıl bir etki bıraktığını gözlemleyebilir. Bir dili öğrenirken o dile ait kültür ile etkileşime girildiğinden dolayı kültürler arası uzaklık oluşabilmektedir. Kültürel uzaklık, kültürler arasındaki farkın bir boyutta derecelendirilmesi olarak tanımlanabilir.

Bir millete ait dil ve akıl yapısı, o kültür ve medeniyete ait bir ürün olarak görülmektedir (Gündüzöz, 2005: 218). Dil öğrenilirken aynı zamanda kültür de edinilmiş olmaktadır. Bu durum dolayısıyla çeşitli nedenler ile yabancı bir dil öğrenen kişilerin kültürler arası farklılıkları görmelerini sağlamaktadır. Bu farklılıklar beraberinde kültürel uzaklık kavramını oluşturan etmenlerden birisi olup, yabancı bir dili öğrenmede kültürel uzaklığın etkili olabileceği kanısına ulaştırabilmektedir.

Dil ile kültür arasında birbirini sarmalayan çok güçlü ve yadsınamaz bir bağ vardır. Yüzyıllar öncesinden günümüze dek değişen toplum yapıları ve insan hayatında meydana gelen ekonomik, sosyal, siyasi, bilimsel ve kültürel değişimler dil aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bir toplumun en önemli yapı taşlarından birisi

olan kültür, dil sayesinde günümüze dek kendini ulaştırır ve nesiller boyu aktarımını sağlar. Dil kültürün en sağlam hazinesidir (Günay, 1995: 4).

İnce Yakar ve Fedai (2022) tarafından yapılan araştırmada çoğunluğu Orta Doğu ülkelerinden gelen öğrencilerin Türk kültürü ile kendi kültürleri arasındaki farklılıkların yemek, dil, kadınların giyimi ve zihniyet farklılığı gibi etmenlerden oluştuğunu belirtmişlerdir (Yakar vd., 2022: 135).

Çelik (2019) tarafından yapılmış olan "Yabancı Uyruklu Öğrenciler ile Türk Öğrencilerin Birbirleri Hakkındaki Eğitim Algılarının Karşılaştırılması" adlı araştırmada katılımcıların genel olarak sınıf ortamında kültür farklılığından sorun yaşamadıkları belirtilmiştir (Çelik, 2019: 575).

Mrekajova'nın (2018) yapmış olduğu araştırmada katılımcıların Türk öğrencilerle olan ilişkilerinin geliştirilememesinin yaygın sebepleri arasında dil yetersizliği, kültürel farklılıklar ve zaman sıkıntısı gibi kaynakların olduğu belirtilmiştir (Mrekajova, 2018: 91).

Aliyev ve Öğülmüş (2015) tarafından yapılan araştırmada Kafkasya'dan gelen öğrencilerin uyum ve etkileşim puanlarının yüksek çıktığı görülmüştür. Bu durum Kafkasya'dan gelmiş olan öğrencilerin Türk kültürüne, yaşam tarzına ve Türk insanların iletişim tarzlarıyla benzerliklere sahip olduklarından dolayı daha rahat bir uyum sağladıkları tespit edilmiştir (Aliyev ve Öğülmüş, 2015: 67).

Bu araştırmanın amacı, Türkçe öğrenmek ve eğitimlerini sürdürmek için Türkiye'de bulunan yabancı uyruklu öğrencilerin Türk kültürüne uzaklıklarını belirlemektir. Bu bağlamda, araştırmanın amaçları ve alt amaçları şu şekilde sıralanabilir:

- 1- Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenlerin Türk kültürüne uzaklıkları nasıldır?
- 2- Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenlerin Türk kültürüne uzaklıkları cinsiyet, yaş ve geldikleri kıta açısından farklılaşmakta mıdır?
 - a- Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenlerin Türk kültürüne uzaklıkları cinsiyet açısından farklılaşmakta mıdır?
 - b- Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenlerin Türk kültürüne uzaklıkları yaş açısından farklılaşmakta mıdır?
 - c- Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenlerin Türk kültürüne uzaklıkları geldikleri kıta açısından farklılaşmakta mıdır?

2. Yöntem

2.1. Araştırma Modeli

Türkçe öğrenmek ve eğitimlerini sürdürmek için Türkiye’de bulunan yabancı uyruklu öğrencilerin Türk kültürüne uzaklıklarını bazı değişkenler açısından incelenmesini amaçlayan bu çalışmada betimsel tarama yöntemi kullanılmıştır. Bu araştırmanın verileri Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenlerden Kültürel Uzaklık Ölçeği ile toplanmıştır.

2.2. Evren ve Örneklem

Bu çalışmanın örneklemini şu anda Türkçe öğrenmek ve eğitimlerini sürdürmek için Türkiye’de bulunan yabancı uyruklu öğrencilerin üç yüz seksen altı öğrenciden oluşmaktadır. Örneklem grubuna ilişkin bilgiler aşağıdaki tablolarda verilmiştir.

Tablo 1. Çalışmaya Katılan Öğrencilerin Cinsiyet Dağılımları

Cinsiyet	N	%
Kadın	188	48.7
Erkek	198	51.3
Toplam	386	100

Tablo 1’i incelediğimiz zaman çalışmaya katkı sağlayan öğrencilerin 188’inin kadın, 198’inin ise erkek olduğu görülmektedir. Toplamda 386 öğrencinin katılım sağladığı bu çalışmanın cinsiyete göre düzenlenmiş yüzdesel dağılımına bakıldığında ise öğrencilerin %48.7’sinin kadın, %51.3’ünün erkek olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 2. Çalışmaya Katılan Öğrencilerin Yaşlarına Göre Dağılımları

Yaş	N	%
17-20 yaş aralığı	210	54.4
21-25 yaş aralığı	117	30.3
26 veya üzeri yaş	59	15.3
Toplam	386	100

Tablo 2’de örneklem grubunda yer alan öğrencilerin 210’u 17-20 yaş aralığında, 117’si 21-25 yaş aralığında, 59’u ise 26 yaş veya üzeri yaş aralığında yer almaktadır. Bu örneklemin yüzdesel dağılımına bakıldığında ise %54.4’ü 17-20 yaş aralığında, %30.3’ü 21-25 yaş aralığında, %15.3’ü ise 26 yaş ve üzeri yaş aralığında yer almaktadır.

Tablo 3. Çalışmaya Katılan Öğrencilerin Ülkelerine Göre Dağılımları

Ülke	N	%
Asya	255	66
Afrika	131	34
Toplam	386	100

Tablo 3’te yer alan bilgilere bakıldığı zaman öğrencilerin ülkeleri 2 farklı kıta olarak belirlenmiştir. Bu bilgilere göre Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerin 255’i Asya kıtasından, 131’i Afrika

kıtasından olacak şekilde katılım sağlanmıştır. Bu bilgileri yüzdesel dağılım olarak incelediğimizde ise grubun %66'sı Asya kıtasından, %34'ü Afrika kıtasından olduğu belirlenmiştir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu: Araştırmaya katılacak öğrencilerin kişisel bilgilerini belirlemek amacıyla kullanılmaktadır. Bu çalışma kapsamında Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenlerin kişisel bilgileri ile ilgili bilgileri içeren sorular yöneltilmektedir. Örnek olarak cinsiyet, yaş, kıta gibi konular hakkında sorular yer almaktadır. Bu bilgiler araştırma sonuçlarının farklı gruplar arasında değişiklik gösterip göstermediğini değerlendirmek için de kullanılabilir.

Kültürel Uzaklık Ölçeği: Bu ölçek Bektaş (2004) tarafından, Kültürleşme İndeksi'nden (Ward & Rana-Deuba, 1999) uyarlanmıştır. 12 maddeden oluşturulan bu ölçekte katılımcılar arasında iki farklı kültürü ne derecede farklı bulduklarını 12 farklı alanda (giyim, iletişim becerileri, dini inançlar, aile hayatı, değerler, arkadaşlık, dil, yemek, gelenekler, dünya görüşü, sosyal etkinlikler ve yaşama standardı) beşli ölçek "tamamen farklı buluyorum" (1), "tamamen aynı buluyorum" (5) olacak şekilde derecelendirme üzerinden belirtmeleri ile ölçmektedir. Ölçekten alınacak yüksek puan iki kültür arasındaki benzerlikleri ifade etmektedir. Diğer bir deyişle ölçekten alınacak düşük puan sonucunda iki kültür arasındaki farklılığın olduğunu ifade edecektir. Araştırmada ölçeğin iç tutarlılık katsayısı 81 olarak bulunmuştur.

2.4. Verilerin Toplanması ve Çözümlemesi

Türkçe öğrenmek ve eğitimlerini sürdürmek için Türkiye'de bulunan yabancı uyruklu öğrencilerin Türk kültürüne uzaklık algılarını bazı değişkenler açısından incelemek amacıyla 386 öğrenciye Kişisel Bilgi Formu ve Kültürel Uzaklık Ölçeği uygulanmıştır. Uygulanan ölçeğin verilerinin analizi için SPSS 23 programı kullanılmıştır. Bu verilerin analizi için Mann Whitney U Testi ve Kruskal Wallis H Testi gerçekleştirilmiştir.

Mann Whitney U Testi ilişkisiz iki örneklemden elde edilen puanların birbirinden anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığını test etmektedir. Deneysel ve betimsel çalışmalarda sıklıkla kullanılmaktadır. Özellikle örneklem büyüklüğünün düşük olduğu deneysel araştırmalarda ve normallik varsayımının karşılanmadığı betimsel araştırmalarda sıklıkla kullanılmaktadır (Seçer, 2017). Bu sebeple bu araştırmada tercih edilmiştir.

Kruskal Wallis H Testi ilişkisiz üç ya da daha fazla örneklem grubunun bir sürekli değişen açısından anlamlı farklılaşma gösterip göstermediğinin test edilmesini sağlamaktadır. Tek faktörlü deneysel desenlerde ve betimsel araştırmalarda sıklıkla kullanılmaktadır (Seçer, 2017). Bu sebeple bu araştırmada tercih edilmiştir.

Bu analizler sonucunda elde edilen veriler yorumlanmıştır. Bütün bu süreçte elde edilen verilerin analiz edilmesinin öncesinde olası hataları önlemek amacıyla veriler tek tek ve dikkatli şekilde kontrol edilmiş ve hatalı veya tutarsız yanıtlar analiz süreci içerisine dahil edilmemiştir.

3. Bulgular ve Yorum

Bu araştırma için gerçekleştirilen ankete toplam 386 öğrenci katılmıştır ve öğrencilerin cevaplarının tutarlı olduğu değerlendirilmiştir. Bu durum araştırmanın güvenilirliği v geçerliliği açısından önemli olduğundan dolayı dikkat edilmiştir.

3.1. Türkçeyi Yabancı Dil Olarak Öğrenenlerin Türk Kültürüne Uzaklık Algılarına İlişkin Bulgular

Bulguların sonucunu değerlendirme aralıkları şu şekilde belirlenmiştir:

- 1- Tamamen farklı buluyorum : 1.00 – 1.80
- 2- Farklı buluyorum : 1.81 – 2.60
- 3- Kısmen aynı / farklı buluyorum : 2.61 – 3.40
- 4- Aynı buluyorum : 3.41 – 4.20
- 5- Tamamen aynı buluyorum : 4.21 – 5.00

Tablo 4. Türkçe Öğrenmek ve Eğitimlerini Sürdürmek için Türkiye’de Bulunan Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Türk Giyim Kültürüne İlişkin Uzaklık Algıları

	f	%	Yanıtların Ortalama Değeri	Standart Sapma	Sonuç
1- Tamamen farklı buluyorum	65	16.83	2.96	1.20	Kısmen aynı / farklı buluyorum
2- Farklı buluyorum	52	13.47			
3- Kararsızım	141	36.52			
4- Aynı buluyorum	90	23.31			
5- Tamamen aynı buluyorum	38	9.84			
Toplam	386	100			

Tablo 4’te öğrencilerin Türk giyim kültürü ve kendi kültürleri arasındaki ilişkiye ilişkin vermiş olduğu yanıtlar yer almaktadır. Tabloya göre öğrencilerin kendi kültürleri ile Türk kültüründeki giyim durumu arasında farklılıklar olduğu görülmektedir. Bu durumu tamamen aynı bulan öğrencilerin sayısı 38 iken tamamen farklı bulan öğrencilerin sayısı 120’dir. Aynı bulan öğrencilerin sayısı 90 iken farklı bulan öğrencilerin sayısı ise 52’dir. Kararsız öğrencilerin yani kısmen aynı/farklı bulan öğrencilerin sayısı ise 141’dir. Bu tabloda oluşan verilere dayanarak, Türkçe öğrenmek ve eğitimlerini sürdürmek için Türkiye’de bulunan yabancı uyruklu öğrencilerin arasında kendi kültürel giyim tarzları ile Türk kültüründeki giyim tarzları arasında farklı görüşlerin ortaya çıktığı görülmüştür. Tabloya baktığımızda en yüksek sayıya sahip olan grup kendi kültürleri ile Türk kültürü arasındaki giyim tarzını kısmen aynı/farklı bulan yani kararsızım seçeneğini tercih eden öğrencilerdir.

Sonuç olarak, öğrencilerin verdikleri yanıtların puan ortalaması (2.96), kararsız grup yani kısmen aynı/farklı buluyorum (2.61–3.40) değerlendirme aralığında olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlara dayanarak genel manada Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerin anketin birinci maddesine verdikleri yanıtların puan ortalaması bu öğrencilerin çoğunluğunun giyim tarzını kısmen aynı veya farklı bulduğunu göstermektedir. Yani Türk kültürü ile kendi kültürü arasındaki giyim tarzında bir benzerlik ve farklılık olduğu söylenebilir.

Tablo 5. Türkçe Öğrenmek ve Eğitimlerini Sürdürmek için Türkiye’de Bulunan Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Türk İletişim Tarzına İlişkin Uzaklık Algıları

	f	%	Yanıtların Ortalama Değeri	Standart Sapma	Sonuç
1- Tamamen farklı buluyorum	57	14.76	3.07	1.23	Kısmen aynı / farklı buluyorum
2- Farklı buluyorum	58	15			
3- Kararsızım	123	31.86			
4- Aynı buluyorum	98	25.38			
5- Tamamen aynı buluyorum	50	12.95			
Toplam	386	100			

Tablo 5’te öğrencilerin Türk iletişim tarzı ile kendi kültürleri arasındaki ilişkiye ilişkin vermiş olduğu yanıtlar yer almaktadır. Tabloya göre öğrencilerin kendi kültürleri ile Türk kültüründeki iletişim tarzı durumu arasında farklılıklar olduğu görülmektedir. Bu durumu tamamen aynı bulan öğrencilerin sayısı 50 iken tamamen farklı bulan öğrencilerin sayısı 57’dir. Aynı bulan öğrencilerin sayısı 98 iken farklı bulan öğrencilerin sayısı ise 58’dir. Kararsız öğrencilerin yani kısmen aynı/farklı bulan öğrencilerin sayısı ise 123’tür. Bu tabloda oluşan verilere dayanarak, Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenlerin arasında kendi kültürel iletişim tarzları ile Türk kültüründeki iletişim tarzları arasında farklı görüşlerin ortaya çıktığı görülmüştür. Tabloya baktığımızda en yüksek sayıya sahip olan grup kendi kültürleri ile Türk kültürü arasındaki iletişim tarzını kısmen aynı/farklı bulan yani kararsızım seçeneğini tercih eden öğrencilerdir.

Sonuç olarak, öğrencilerin verdikleri yanıtların puan ortalaması (3.07), kararsız grup yani kısmen aynı/farklı buluyorum (2.61–3.40) değerlendirme aralığında olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlara dayanarak genel manada, Türkçe öğrenmek ve eğitimlerini sürdürmek için Türkiye’de bulunan yabancı uyruklu öğrencilerin anketin ikinci maddesine verdikleri yanıtların puan ortalaması bu öğrencilerin çoğunluğunun iletişim tarzını kısmen aynı veya farklı bulduğunu göstermektedir. Yani Türk kültürü ile kendi kültürü arasındaki iletişim tarzında bir benzerlik ve farklılık olduğu söylenebilir.

Tablo 6. Türkçe Öğrenmek ve Eğitimlerini Sürdürmek için Türkiye’de Bulunan Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Türk Dini İnançlarına İlişkin Uzaklık Algıları

	f	%	Yanıtların Ortalama Değeri	Standart Sapma	Sonuç
1- Tamamen farklı buluyorum	43	11.13	3.54	1.34	Aynı buluyorum

2- Farklı buluyorum	49	12.69
3- Kararsızım	71	18.39
4- Aynı buluyorum	104	26.94
5- Tamamen aynı buluyorum	119	30.82
Toplam	386	100

Tablo 6’da öğrencilerin Türk dini inançları ile kendi kültürleri arasındaki ilişkiye ilişkin vermiş olduğu yanıtlar yer almaktadır. Tabloya göre öğrencilerin kendi kültürleri ile Türk kültüründeki dini inanç durumu arasında benzerlikler olduğu görülmektedir. Bu durumu tamamen aynı bulan öğrencilerin sayısı 119 iken tamamen farklı bulan öğrencilerin sayısı 43’tür. Aynı bulan öğrencilerin sayısı 104 iken farklı bulan öğrencilerin sayısı ise 49’dur. Kararsız öğrencilerin yani kısmen aynı/farklı bulan öğrencilerin sayısı ise 71’dir. Bu tabloda oluşan verilere dayanarak, Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenlerin arasında kendi kültürel dini inançları ile Türk kültüründeki dini inançlar arasında farklı görüşlerin ortaya çıktığı görülmüştür. Tabloya baktığımızda en yüksek sayıya sahip olan grup kendi kültürleri ile Türk kültürü arasındaki dini inançların tamamen aynı buluyorum seçeneğini tercih eden öğrencilerdir.

Sonuç olarak, öğrencilerin verdikleri yanıtların puan ortalaması (3.54), aynı buluyorum (3.41–4.20) değerlendirme aralığında olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlara dayanarak genel manada Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerin anketin üçüncü maddesine verdikleri yanıtların puan ortalaması bu öğrencilerin çoğunluğunun dini inançları tamamen aynı bulduğunu göstermektedir. Yani Türk kültürü ile kendi kültürü arasındaki dini inançlarında bir benzerlik olduğu söylenebilir.

Tablo 7. Türkçe Öğrenmek ve Eğitimlerini Sürdürmek için Türkiye’de Bulunan Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Aile Yaşantısına İlişkin Uzaklık Algıları

	f	%	Ortalama	Standart Sapma	Sonuç
1- Tamamen farklı buluyorum	50	12.95	3.19	1.26	Kısmen aynı / farklı buluyorum
2- Farklı buluyorum	55	14.24			
3- Kararsızım	125	32.38			
4- Aynı buluyorum	84	21.76			
5- Tamamen aynı buluyorum	72	18.65			
Toplam	386	100			

Tablo 7’de, Türkçe öğrenmek ve eğitimlerini sürdürmek için Türkiye’de bulunan yabancı uyruklu öğrencilerin Türk aile yaşantısı ile kendi kültürleri arasındaki ilişkiye ilişkin vermiş olduğu yanıtlar yer almaktadır. Tabloya göre öğrencilerin kendi kültürleri ile Türk kültüründeki aile yaşantısı durumu arasında farklılıklar olduğu görülmektedir. Bu durumu tamamen aynı bulan öğrencilerin sayısı 72 iken tamamen farklı bulan öğrencilerin sayısı 50’dir. Aynı bulan öğrencilerin sayısı 84 iken farklı bulan öğrencilerin sayısı ise 55’tir. Kararsız öğrencilerin yani kısmen aynı/farklı bulan öğrencilerin sayısı ise 125’tir. Bu tabloda oluşan verilere dayanarak, Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenlerin arasında kendi kültürel aile yaşantısı ile Türk kültüründeki aile yaşantısı arasında farklı görüşlerin ortaya çıktığı görülmüştür. Tabloya

baktığımızda en yüksek sayıya sahip olan grup kendi kültürleri ile Türk kültürü arasındaki aile yaşantısı kısmen aynı/farklı bulan yani kararsızım seçeneğini tercih eden öğrencilerdir.

Sonuç olarak, öğrencilerin verdikleri yanıtların puan ortalaması (3.19), kararsız grup yani kısmen aynı/farklı buluyorum (2.61–3.40) değerlendirme aralığında olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlara dayanarak genel manada Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerin anketin dördüncü maddesine verdikleri yanıtların puan ortalaması bu öğrencilerin çoğunluğunun aile yaşantısını kısmen aynı veya farklı bulduğunu göstermektedir. Yani Türk kültürü ile kendi kültürü arasındaki aile yaşantısı arasında bir benzerlik ve farklılık olduğu söylenebilir.

Tablo 8. Türkçe Öğrenmek ve Eğitimlerini Sürdürmek için Türkiye’de Bulunan Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Türk Değerlerine İlişkin Uzaklık Algıları

	f	%	Ortalama	Standart Sapma	Sonuç
1- Tamamen farklı buluyorum	41	10.62	3.17	1.15	Kısmen aynı / farklı buluyorum
2- Farklı buluyorum	56	14.50			
3- Kararsızım	133	34.45			
4- Aynı buluyorum	108	27.97			
5- Tamamen aynı buluyorum	48	12.43			
Toplam	386	100			

Tablo 8’de öğrencilerin Türk değerleri ile kendi kültürleri arasındaki ilişkiye ilişkin vermiş olduğu yanıtlar yer almaktadır. Tabloya göre öğrencilerin kendi kültürleri ile Türk kültüründeki değerlerin durumu arasında farklılıklar olduğu görülmektedir. Bu durumu tamamen aynı bulan öğrencilerin sayısı 48 iken tamamen farklı bulan öğrencilerin sayısı 41’dir. Aynı bulan öğrencilerin sayısı 108 iken farklı bulan öğrencilerin sayısı ise 52’dir. Kararsız öğrencilerin yani kısmen aynı/farklı bulan öğrencilerin sayısı ise 133’tür. Bu tabloda oluşan verilere dayanarak, Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenlerin arasında kendi kültürel değerleri ile Türk kültüründeki değerler arasında farklı görüşlerin ortaya çıktığı görülmüştür. Tabloya baktığımızda en yüksek sayıya sahip olan grup kendi kültürleri ile Türk kültürü arasındaki değerler kısmen aynı/farklı bulan yani kararsızım seçeneğini tercih eden öğrencilerdir.

Sonuç olarak, öğrencilerin verdikleri yanıtların puan ortalaması (3.17), kararsız grup yani kısmen aynı/farklı buluyorum (2.61–3.40) değerlendirme aralığında olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlara dayanarak genel manada Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerin anketin beşinci maddesine verdikleri yanıtların puan ortalaması bu öğrencilerin çoğunluğunun değerleri kısmen aynı veya farklı bulduğunu göstermektedir. Yani Türk kültürü ile kendi kültürü arasındaki değerler arasında bir benzerlik ve farklılık olduğu söylenebilir.

Tablo 9. Türkçe Öğrenmek ve Eğitimlerini Sürdürmek için Türkiye’de Bulunan Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Türk Arkadaşlık Tarzına İlişkin Uzaklık Algıları

	f	%	Ortalama	Standart Sapma	Sonuç
1- Tamamen farklı buluyorum	44	11.39			
2- Farklı buluyorum	46	11.91			
3- Kararsızım	110	28.49	3.38	1.28	Kısmen aynı / farklı buluyorum
4- Aynı buluyorum	92	23.83			
5- Tamamen aynı buluyorum	94	24.35			
Toplam	386	100			

Tablo 9’da öğrencilerin Türk arkadaşlık tarzı ile kendi kültürleri arasındaki ilişkiye ilişkin vermiş olduğu yanıtlar yer almaktadır. Tabloya göre öğrencilerin kendi kültürleri ile Türk kültüründeki arkadaşlık durumu arasında farklılıklar olduğu görülmektedir. Bu durumu tamamen aynı bulan öğrencilerin sayısı 94 iken tamamen farklı bulan öğrencilerin sayısı 44’tür. Aynı bulan öğrencilerin sayısı 92 iken farklı bulan öğrencilerin sayısı ise 46’dır. Kararsız öğrencilerin yani kısmen aynı/farklı bulan öğrencilerin sayısı ise 110’dur. Bu tabloda oluşan verilere dayanarak, Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenlerin arasında kendi kültürel arkadaşlık tarzı ile Türk kültüründeki arkadaşlık tarzı arasında farklı görüşlerin ortaya çıktığı görülmüştür. Tabloya baktığımızda en yüksek sayıya sahip olan grup kendi kültürleri ile Türk kültürü arasındaki arkadaşlık tarzı kısmen aynı/farklı bulan yani kararsızım seçeneğini tercih eden öğrencilerdir.

Sonuç olarak, öğrencilerin verdikleri yanıtların puan ortalaması (3.38), kararsız grup yani kısmen aynı/farklı buluyorum (2.61–3.40) değerlendirme aralığında olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlara dayanarak genel manada Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerin anketin altıncı maddesine verdikleri yanıtların puan ortalaması bu öğrencilerin çoğunluğunun arkadaşlık tarzını kısmen aynı veya farklı bulduğunu göstermektedir. Yani Türk kültürü ile kendi kültürü arasındaki arkadaşlık tarzında bir benzerlik ve farklılık olduğu söylenebilir.

Tablo 10. Türkçe Öğrenmek ve Eğitimlerini Sürdürmek için Türkiye’de Bulunan Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Dile İlişkin Uzaklık Algıları

	f	%	Ortalama	Standart Sapma	Sonuç
1- Tamamen farklı buluyorum	166	43			
2- Farklı buluyorum	72	18.65			
3- Kararsızım	74	19.17	2.22	1.31	Farklı buluyorum
4- Aynı buluyorum	46	11.91			
5- Tamamen aynı buluyorum	28	7.25			
Toplam	386	100			

Tablo 10’da öğrencilerin Türk dil tarzı ile kendi kültürleri arasındaki ilişkiye ilişkin vermiş olduğu yanıtlar yer almaktadır. Tabloya göre öğrencilerin kendi kültürleri ile Türk kültüründeki dil tarzı durumu arasında farklılıklar olduğu görülmektedir. Bu durumu tamamen aynı bulan öğrencilerin sayısı 28 iken tamamen farklı bulan öğrencilerin sayısı 166’dır. Aynı bulan öğrencilerin sayısı 46 iken farklı bulan öğrencilerin sayısı ise 72’dir. Kararsız öğrencilerin yani kısmen aynı/farklı bulan öğrencilerin sayısı ise 74’tür. Bu

tabloda oluşan verilere dayanarak, Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenlerin arasında kendi kültürel dil tarzı ile Türk kültüründeki dil tarzı arasında farklı görüşlerin ortaya çıktığı görülmüştür. Tabloya baktığımızda en yüksek sayıya sahip olan grup kendi kültürleri ile Türk kültürü arasındaki dil tarzını tamamen farklı buluyorum seçeneğini tercih eden öğrencilerdir.

Sonuç olarak, öğrencilerin verdikleri yanıtların puan ortalaması (2.22), farklı buluyorum (1.81–2.60) değerlendirme aralığında olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlara dayanarak genel manada Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerin anketin yedinci maddesine verdikleri yanıtların puan ortalaması bu öğrencilerin çoğunluğunun dil tarzını farklı bulduğunu göstermektedir. Yani Türk kültürü ile kendi kültürü arasındaki dil tarzı arasında bir farklılık olduğu söylenebilir.

Tablo 11. Türkçe Öğrenmek ve Eğitimlerini Sürdürmek için Türkiye’de Bulunan Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Türk Yemek Tarzına İlişkin Uzaklık Algıları

	f	%	Ortalama	Standart Sapma	Sonuç
1- Tamamen farklı buluyorum	121	31.34	2.30	1.19	Farklı buluyorum
2- Farklı buluyorum	118	30.56			
3- Kararsızım	83	21.50			
4- Aynı buluyorum	40	10.36			
5- Tamamen aynı buluyorum	24	6.21			
Toplam	386	100			

Tablo 11’de öğrencilerin Türk yemek tarzı ile kendi kültürleri arasındaki ilişkiye ilişkin vermiş olduğu yanıtlar yer almaktadır. Tabloya göre öğrencilerin kendi kültürleri ile Türk kültüründeki yemek tarzı durumu arasında farklılıklar olduğu görülmektedir. Bu durumu tamamen aynı bulan öğrencilerin sayısı 24 iken tamamen farklı bulan öğrencilerin sayısı 121’dir. Aynı bulan öğrencilerin sayısı 40 iken farklı bulan öğrencilerin sayısı ise 118’dir. Kararsız öğrencilerin yani kısmen aynı/farklı bulan öğrencilerin sayısı ise 83’tür. Bu tabloda oluşan verilere dayanarak, Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenlerin arasında kendi kültürel yemek tarzı ile Türk kültüründeki yemek tarzı arasında farklı görüşlerin ortaya çıktığı görülmüştür. Tabloya baktığımızda en yüksek sayıya sahip olan grup kendi kültürleri ile Türk kültürü arasındaki yemek tarzını tamamen farklı buluyorum seçeneğini tercih eden öğrencilerdir.

Sonuç olarak, öğrencilerin verdikleri yanıtların puan ortalaması (2.30), farklı buluyorum (1.81–2.60) değerlendirme aralığında olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlara dayanarak genel manada Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerin anketin sekizinci maddesine verdikleri yanıtların puan ortalaması bu öğrencilerin çoğunluğunun yemek tarzını farklı bulduğunu göstermektedir. Yani Türk kültürü ile kendi kültürü arasındaki yemek tarzı arasında bir farklılık olduğu söylenebilir.

Tablo 12. Türkçe Öğrenmek ve Eğitimlerini Sürdürmek için Türkiye’de Bulunan Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Türk Adetlerine İlişkin Uzaklık Algıları

	f	%	Ortalama	Standart Sapma	Sonuç
1- Tamamen farklı buluyorum	76	19.68	2.76	1.17	Kısmen aynı / farklı buluyorum
2- Farklı buluyorum	68	17.61			
3- Kararsızım	139	36.01			
4- Aynı buluyorum	79	20.46			
5- Tamamen aynı buluyorum	24	6.21			
Toplam	386	100			

Tablo 12’de öğrencilerin Türk adetleri ile kendi kültürleri arasındaki ilişkiye ilişkin vermiş olduğu yanıtlar yer almaktadır. Tabloya göre öğrencilerin kendi kültürleri ile Türk kültüründeki adetlerin durumu arasında farklılıklar olduğu görülmektedir. Bu durumu tamamen aynı bulan öğrencilerin sayısı 24 iken tamamen farklı bulan öğrencilerin sayısı 76’dır. Aynı bulan öğrencilerin sayısı 79 iken farklı bulan öğrencilerin sayısı ise 68’dir. Kararsız öğrencilerin yani kısmen aynı/farklı bulan öğrencilerin sayısı ise 139’dur. Bu tabloda oluşan verilere dayanarak, Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenlerin arasında kendi kültürel adetleri ile Türk kültüründeki adetler arasında farklı görüşlerin ortaya çıktığı görülmüştür. Tabloya baktığımızda en yüksek sayıya sahip olan grup kendi kültürleri ile Türk kültürü arasındaki adetleri kısmen aynı/farklı bulan yani kararsızım seçeneğini tercih eden öğrencilerdir.

Sonuç olarak, öğrencilerin verdikleri yanıtların puan ortalaması (2.76), kararsız grup yani kısmen aynı/farklı buluyorum (2.61–3.40) değerlendirme aralığında olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlara dayanarak genel manada Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerin anketin dokuzuncu maddesine verdikleri yanıtların puan ortalaması bu öğrencilerin çoğunluğunun adetleri kısmen aynı veya farklı bulduğunu göstermektedir. Yani Türk kültürü ile kendi kültürü arasındaki adetler arasında bir benzerlik ve farklılık olduğu söylenebilir.

Tablo 13, Türkçe Öğrenmek ve Eğitimlerini Sürdürmek için Türkiye’de Bulunan Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Türk Dünya Görüşüne İlişkin Uzaklık Algıları

	f	%	Ortalama	Standart Sapma	Sonuç
1- Tamamen farklı buluyorum	60	15.54	2.81	1.16	Kısmen aynı / farklı buluyorum
2- Farklı buluyorum	90	23.31			
3- Kararsızım	132	34.19			
4- Aynı buluyorum	72	18.65			
5- Tamamen aynı buluyorum	32	8.29			
Toplam	386	100			

Tablo 13’te öğrencilerin Türk dünya görüşü ile kendi kültürleri arasındaki ilişkiye ilişkin vermiş olduğu yanıtlar yer almaktadır. Tabloya göre öğrencilerin kendi kültürleri ile Türk kültüründeki dünya görüşü durumu arasında farklılıklar olduğu görülmektedir. Bu durumu tamamen aynı bulan öğrencilerin sayısı 32 iken tamamen farklı bulan öğrencilerin sayısı 60’tır. Aynı bulan öğrencilerin sayısı 72 iken farklı bulan öğrencilerin sayısı ise 90’dır. Kararsız öğrencilerin yani kısmen aynı/farklı bulan öğrencilerin sayısı ise

132'dir. Bu tabloda oluşan verilere dayanarak, Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenlerin arasında kendi kültürel dünya görüşü ile Türk kültüründeki dünya görüşü arasında farklı görüşlerin ortaya çıktığı görülmüştür. Tabloya baktığımızda en yüksek sayıya sahip olan grup kendi kültürleri ile Türk kültürü arasındaki dünya görüşü kısmen aynı/farklı bulan yani kararsızım seçeneğini tercih eden öğrencilerdir.

Sonuç olarak, öğrencilerin verdikleri yanıtların puan ortalaması (2.81), kararsız grup yani kısmen aynı/farklı buluyorum (2.61–3.40) değerlendirme aralığında olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlara dayanarak genel manada Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerin anketin onuncu maddesine verdikleri yanıtların puan ortalaması bu öğrencilerin çoğunluğunun dünya görüşünü kısmen aynı veya farklı bulduğunu göstermektedir. Yani Türk kültürü ile kendi kültürü arasındaki dünya görüşü arasında bir benzerlik ve farklılık olduğu söylenebilir.

Tablo 14. Türkçe Öğrenmek ve Eğitimlerini Sürdürmek için Türkiye'de Bulunan Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Türk Sosyal Faaliyetlerine İlişkin Uzaklık Algıları

	f	%	Ortalama	Standart Sapma	Sonuç
1- Tamamen farklı buluyorum	56	14.50			
2- Farklı buluyorum	77	19.94			
3- Kararsızım	127	32.90	2.95	1.20	Kısmen aynı / farklı buluyorum
4- Aynı buluyorum	82	21.24			
5- Tamamen aynı buluyorum	44	11.39			
Toplam	386	100			

Tablo 14'te öğrencilerin Türk sosyal faaliyetleri ile kendi kültürleri arasındaki ilişkiye ilişkin vermiş olduğu yanıtlar yer almaktadır. Tabloya göre öğrencilerin kendi kültürleri ile Türk kültüründeki sosyal faaliyetlerin durumu arasında farklılıklar olduğu görülmektedir. Bu durumu tamamen aynı bulan öğrencilerin sayısı 44 iken tamamen farklı bulan öğrencilerin sayısı 56'dır. Aynı bulan öğrencilerin sayısı 82 iken farklı bulan öğrencilerin sayısı ise 77'dir. Kararsız öğrencilerin yani kısmen aynı/farklı bulan öğrencilerin sayısı ise 127'dir. Bu tabloda oluşan verilere dayanarak, Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenlerin arasında kendi kültürel sosyal faaliyetleri ile Türk kültüründeki sosyal faaliyetler arasında farklı görüşlerin ortaya çıktığı görülmüştür. Tabloya baktığımızda en yüksek sayıya sahip olan grup kendi kültürleri ile Türk kültürü arasındaki sosyal faaliyetlerin kısmen aynı/farklı bulan yani kararsızım seçeneğini tercih eden öğrencilerdir.

Sonuç olarak, öğrencilerin verdikleri yanıtların puan ortalaması (2.95), kararsız grup yani kısmen aynı/farklı buluyorum (2.61–3.40) değerlendirme aralığında olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlara dayanarak genel manada Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerin anketin on birinci maddesine verdikleri yanıtların puan ortalaması bu öğrencilerin çoğunluğunun sosyal faaliyetleri kısmen aynı veya farklı bulduğunu göstermektedir. Yani Türk kültürü ile kendi kültürü arasındaki sosyal faaliyetler arasında bir benzerlik ve farklılık olduğu söylenebilir.

Tablo 15. Türkçe Öğrenmek ve Eğitimlerini Sürdürmek için Türkiye’de Bulunan Yabancı Uyraklı Öğrencilerin Türk Yaşam Standardına İlişkin Uzaklık Algıları

	f	%	Ortalama	Standart Sapma	Sonuç
1- Tamamen farklı buluyorum	61	15.80	2.81	1.16	Kısmen aynı / farklı buluyorum
2- Farklı buluyorum	92	23.83			
3- Kararsızım	124	32.12			
4- Aynı buluyorum	79	20.46			
5- Tamamen aynı buluyorum	30	7.77			
Toplam	386	100			

Tablo 15’te öğrencilerin Türk yaşam standardı ile kendi kültürleri arasındaki ilişkiye ilişkin vermiş olduğu yanıtlar yer almaktadır. Tabloya göre öğrencilerin kendi kültürleri ile Türk kültüründeki yaşam standardı durumu arasında farklılıklar olduğu görülmektedir. Bu durumu tamamen aynı bulan öğrencilerin sayısı 30 iken tamamen farklı bulan öğrencilerin sayısı 61’dir. Aynı bulan öğrencilerin sayısı 79 iken farklı bulan öğrencilerin sayısı ise 92’dir. Kararsız öğrencilerin yani kısmen aynı/farklı bulan öğrencilerin sayısı ise 124’tür. Bu tabloda oluşan verilere dayanarak, Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenlerin arasında kendi kültürel yaşam standardı ile Türk kültüründeki yaşam standardı arasında farklı görüşlerin ortaya çıktığı görülmüştür. Tabloya baktığımızda en yüksek sayıya sahip olan grup kendi kültürleri ile Türk kültürü arasındaki yaşam standardını kısmen aynı/farklı bulan yani kararsızım seçeneğini tercih eden öğrencilerdir. Sonuç olarak, öğrencilerin verdikleri yanıtların puan ortalaması (2.81), kararsız grup yani kısmen aynı/farklı buluyorum (2.61–3.40) değerlendirme aralığında olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlara dayanarak genel manada Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerin anketin on ikinci maddesine verdikleri yanıtların puan ortalaması bu öğrencilerin çoğunluğunun yaşam standardını kısmen aynı veya farklı bulduğunu göstermektedir. Yani Türk kültürü ile kendi kültürü arasındaki yaşam standardı açısından bir benzerlik ve farklılık olduğu söylenebilir.

3.2. Türkçeyi Yabancı Dil Olarak Öğrenenlerin Türk Kültürüne Uzaklıklarının Cinsiyet, Yaş ve Geldikleri Kıtta Değişkenleri Açısından Farklılaşma Durumuna İlişkin Bulgular

3.2.1. Türkçeyi Yabancı Dil Olarak Öğrenenlerin Türk Kültürüne Uzaklıklarının Cinsiyet Değişkeni Açısından Farklılaşma Durumuna İlişkin Bulgular

Tablo 16. Türkçe Öğrenmek ve Eğitimlerini Sürdürmek için Türkiye’de Bulunan Yabancı Uyraklı Öğrencilerin Türk Kültürüne Cinsiyet Açısından Uzaklıkları

N	Sıra Ortalaması	Sıralar Toplamı	U	p
---	-----------------	-----------------	---	---

Kadın	188	180.94	34016.00	16250.000	.031
Erkek	198	205.43	40675.00		

N: Kişi sayısı

U: Mann Whitney U test istatistiği

p: Asimptotik önem

Türkçe öğrenmek ve eğitimlerini sürdürmek için Türkiye’de bulunan yabancı uyruklu öğrencilerin Türk kültürüne uzaklıklarının cinsiyet değişkeni açısından anlamlı bir fark oluşturup oluşturmadığını belirlemek için yapılan Mann Whitney U testi sonucunda öğrencilerin cinsiyetleri ve Türk kültürüne uzaklıkları arasında anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiştir (U=16250.00, p<05). Yapılan araştırma sonuçlarına bakıldığında Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenlerin Türk kültürüne uzaklıkları cinsiyet açısından farklılık göstermekte olduğu bulunmuştur. Kadın ve erkek kültürel uzaklık tutumları arasında erkek lehine bir fark bulunmuştur.

3.2.2. Türkçeyi Yabancı Dil Olarak Öğrenenlerin Türk Kültürüne Uzaklıklarının Yaş Değişkeni Açısından Farklılaşma Durumuna İlişkin Bulgular

Tablo 17. Türkçe Öğrenmek ve Eğitimlerini Sürdürmek için Türkiye’de Bulunan Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Türk Kültürüne Yaş Açısından Uzaklıkları

	N	Sıra Ortalaması	sd	X ²	p
17-20 Yaş	210	186.56	2	1.888	.389
21-25 Yaş	117	199.88			
26 veya üzeri yaş	59	205.55			

N: Kişi sayısı

sd: Serbestlik derecesi

X²: Chi-Square

p: Asimptotik önem

Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenlerin Türk kültürüne uzaklıkları yaş durumlarına göre anlamlı fark olup olmadığını belirlemek için yapılan Kruskal Wallis testi sonucunda aralarındaki farkın anlamlı olmadığı bulunmuştur, (p>.05.) Yapılan araştırma sonuçlarına göre baktığımızda Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenlerin Türk kültürüne uzaklıkları yaş açısından farklılık göstermemekte olduğu bulunmuştur. Yaş grupları arasında 17-20 yaş grubu diğer yaş gruplarına göre anlamlı olarak daha düşük bulunmuştur.

3.2.3. Türkçeyi Yabancı Dil Olarak Öğrenenlerin Türk Kültürüne Uzaklıklarının Geldikleri Kıta Değişkeni Açısından Farklılaşma Durumuna İlişkin Bulgular

Tablo 18. Türkçe Öğrenmek ve Eğitimlerini Sürdürmek için Türkiye’de Bulunan Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Türk Kültürüne Kıta Açısından Uzaklıkları

	N	Sıra Ortalaması	Sıralar Toplamı	U	p
Asya	255	212.33	54144.00	11901.000	.000
Afrika	131	156.85	20547.00		

N: Kişi sayısı

U: Mann Whitney U test istatistiği
p: Asimptotik önem

Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenlerin Türk kültürüne uzaklıklarının geldikleri kıta değişkeni açısından anlamlı bir fark oluşturup oluşturmadığını belirlemek için yapılan Mann Whitney U testi sonucunda aralarında anlamlı farklılaşma olduğu belirlenmiştir ($U=11901,00$, $p<.05$). Yapılan araştırma sonuçlarına göre baktığımızda Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenlerin Türk kültürüne uzaklıkları kıta açısından farklılık göstermekte olduğu bulunmuştur. Asya ve Afrika kıtalarının kültürel uzaklık tutumları arasında Asya Kıtasının lehine bir fark bulunmuştur.

4. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu çalışma Türkçe öğrenmek isteyen yabancı uyruklu öğrencilerin kültürel uzaklıklarının cinsiyet, yaş ve geldikleri kıta açısından incelenmesi için hazırlanmıştır. Çalışmada öğrencilere kişisel bilgi formu ve kültürel uzaklık ölçeği uygulanmıştır. Akabinde toplanan veriler SPSS 23 programı aracılığıyla Mann Whitney U ve Kruskal Wallis H analizleri uygulanmıştır.

Toplamda 386 öğrencinin katılım sağladığı bu çalışmanın cinsiyete, yaş aralığına ve kıtasal farklılıklarına göre yorumlama gerçekleştirilmiştir. Öğrencilerin 188'i kadın, 198'i erkektir. Öğrenci yaşları 17-20 yaş aralığı, 21-25 yaş aralığı ve 26 yaş ve üzeri yaş olacak şekilde 3 farklı grupta incelenmiştir. Öğrencilerin geldikleri kıtalar Asya ve Afrika olmak üzere 2 grupta incelenmiştir. Araştırma yabancı dil olarak Türkçe öğrenmek isteyen yabancı uyruklu öğrencilerin kültürel uzaklıklarının eğitimlerini ne düzeyde etkilediğini belirlemek açısından önem arz etmektedir.

Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenlerin Türkçeyi öğrenirken Türk kültürü ile kendi kültürleri arasında bazı benzerliklerin yanı sıra farklılıkların olduğunu düşünmektedirler. Elde edilen bulgulara bakıldığında, giyim, iletişim tarzı, aile yaşantısı, değerler, arkadaşlık, adetler, dünya görüşü, sosyal faaliyetler ve yaşam standardı gibi alanlarda kısmi benzerlikler ve farklılıklar gözlemlenmiştir. Dini inançlar alanında genellikle benzerlik olduğu dil ve yemek alanında genellikle farklılaşma olduğu gözlemlenmiştir.

Araştırma sonuçlarına göre, Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenlerin cinsiyet, yaş ve hangi kıtadan geldikleri ile kültürel uzaklıkları arasındaki bağ incelendiğinde, Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenlerin cinsiyetleri ile kültürel uzaklıkları arasındaki test sonuçlarına bakıldığı zaman anlamlı bir farklılık göstermekte olduğu tespit edilmektedir. Kadınların ve erkeklerin kültürel uzaklık algıları arasında erkekler lehine bir fark bulunmuştur. Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenlerin yaşları ile kültürel uzaklıkları arasındaki bağ incelendiği zaman test sonuçlarına göre anlamlı farklılık göstermemekte olduğu tespit edilmektedir. Yaş grupları arasında 17-20 yaş grubu diğer yaş gruplarına göre anlamlı olarak daha düşük bulunmuştur. Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenlerin geldikleri kıta ile kültürel uzaklıkları arasındaki bağ

incelendiği zaman test sonuçlarına göre anlamlı bir farklılık göstermekte olduğu tespit edilmektedir. Asya ve Afrika kıtalarının kültürel uzaklık tutumları arasında Asya Kıtasının lehine bir fark bulunmuştur.

Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenlerin Türk kültürü ile kendi kültürleri arasında bazı farklılıklar ve bazı benzerlikler olduğunu düşündükleri saptanmıştır. Bu verilere bakıldığında, Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenlerin kültürel uzaklıkları ile yaş ve geldikleri kıta arasındaki ilişkinin farklılaşma gösterdiği, kültürel uzaklıkları ile yaşları arasındaki ilişkinin anlamlı farklılaşma göstermediği sonucuna ulaşılmıştır.

Kültürel uzaklık öğrencilerin dil öğrenimlerine olumlu veya olumsuz şekilde etki edebilmektedir. Özellikle öğrencilerin geldikleri kıtanın Türk kültürüne yakın olması veya uzak olması dil öğreniminde önemli bir yere sahiptir. Yapılan benzer çalışmalarda kültürel uzaklığın önemini göz önüne sermektedir. Nitekim İnce Yakar ve Fedai (2022) tarafından yapılmış olan çalışmada çoğunluğu Orta Doğu ülkelerinden gelen öğrencilerin kendi kültürleri ile Türk kültürü arasında yemek, dil, zihniyet farklılığı ve kadınların giyimi gibi etmenlerinin farklı olduğu sonucuna ulaşılmıştır ve bu durum yapılan bu çalışmada çıkan sonuç ile benzer nitelik taşımaktadır. Mrekajova'nın (2018) yapmış olduğu çalışmada öğrencilerin Türk öğrenciler ile ilişkilerinin geliştirilememesindeki yaygın sebepler arasında kültürel farklılıkların olduğu belirtilmiştir. Yapılan bu çalışmada da kültürel uzaklığı oluşturan bazı farklılıklar açısından inceleme gerçekleştirilmiştir. Öğrencilerin geldikleri kıta açısından Türk kültürü ile kendi kültürleri arasındaki farklılığın az olması kültürel uzaklık algılarını azaltmaktadır. Nitekim Aliyev ve Öğülmüş (2015) tarafından yapılan araştırmada Kafkasya'dan gelen öğrencilerin Türk kültürüne uyum ve etkileşim puanlarının yüksek çıktığı belirtilmiştir. Yapılan bu çalışmaya bakıldığı zaman ise Asya kıtasından gelen öğrencilerin Afrika kıtasından gelen öğrencilere göre daha avantajlı olduğu belirtilmiştir. Kısacası yapılan araştırmalar sonucunda bu çalışmada ulaşılan sonuçlar ile alan yazında yapılmış benzer çalışmalar ile örtüşmekte olduğu görülmektedir. Türk kültürüne daha yakın coğrafyalardan gelmiş olan ve Türkçe eğitimi alan öğrencilerin kültürel uzaklık algısının daha düşük seviyede olduğu ve daha uzak coğrafyalardan Türkçe öğrenmek için gelen öğrencilere göre bu durumun dil öğrenimleri üzerinde daha az etki gösterdiği öngörülmektedir. Nitekim yapılan çalışmalar da bu sonucu desteklemektedir.

Dil öğreniminde kültür farklılıkları önemli rol oynayabilmektedir. Öğrencilerin kültür farklılıklarından kaynaklı olarak kültürel uzaklık algısında görülecek olan artışın eğitimine de doğrudan etki edileceği düşünülmektedir. Öğrencilerin kültürel uzaklık algılarını azaltmak dil öğrenimlerini kolaylaştıracağı öngörülmektedir. Bu sebeple özellikle öğrencilerin Türk kültürünü tanımaları için ve farklılıklara karşı tutumlarını azaltmaları için oryantasyon eğitimi ile Türk kültürünü tanıtım programları, Türk halkının benimsediği tavırlar, alışveriş tarzı, gelenek ve görenekler gibi durumlar öğrencilere aktarılmalıdır. Yapılacak gezi etkinlikleri ile öğrenciler yanında bulunan eğitmen ile karşılaşacağı durumları daha iyi kavrayabilir. Sınıf içerisinde düzenlenecek olan canlandırma etkinliği ile öğrencilere Türk alışverişinde

pazarlık, fiyat sorma, Türk giyim tarzı, Türk arkadaşlık ilişkisi vb. durumlar aksettirilerek öğrencilerin daha çabuk uyum sağlaması ve kültürel uzaklık algılarının azaltılmasına yardım edilebileceği düşünülmektedir.

Makale Bilgi Formu

Makale Bilgisi: Makale özgün bir araştırma makalesidir. Yazarların Katkıları: Yazarların ikisinin de araştırmaya katkı oranı %50'dir.

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazar tarafından herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Telif Hakkı Bildirimi: Dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakları yazarlara aittir ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayınlanmaktadır.

Destekleyen/Destekleyen Kuruluşlar: Bu araştırma için herhangi bir kamu, özel veya kar amacı gütmeyen kuruluştan hibe alınmamıştır.

Etik Onay ve Katılımcı Rızası: Bu araştırma metinler üzerinde gerçekleştirildiğinden etik kurul iznine ihtiyaç yoktur. İntihal Beyanı: Bu makale iThenticate tarafından taranmıştır. Herhangi bir intihal tespit edilmemiştir.

Kaynakça

- Akay, R. (2013). Kültürlerarası iletişimde iletişimsel yetinin rolü. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8(3), 307-323.
- Aliyev, R., & Öğülmüş, S. (2015). Türkiye'deki yabancı uyruklu öğrencilerin kültürlerarası etkileşim algısının incelenmesi. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 4(12), 49-71.
- Aliyev, R., & Öğülmüş, S. (2016). Yabancı uyruklu öğrencilerin kültürlenme düzeylerinin incelenmesi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 89-123.
- Alpar, M. (2013). Yabancı dil öğretiminde kültürel unsurların önemi. *Journal of Language and Linguistic Studies*, 9(1), 95-106.
- Bektaş, D. Y. (2004). *Amerika Birleşik Devletleri'nde eğitim gören Türk öğrencilerin psikolojik uyumları ve kültürleşmeleri*. (Yayımlanmamış doktora tezi), Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Çakır, İ. (2011). Yabancı dil öğrenme ortamlarında kültürün rolü. *Millî Eğitim Dergisi*, 41(190), 248-255.
- Çelik, Ö. (2019). Yabancı uyruklu öğrenciler ile Türk öğrencilerin birbirleri hakkındaki eğitim algılarının karşılaştırılması. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 559-580.
- Eğinli, A. T. (2011). Kültürlerarası yeterliliğin kazanılmasında kültürel farklılık eğitimlerinin önemi. *Öneri Dergisi*, 9(35), 215-227.
- Göçer, A. (2012). Dil-kültür ilişkisi ve etkileşimi üzerine. *Türk Dili*, 729(1), 50-57.

- Gülner, B. (2011). Yabancı öğrencilerde kültürleşme ve medya kullanımı. *Global Media Journal*, 2(3), 51-68.
- Günay, V. D. (1995). Roman çözümlemesine toplum dilbilimsel bir yaklaşım. *Dil Dergisi*, (35), 5-24.
- Gündüzöz, S. (2005). Arapçada kültür-dil ilişkisi: Arapçanın yapılanması ve algılanmasında etkili öğeler. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 5(3), 215-229.
- İçli, G. (2001). Küreselleşme ve kültür. *Çankırı C. Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(2), 163-172.
- İnce Yakar, H. G. & Fedai, Ö. (2022). Yabancılara Türkçe öğretiminde kültürel farkındalık. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (Ö11), 115-137.
- Kaplan, M. (2014). *Kültür ve Dil*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Mrekajova, A. (2018). *Bir yabancı karşısında etkili kültürlerarası etkileşim imkânlarının değerlendirilmesi*. (Yüksek Lisans Tezi), Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Bursa.
- Seçer, İ. (2017). *SPSS ve LISREL ile Pratik Veri Analizi, Analiz ve Raporlaştırma* (3. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Uygunkan, S. B. (2005). Kültürleme kavramı ve televizyon. *Kurgu*, 21(1), 198-206.
- Ward, C., & Rana-Deuba, A. (1999). Acculturation and adaptation revisited. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 30(4), 422-442.

Türkçedeki ve Arapçadaki Etken-Edilgen Fiil Çatılarının Karşılaştırılması The Comparison of Active-Passive Verb Voices in Turkish And Arabic

Maysam SBOU

Sakarya University, Sakarya, Türkiye, maysam.sbou@ogr.sakarya.edu.tr

Article Info/Makale

Bilgisi

Received/Geliş:

09.11.2023

Accepted/Kabul:

28.12.2023

Online/Çevrimiçi:

29.12.2023

Öz: Bu makale, Türkçe ve Arapçada etken ve edilgen çatıları karşılaştıran ve açıklayan bir dil bilgisi incelemesini sunmaktadır. Etken ve edilgen çatılar, fiillerin nasıl kullanıldığını göstermek ve özne ile ilişkilerini belirlemek için kullanılan önemli dil bilgisel yapılarıdır. Her iki dilde de bu çatılar, fiil köklerinin farklı eklerle nasıl değiştiğini ve nasıl kullanıldığını göstermektedir.

Türkçedeki etken çatı, işi gerçekleştiren özneyi net bir şekilde belirtir. Özne, işi yapan kişiyi veya şeyi açıkça ifade eder. Etken çatılı fiiller genellikle kök biçimindedir ve öznenin rolü cümlenin anlamını netleştirir. Diğer yandan, Türkçe'de edilgen çatıda işi yapan özne belli değildir ve gerçek özne yoktur.

Arapçada etken ve edilgen fiillerin karşılıkları "malum" ve "meçhul" fiillerdir. Malum fiillerde, işi yapan kişi bilinirken, meçhul fiillerde işi yapan kişi veya şey belli değildir. Arapça fiil kalıplarının kullanımı, bu çatıların belirlenmesinde önemlidir. Malum fiiller, genellikle geçmiş zaman veya şimdiki zaman fiil kalıpları kullanılarak oluşturulur. Arapçada meçhul fiil oluşturmak için ise fiil kökünün belirli kurallara göre değiştirilmesi ya da fiil köküne ek eklenmesi gerekmektedir.

Makale, her iki dilde etken ve edilgen çatıların benzerliklerini ve farklılıklarını ele almaktadır. Ayrıca öznenin belirginliği, fiil kökü üzerindeki değişiklikler gibi temel farklılıklar açıklanmaktadır. Her iki dilde de, edilgen çatı işi yapan kişinin belirsiz olduğu veya işi yapanın vurgulanmadığı durumlar için kullanılır.

Anahtar Kelimeler: Türkçe, Arapça, Etken fiiller, Edilgen fiiller, Karşılaştırma.

Cite this article/Atıf:

Sbou, M. (2023)

Türkçedeki ve

Arapçadaki Etken-

Edilgen Fiil

Çatılarının

Karşılaştırılması,

Sakarya Dil Dergisi,

1(2) (162-172).

Abstract This article presents a grammar analysis comparing and explaining the active and passive voices in Turkish and Arabic. Active and passive voices are important grammatical concepts used to show how verbs are used and to determine their relationship with the subject. In both languages, these voices demonstrate how verb roots change with different suffixes and how they are used.

In Turkish, the active voice clearly specifies the subject performing the action. The subject explicitly expresses the person or object carrying out the action. Active voice verbs are generally in their root form and clarify the meaning of the sentence by specifying the role of the subject. On the other hand, in the passive voice in Turkish, the subject performing the action is uncertain, and there is no real subject. The passive voice does not emphasize how the action is performed or by whom.

In Arabic, the counterparts of active and passive verbs are known as "malum" and "meçhul" verbs. In "malum" verbs, the subject performing the action is known, while in "meçhul" verbs, the person or object carrying out the action is uncertain. The use of verb patterns in Arabic is crucial in determining these voices. "Malum" verbs are usually formed using past or present tense verb

patterns. Creating a "meçhul" verb in Arabic may require modifying or adding to the verb root according to specific rules.

The article discusses the similarities and differences between active and passive voices in both languages, addressing key distinctions such as the clarity of the subject and changes in the verb root. In both languages, the passive voice is used in situations where the subject performing the action is uncertain or not emphasized.

Keywords: *Turkish, Arabic, Active verbs, Passive verbs, Comparison.*

Extended English Summary

The essay discusses the concept of verb voices (active - passive) in Turkish and Arabic languages, highlighting the structures and distinctions between them. The grammatical feature of verb voices is crucial in understanding how verbs relate to subjects and objects within a sentence. Zeynep Korkmaz defines the concept of voice as a method to express different subject-object relationships by adding specific suffixes to verb roots. Similarly, Ahmet Topaloğlu describes voice as a derivative formed by adding specific suffixes to verb roots based on the subject's role in performing or being affected by the action. The Turkish Language Association (TDK) defines voice as a derivative formed by adding certain suffixes to verb roots based on subject or object conditions.

In a grammatical framework, the voice of verbs represents their structural features and diversification based on their relationships. Verbs in Turkish are categorized into five voice types: Active, Passive, Reflexive, Reciprocal, and Causative. In Arabic, verbs are divided into four types based on their subjects: *malum*, *meçhûl*, *mutâva 'at*, and *müşâre-ket*. Additionally, verbs in Arabic are categorized as (*malum*) when their subjects are definite and (*meçhul*) when the subject is indefinite. Known verbs refer to the 'doer,' while unknown verbs refer to the 'affected.'

The essay further delves into the active voice in Turkish, defining it as the voice where the subject directly performs the action expressed by the verb. It highlights that in sentences constructed in the active voice, the subject clearly performs the action indicated by the verb. The active voice presents both real and hidden subjects. The former explicitly states the person or object performing the action, while the latter does not specify the action's executor.

Moreover, the essay explores the characteristics of the active voice in Turkish. It emphasizes that verbs in the active voice generally consist of root forms. The discussion underscores the presence of both real and hidden subjects in active voice sentences, providing examples to illustrate the distinction.

The passive voice in Turkish is then introduced as a grammar structure representing actions where the performer is not emphasized or clearly identified. The passive voice is formed by adding specific suffixes to verb roots, indicating that the action is done by an unknown or unspecified subject. Examples are provided to showcase the passive voice in Turkish sentences.

The essay extends the discussion to Arabic grammar, detailing the active and passive verb structures. It explicates how known verbs represent actions with a known subject, while unknown verbs lack a specified subject, aligning with the active and passive voices, respectively.

In conclusion, the essay comprehensively explores the concept of verb voices in both Turkish and Arabic languages, emphasizing the distinct structures and applications of active and passive voices in sentence constructions. The comparative analysis sheds light on the grammatical nuances of these languages, providing a detailed examination of their respective verb voices.

1. Giriş

Dil, insanlar arasındaki temel iletişim aracıdır. Dil ile insanlar düşüncelerini, kültürlerini, tarihlerini yansıtır. Bununla birlikte dil kültürün inşasında ve bilginin aktarılmasında da önemli rol oynar. Toplumların kültürel kimlikleri, düşünceleri, tarihleri ve değerleri dile yansır. Dünya üzerinde farklı yerlerde ve zamanlarda ayrı ayrı oluşan binlerce farklı dil bulunurken, her dilin kendine özgü özellikleri ve kuralları vardır. Bu noktada, bu diller arasında yapılan karşılaştırmalı dilbilim çalışmalarının önemi ortaya çıkmaktadır.

Karşılaştırmalı dilbilimin konusu, dilbilimcilerin ve araştırmacıların ilgisini çeker. Dilbilim, ses yapısı, çekim ve dil bilgisi yönünden dillerin benzerliklerini ve farklılıklarını inceleyen bilim dalıdır. Bu nedenle, farklı dünya dilleri arasındaki karşılaştırmalı dilbilim çalışmaları, dilbilimin ana alanlarından birini oluşturur. Bu çalışmalar, dillerin doğasını ve evrimini anlamamıza ve aralarındaki benzerlikleri ve farklılıkları keşfetmemize yardımcı olur. Bu bağlamda, Türkçe ve Arapça dilleri, bu çalışmaların önemli bir parçasıdır. Türkçe ile Arapça arasındaki ilişkiler, din, sanat, bilim ve kültür gibi oldukça etkili faktörlere dayanarak geniş coğrafyalara yayılmıştır. Şu ana kadar Türkçe ve Arapça ilişkilerini ele alan müstakil bir çalışma bulunmasa da çeşitli araştırmacılar bu konuda birçok makale kaleme almışlardır (Karaağaç, 2008:194). Dilbilimciler, bu iki dilin dil yapılarını ve kurallarını keşfederek benzerliklerini ve farklılıklarını açığa çıkarmak için çaba göstermişlerdir

Türkçe ile Arapça arasındaki karşılaştırmalar, farklı diller arasındaki yapısal benzerliklerin ve farklılıkların anlaşılmasına katkı sağlamıştır. Bu çerçevede, dünyanın farklı dillerini kıyasladığımızda, her zaman bir fark, bir ayrım bulunmaktadır. Ancak, bu farkın şiddeti diller arasında değişiklik gösterir (Ergin, 2009:3-28). Farklı dil gruplarına ait olan Türkçe ve Arapça, benzerlik gösterse de yapı bakımından her dilde her zaman ayrılık bulunur (Ergin, 2009:3-28). Arapça ve Türkçe, morfolojik açıdan ve sentaks açısından büyük ölçüde farklı iki dildir. Morfolojik açıdan Arapça bükümlü dil grubuna aitken, Türkçe sondan eklemeli dil grubundadır. Çatı değişikliği ise fiil köklerine eklenen eklerle gerçekleştirilir. Arapçada ise genellikle fiil köklerine başka harfler veya ekler eklenerek (zâid harflerle) bu değişiklik sağlanır (Çiftli, 2019:1336-1338).

Arapça, Sami dil ailesine ait bir dildir. Sami dilleri, zaman içinde birçok medeniyet tarafından konuşulan en önemli dil ailelerinden biridir. Bu dillerin bazıları uzun zaman önce yok olmuşken, diğerleri hala konuşulmaktadır ve birçok ülkenin resmi dili olarak kabul edilmektedir. Bu diller ortak bir kökten türemiş oldukları için yapılarında yani fonolojilerinde, morfolojilerinde ve temel kelime dağarcıklarında yeterli derecede yapı benzerliği gösterirler. Arapça, günümüze kadar hala yaşayan Sami dillerinin arasında en önemli dillerden biridir.

Sami dilleri geleneksel olarak hem yapısal özellikleri hem de coğrafi kökenleri temelinde üç gruba ayrılır: kuzeybatı, kuzeydoğu ve güneybatı. Bu bölgeler, günümüzde Levant (Bilâdü's-Şâm: بلاد الشام) olarak adlandırılan bölgeyi (Suriye, Lübnan, Filistin, Ürdün) onun yanı sıra Irak, Arap yarımadası ve Etiyopya'yı kapsamaktadır.

Arapça dili güneybatı dil grubuna aittir. Bu dil, 22 ülkede yaklaşık 400 milyon kişi tarafından ana dil olarak kabul edilir. (Suriye, Lübnan, Filistin, Ürdün, Bahreyn, Kuveyt, Umman, Katar, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Irak, Yemen, Cezayir, Mısır, Libya, Fas, Tunus, Sudan, Çad, Somali, Moritanya ve Cibuti) (Holes, 2004:15). Dünyanın en çok konuşulan dillerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bunun yanı sıra, çağdaş uluslararası sahnede Arapça, 1 Ocak 1971 tarihinden itibaren Birleşmiş Milletler'de İngilizce, Fransızca, İspanyolca, Rusça ve Çince ile resmi bir dil olarak kabul edilmiştir (Holes, 2004:15).

Yedinci yüzyılın başında ilk kez dünya dili olarak kabul edildiğinden beri Arapça, iki tür arasında bir çatışma ile tanınır hale gelmiştir: Standart dili (Fasih Arapça veya Modern Standart Arapça), prestijli bir konumda olan ve din, kültür ve eğitim dili olarak saygı duyulan. Bunun yanı sıra, halk dili (Amice), çoğu konuşmacının ana dili olarak topluma hizmet eder ve toplumun tümünde iletişimin doğal yolu olarak kabul edilir (Versteegh, 1997).

Arapçanın, dünya dilleri arasında öne çıkan bir yeri bulunmaktadır. Bu öne çıkışın, çeşitli güç faktörleriyle bağlantısı vardır, dinî faktör ise bu faktörler arasında en güçlüsüdür. Kuran, Arapça'nın önemini en başta vurgulayan etkenlerden biridir. Arapça dili, İslam'ın başlaması ve Arabistan Yarımadası'nda yayılmasıyla birlikte özellikle Kuran-ı Kerim'le ilişkilendirildikten sonra oldukça ilgi görmüştür. Bu bağlamda, Arapça'yı öğrenmek İslam dininin temel prensiplerini öğrenmek isteyen herkes için bir gereklilik haline gelmiştir (2013 صلحة).

Türkçe ise, Türk dünyasının iletişiminin temel taşı olarak hizmet eder, düşüncelerin, duyguların ve fikirlerin kültürler ve zamanlar arasında değiş tokuşunu mümkün kılar. Dünyayı süsleyen birçok dil arasında, Türk dili, tarih, kültür ve dil evrimine dair bir tanıklık sunar. Türk dili kökleri Ural-Altay dillerinin Altay koluna bağlı bir dildir (Ergin, 2009:3-28). Karmaşık dil bilgisi yapısı ve Arapça ile olan ilgi çekici bağlantısıyla dünya dil dokusunda eşsiz bir yere sahiptir. Türk dilinin kökleri, geniş Orta Asya bozkırlarında dolaşan eski Türk boylarına kadar izlenebilir. Bu kabileler batıya doğru göç ettikçe beraberinde getirdikleri dili değiştirip zamanla çeşitli kültürlerden etkilenirler. Bu dil yolculuğu Anadolu bölgesinde son buldu, Osmanlı İmparatorluğu'nun çok kültürlü yapısı modern Türk dilini şekillendirmede önemli bir rol oynadı.

Türkçe, diğer diller gibi çeşitli lehçelere, şivelere ve ağızlara sahiptir. Coğrafi ve tarihi faktörlerin etkisiyle farklı bölgelerde ve topluluklar arasında farklı dallara ayrılmıştır. Bilinmeyen bir geçmişte ayrılmış olan Çuvaşça, Gagavuzca ve Yakutça gibi Türkçe lehçeleri bulunurken, Kırgızca, Kazakça, Özbekçe, Azerice ve Osmanlıca gibi Türkçe şiveleri mevcuttur. Aynı şekilde, Türkiye Türkçesinin ağızları arasında Karadeniz ağzı, Konya ağzı, İstanbul Türkçesi gibi çeşitli örnekler bulunmaktadır (Ergin, 2009:3-28).

Her dilin bir yapısı olduğu gibi Türkçenin de bir yapısı vardır. Yapısı bakımından onun da dünyadaki başka dillerle benzerlikleri ve farklılıkları vardır. Türkçe sondan eklemeli bir dildir. Bu yapı, köklere eklerin eklenmesini içerir ve detaylı anlamlar taşıyan karmaşık kelimelerin oluşturulmasına olanak tanır. Ünlü uyumu, Türkçenin ayırt edici bir özelliğidir; kelimeler içindeki ünlüler birbirleriyle uyum sağlar, bu da dile ritmik ve uyumlu bir nitelik kazandırır (Tokmakçioğlu, 2008:259). Ayrıca Karahanlı Türkçesi döneminde Kaşgarlı Mahmud'un 1072-74 yıllarında yazmış olduğu *Dîvânü Lugatî't-Türk* adlı eser Türk dilinin ses, yapı ve söz varlığı özelliklerini ortaya koymuş ve zamanın edebiyat ve halkbilim malzemesiyle birlikte ansiklopedik bilgilere de yer verilmiştir (Gündüz, 2013:12).

Türk dilinin belirgin özelliklerinden biri dil bilgisi yapısıdır. Türkçe’de cümle yapısı, özne- nesne -yüklem (ÖNY) şeklindedir. Ayrıca, Türkçe eklemeli bir dil örneğidir; ekler, kelimelerin köklerine eklenerek dil bilgisi bilgileri iletilir ve bu durum morfolojik karmaşıklığa yol açar.

Başka dillerin etkisiyle meydana gelen yabancı unsurlar vardır. Bu unsurlar Türklerin İslam kültürü çerçevesine girmeleri dolayısıyla Türkçeye Arapçadan ve Farsçadan ödünç alınan çeşitli kelime (Ergin, 2009:3-28). Sözcük hazinesinin çoğunluğunu; öz Türkçe ve öz Türkçe’den türetilmiş sözcükler, Arapça ve Farsçadan geçmiş ve Türkçeleşmiş sözcükler oluşturur.

Türkçe ile Arapça arasındaki ilişki hem büyüleyici hem de karmaşıktır. Türkçe ve Arapça farklı dil ailelerine aittir, ancak Arapça’nın Osmanlı Türkçesi üzerindeki etkisi nedeniyle tarihsel olarak birbirine geçmiştir. Osmanlı İmparatorluğu’nun geniş toprakları ve Arapça yazı sistemini Türkçe yazmak için benimsemesi, Arapça kelime dağarcığının ve ifadelerinin Türkçeye entegre edilmesine katkı sağlamıştır. Türk dili, Anadolu halkının zengin tarihini, karmaşık dil bilgisi yapısını ve kültürel evrimini canlı bir tanıklık olarak sunar. Eski Türk kökenlerinden modern Türkiye’nin resmi dili olarak tarih boyunca evrilen ve uyum sağlayan Türkçe, çeşitli kültürlerden etkilenmeyi başarmıştır. Eklemeli yapısı, ünlü uyumu ve belirgin dil bilgisi sırası onu eşsiz bir dil hazinesi haline getirir. Ayrıca, Arapça ile tarihsel bağlantısı, kelime dağarcığına ve ifadelere karmaşıklık katmaktadır. Türk dili, geçmiş ile şimdi arasında bir köprü olarak hizmet eder ve geçmiş nesillerin ve gelecek nesillerin hikayelerini, amaçlarını ve kültürel mirasını taşır.

Ancak, bu iki dil arasındaki karşılaştırma, dil yapılarının, gramer ve kavramsal benzerliklerin ve farklılıkların daha iyi anlaşılmasına yardımcı olur. Türkçe ve Arapça, kökenlerinde farklılık gösteren dillerdir, ancak bu iki dilin her biri benzer veya farklı olabilecek dilbilimsel yapılar ve dil bilgisi yapılarını içerir. Bu dil bilgisi yapıları arasında en önemlisi fiil çatılarıdır. Bu nedenle, Türkçedeki fiilleri, yüklem-özne ilişkisi açısından özne tarafından alınıp alınmamlarına göre beş farklı çatı türünde inceleyebiliriz. Bu türler şunlardır: 1- İş yapan (Etken) 2- İş gören (Edilgen) 3- Kendi üzerine düşen (Dönüşlü) 4- Karşılıklı olarak iş yapan (İşteş) 5- Başkasına iş yaptıran (Ettirgen) çatılarıdır. Ancak, bu konuda Türkçe’de ve Arapçada Etken-Edilgen çatılarıyla sınırlı olduğu için, yalnızca bu iki çatıyı ele alınarak ekleriyle ilgili detaylar daha sonraki bölümlerde incelenecektir.

Bu terimi ilk duyduğunuzda ne demek İstenildiğini anlamak belki de zor olabilir. Ancak, Etken -Edilgen çatılı fiiller dilin gizli kahramanlarıdır. Bu fiiller çeşitli cümlelerde ve metinlerde sıklıkla bulunur, ancak dilbilim açısından oynadıkları rol oldukça derindir. İşte bu nedenle, dilimizin temel yapı taşlarından biri olan Etken- Edilgen çatılı fiillerin önemini anlamak, dilin özünü çözmek için kritik bir adımdır. Dilbilimciler, dilin yapı ve işleyişini inceleyen uzmanlardır ve Etken- Edilgen çatılı fiilleri anlamak, dilbilimin merkezi konularından birini kavramamıza yardımcı olur. Bu ince yapı fiiller, bir cümlenin anlamını derinleştirir ve zenginleştirir. Dilimizin ifade gücünü artırırken, aynı zamanda düşünme şeklimizi etkiler. Dilin nasıl çalıştığını anlamak, dil kullanımımızı daha etkili ve bilinçli hale getirir.

İşte bu önemli ve çekici yapılarla ilgili pek çok çalışma yapılmıştır. Biz bu geniş konunun sadece belli kısımlarını ve belli yapılarını ele almaya çalışacağız. Elbette pek çok araştırmacı ve dilbilimci bu çatı yapıları hakkında hem Türk

dilinde hem de dünya dillerinde çok önemli çalışmalar yapmaktadır. Veriler ve bulgular elbette çok önemlidir. Bizim bu çalışmada yapmaya çalıştığımız, konuyla ilgili yapılan çalışmaları kullanarak Etken- Edilgen çatılı fiilleri Türk dili ve Arap dili kurallarına göre ele alarak, bu fiil yapılarının oluşumunu, kullanımını ve anlamını inceleyerek, her iki dilin bu önemli dilbilimsel yönlerini karşılaştırmaktır.

1. Fiil çatıları (etken – edilgen)

Dil bilgisi, bir dilin yapısını ve işleyişini inceleyen önemli bir disiplindir. Dilin yapı taşlarından biri de fiil çatılarıdır. Fiil çatıları, bir fiilin hangi yönde gerçekleştiğini veya kim tarafından gerçekleştirildiğini belirlemek için kullanılan önemli bir dil bilgisi kavramıdır. Korkmaz, çatı kavramını şöyle tanımlamaktadır “Çatı özne veya nesnenin fiilin gerçekleşmesindeki farklı durumlarını belirtmek üzere, fiil tabanına, çekimden önce fiilden fiil türeten belirli eklerin getirilmesiyle meydana gelen değişik görünüşlerdeki fiil şekli: gör-, görün(<gör-ün-), görül-<gör-ül-), görüş-<gör-üş-), gördür-<gör-dür-), görüştür-<görüş-tür), görüştürül-<gör-üş-tür-ül-) vbdir.” (Korkmaz, 1992:35). Topaloğlu’ya göre ise çatı, “öznenin yüklem belirlediği işi yapmasına, bu işin etkisi altında kalmasına veya bunlar dışında onunla belli biçimlerde ilgili olmasına göre, belirli eklerin fiil kök ve gövdelerine getirilmesiyle oluşturan türevidir” (Topaloğlu, 1989). TDK sözlüğüne göre ise çatı: “Özne veya nesne durumlarına göre, belirli çatı eklerinin fiil kök veya gövdelerine getirilen türev, binadır” (TDK sözlüğü, 1998:443). “Çatı, bir fiilin kök veya gövdesinin, sözlük anlamında herhangi bir değişiklik olmaksızın belirli eklerle genişletilerek özne ve nesne ile olan ilişkisinde meydana gelen durum değişikliğidir” (Korkmaz, 2004:1-7).

Dil bilimsel çerçevede çatı, fiillerin özne ve nesne gibi öğelerle nasıl ilişkilendirildiğini gösteren bir yapısal özelliktir ve ilişkilerine göre çeşitlenir. “Fiillerin nesnelere ve öznelerine göre olan özelliklerine çatı denir” (Gencan, 1974:171). Dolayısıyla Türkçe’de yüklem- özne bağlantısı açısından baktığımızda fiillerin özne alıp almamalarına göre fiil çatısı beş çatı türüne ayrılır: Etken, Edilgen, Dönüştürücü, İşteş ve Ettirgen. Öznesi itibarıyla Arapçada fiiller ise ma‘lûm, meçhûl, mutâva ‘at ve müşâre-ket olmak üzere dörde ayrılır (Çiftli, 2019:1336-1338). Özneye göre yüklem ayrıca etken ve edilgen olarak ayrılmaktadır. Arapçadaki karşılıkları ma ‘lûm ve meçhul fiillerdir (Çiftli, 2019:1336-1338). Öznesi belli olan etkendir (malum), öznesi belli olmayan edilgendir (meçhul). Başka bir şekilde söylersek öznesi "yapan" işlevli bir yüklem etken, öznesi etkilenen işlevli bir yüklem ise edilgen sayılıyor. Bu ayrım Arapça dilinde de bulunur; malum ve meçhul fiilleri şeklinde adlandırılır. Bu çalışmada, hem Türkçe’de hem de Arapçada Etken – Edilgen çatıları detaylı bir şekilde ekleriyle ele alacağız.

2. Türkiye Türkçesinde Etken Çatı

Etken çatı, Türkiye Türkçesinde fiillerin kullanıldığı önemli bir dil bilgisi yapısıdır. Bu çatı, bir cümlenin yüklemine oluşturan fiilin, işi gerçekleştiren kişi veya nesne ile nasıl ilişkilendiğini gösterir. Etken çatı, yüklem tarafından belirtilen işin özne tarafından doğrudan doğruya yapıldığını gösteren fiil çatısıdır. Başka bir ifadeyle öznesi belli olan ve öznesiyle kesin ilişkisi bulunan fiildir (Korkmaz, 1992:58) Etken çatıda işi yapan öznenin kendisidir (Çiçek ve

Öztürk, 2023:244-256). Dolayısıyla, etken çatılı bir fiille kurulmuş cümlelerde yüklem belirtiği işin özne tarafından yapıldığı açıkça görülür (Özkan ve Sevinçli, 2009:169). Ayrıca, etken çatılı fiillerde gerçek ve gizli özne bulunur (Çiçek ve Öztürk, 2023:244-256).

Etken çatının özellikleri:

- **Özne İşin Sahibidir:** Etken çatılı bir cümlede, özne işin gerçekleştiği kişiyi veya nesneyi belirtir. Özne, işi gerçekleştiren kişiyi ifade eder.
- **Yapı ve Anlam:** Türkçedeki etken çatılı fiillerin genellikle kök biçimleri bulunur. Örneğin, "bak," "kaç," "çalış," ve "anla" gibi fiiller etken çatıya örnektir (Akbayır, 2013:143-149).
- **Gizli ve Gerçek Özne:** Etken çatılı cümlelerde gerçek ve gizli özne olabilir. Gerçek özne, işi yapan kişiyi veya nesneyi açıkça belirtirken, gizli özne işin sahibini belirtmez. Örneğin:

- **Gerçek Özne:**

Camı ben kırdım.

Ali camı kırdı.

- **Gizli Özne:** "Camı kırdı." Burada "cam", işin sahibini belirtmez. Yani, "cam" kimin tarafından kırıldığı belirsizdir.

Örneğin, "Camı ben kırdım", cümlesinde ben gerçek özne, cam ise nesnedir. "Camı kırdım" cümlesinde aynı şekilde ben; gizli özne, cam; nesnedir. Her iki cümle de etken çatılıdır. Örneğin, "Ali camı kırdı" cümlesinde; "Ali" eylemi gerçekleştiren kişiyi temsil eder ve bu cümlede etken çatı kullanılmıştır.

Örnekler:

- *Ali kitap okur.*
- *Çocuklar top oynar.*
- *Annem yemek yapar.*
- *Öğrenciler ödev yazdı.*

Türkçedeki etken çatı bir cümlede anlamı netleştirir ve işi gerçekleştiren kişiyi veya nesneyi belirlememize yardımcı olur. Bu yapının kullanımı, Türkçe cümlelerde belirgin bir özelliktir ve dilin yapı taşlarından birini oluşturur.

3. Türkiye Türkçesinde Edilgen Çatı

Türkiye Türkçesinde edilgen çatı, gösterdiği işin kimin tarafından yapıldığı belli olmayan, öznesi belirsiz fiil çatısıdır (Korkmaz, 1992:35-59). Başka bir ifade ile özneleri belirsiz ya da işi gerçekleştiren tarafın vurgulanmadığı eylemleri ifade etmek için kullanılır. Türkçe'de edilgen eylemlerin tümü etken eylem kök ya da gövdelerinden- **(i)l**, **-in**, **-un**, **-n** ekleriyle türetilir (Demir, 2013:366-368). Bu ekleri, fiil kökünün sonuna ekleyerek eylemin özne tarafından

yapılmadığını ifade eder (yaz-mak, yazıl-mak), (sev-mek, sevil-mek), (oku-mak, okun-mak), (bul-mak, bulun-mak) şeklindedir. Edilgen çatının ekleri, fiil kökünün sonuna eklenerek eylemin özne tarafından yapılmadığını ifade eder. Edilgen çatılı fiille kurulmuş cümlelerde, fiilin gösterdiği işin kimin tarafından yapıldığı belli değildir. Bu cümlelerde gerçek özne yoktur. Bu tür cümlelerde cümlenin asıl nesnesi olan öge, özne görünüşündedir (Özkan ve Sevinçli 2009:125-17-) Örnek cümlelerle açıklamak gerekirse, "Ev temizlendi" cümlesinde "temizlendi" fiili edilgen bir eylemi ifade eder. Burada, kimin tarafından temizlendiği belirtilmemiş, yalnızca evin temizlendiği bilgisi verilmiştir. Edilgen çatı, bu tür cümlelerde işi yapan öznenin öne çıkarılmasına gerek duyulmadığı zamanlarda kullanılır. Edilgen eylemlerde, genellikle "sözde özne" denilen bir kavram bulunur. Sözde özne, eylemin gerçekleştiği ama kimin tarafından gerçekleştiği belirsiz ya da ikincil olan öznedir (Akbayır, 2013:143-149). Örneğin, "Yemek pişirildi" cümlesinde "yemek" sözde öznedir. Bu cümlede yemeğin nasıl pişirildiği veya kimin tarafından pişirildiği belirtilmemiştir.

Örnek:

- *Yemek servis edildi.*

- *Pencere camı kırıldı.*

- *Yol tabelaları yenilendi.*

Bu örneklerde görüldüğü gibi, işi gerçekleştiren özne önemsenmediği için edilgen çatı tercih edilir.

Sonuç olarak, Türkçedeki edilgen çatı, işi yapan öznenin kimliğini belirlemeden sadece eylemin gerçekleştiğini ifade etmek için kullanılır.

4. Arapçada malum (etken) fiil **الفعل المعلوم**

Faili anılan fiil etkindir. Fiilin öznesinin bilindiği durumlarda fiilin çatısı etken olur. Arapçada fiilin çatısını etken yapmak için herhangi bir işleme gerek yoktur. Fiilin edilgen çatıda olmaması onun etken çatıda olduğunun göstergesidir. Mesela فَتَحَ (açtı) fiili etken çatıdadır. Bu durumda onunla ancak فَتَحَ الْوَلْدُ الْبَابَ (çocuk kapıyı açtı) şeklinde yani öznesi belirtilmiş olarak bir cümle kurulabilir. Burada "kim açtı" sorusunun cevabı "çocuk" olacağından fiilin öznesi bellidir ve fiil etken haldedir (Yavuz, 2011:21).

5. Arapçada meçhul (edilgen) fiil **الفعل المجهول**

Arapçada meçhul (edilgen) fiil oluşturmak oldukça önemli bir dil bilgisi konusudur. Tıpkı Türkçedeki edilgen çatı gibi öznesi belli olmayan fiil demektir. Yani öznesi bilinmediğinden fiil edilgen çatı formunda olur (Yavuz, 2011:21). Dilbilimciler, Arapçada edilgen çatılı fiili oluştururken ya geçmiş zaman (mazi) ya da şimdiki zaman (muzari) kullanılır. Meçhul fiilin oluşturulması, fiil kökündeki harflerin belirli kurallara göre değiştirilmesi veya eklenmesi yoluyla yapılır. Fiil kökünün meçhul hale getirilirken bazı harf değişikliklerine uğraması gerekebilir. Bu değişiklikler, meçhul fiilin zamanına ve yapısına bağlıdır. Bu süreç, fiilin nasıl meçhul hale getirileceğini şekillendirir. Geçmiş zaman gösteren bir etken fiili edilgen yapmak için ilk harf ötelenir (َ) ve sondan bir önceki harf de eselenir (ِ). فَتَحَ الْبَابُ (kapı açıldı) cümlesinde özne belli olmadığından fiil edilgen çatıda kullanılmıştır.

كَسَرَ (kırmak) ————— كُسِرَ (kırıldı)

كَتَبَ (yazmak) ————— كَتِبَ (yazıldı)

Şimdiki veya geniş zaman kipindeki bir etken fiili edilgen yapmak için ilk harf ötelenir (ُ), sonndan bir önceki harf de üstün yapılır (يُفْتَحُ البابُ) (kapı açılır, açılıyor) örneğinde olduğu gibi.

يَكْتُبُ (yazıyor/ yazar) ————— يُكْتَبُ (yazılıyor/ yazılır)

يَتَعَلَّمُ (öğreniyor/ öğrenir) ————— يُتَعَلَّمُ (öğreniliyor/ öğrenilir)

Biliniyor	يُعَلِّمُ	يَعْلَمُ	Biliyor
Yaratılıyor	يُخْلَقُ	يَخْلُقُ	Yaratıyor
Yükseltiliyor	يُرْفَعُ	يَرْفَعُ	Yükseltiyor
Anlaşıyor	يُفْهَمُ	يَفْهَمُ	Anlıyor
Terk ediliyor	يُنْزَكُ	يَنْزِكُ	Terk ediyor
Toplanıyor	يُجْمَعُ	يَجْمَعُ	Topluyor
Kabul ediliyor	يُقْبَلُ	يَقْبَلُ	Kabul ediyor
İnşa ediliyor	يُبْنَى	يَبْنِي	İnşa ediyor
Teslim ediliyor	يُسَلَّمُ	يُسَلِّمُ	Teslim ediyor
Kullanılıyor	يُسْتَعْمَدُ	يَسْتَعْمِدُ	Kullanıyor
Alınıyor	يُؤْخَذُ	يَأْخُذُ	Alıyor
Açılıyor	يُفْتَحُ	يَفْتَحُ	Açıyor
Paylaşıyor	يُشَارَكُ	يَشَارِكُ	Paylaşıyor
Başlanıyor	يُبْدَأُ	يَبْدَأُ	Başlıyor
Gönderildi	يُرْسَلُ	يَرْسَلُ	Gönderdi
Dağıtılıyor	يُوزَعُ	يُوزِعُ	Dağıtıyor

Kutlanıyor	يُحْتَقَلُّ	يُحْتَقَلُّ	Kutluyor
Duyuruluyor	يُغْلَنُّ	يُغْلَنُّ	Duyuruyor

Tabloda, Arapçada ve Türkçe’de etken ve edilgen çatıların nasıl kullanıldığı ve anlam değişimleri gösterilmektedir. Etken çatı, eylemi gerçekleştiren özneyi belirtirken, edilgen çatı eylemin özne tarafından gerçekleştirilmediğini ifade eder. Bu örnekler, her iki dilin çatı konusundaki farklılıklarını ve benzerliklerini göstermektedir.

Sonuç

Karşılaştırmamız sonucunda, Türkçe ve Arapça’nın etken ve edilgen çatıları arasında benzerliklerin bulunduğu görülmektedir. Her iki dilde de fiil köklerinin çatı değişikliği ile nasıl etkilendiği tespit edilmiştir. Ancak, bu diller arasındaki önemli farklar da ele alınmıştır. Özellikle, Türkçe’de etken ve edilgen fiil çatıları belirli eklerle oluşturulurken, Arapçada çoğu fiil kökü malum veya meçhul çatı olarak doğuştan gelir.

Her iki dilde de etken ve edilgen çatılar, fiillerin özne ve nesne ile olan ilişkisini belirlemek için kullanılan dil bilgisi kavramlarıdır. Türkçe’de etken çatı, işi gerçekleştiren öznenin kendisini belirtir. Özne, işi yapan kişiyi veya nesneyi açıkça gösterir. Örnek cümlelerde görüldüğü gibi, etken çatıda işi yapan kişi veya nesne açıkça belirtilir. Öznenin rolü çok önemlidir ve cümlenin anlamını netleştirir. Ayrıca, etken çatılı fiiller genellikle kök biçimindedir.

Öte yandan, Türkçe’de edilgen çatıda işi yapan kişi veya nesne belirsizdir. Özne, işi yapmanı ifade etmez ve gerçek özne yoktur. Edilgen çatıda, işin nasıl yapıldığı veya kim tarafından yapıldığı vurgulanmaz. Örnek cümlelerde bu durumu gözlemleyebiliriz.

Arapçada ise etken ve edilgen fiillerin karşılıkları malum ve meçhul fiillerdir. Malum fiillerde, işi yapan özne bilinirken, meçhul fiillerde işi yapan kişi veya nesne belirsizdir. Bu durum, Arapça fiil kalıplarının kullanımına bağlıdır. Genellikle geçmiş zaman veya şimdiki zaman fiil kalıpları kullanılarak fiilin çatısı belirlenir.

Sonuç olarak, Türkçe ve Arapçadaki etken ve edilgen çatılar, öznenin belirginliği ve fiil kökü üzerindeki değişiklikler gibi bazı temel farklılıklara sahiptir. Her iki dilde de edilgen çatıda, öznenin belirsizliğini vurgulamak için kullanılır. Arapçada bu çatının oluşturulması, Türkçe’ye göre daha karmaşıktır ve fiil kökünde belirgin değişiklikler gerektirebilir. Dil bilimsel açıdan her iki dilde de edilgen çatı, anlamın vurgulanmadığı veya işi yapan öznenin belirgin olmadığı durumlar için kullanılmaktadır.

Makale Bilgi Formu

Makale Bilgisi: Makale özgün bir araştırma makalesidir. Yazarların Katkıları: Yazarların ikisinin de araştırmaya katkı oranı %50’dir.

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazar tarafından herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Telif Hakkı Bildirimi: Dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakları yazarlara aittir ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayınlanmaktadır.

Destekleyen/Destekleyen Kuruluşlar: Bu araştırma için herhangi bir kamu, özel veya kar amacı gütmeyen kuruluştan hibe alınmamıştır.

Etik Onay ve Katılımcı Rızası: Bu araştırma metinler üzerinde gerçekleştirildiğinden etik kurul iznine ihtiyaç yoktur. İntihal Beyanı: Bu makale iThenticate tarafından taranmıştır. Herhangi bir intihal tespit edilmemiştir.

Kaynakça

- Argunşah, M. (1998). Türkçe Sözlük TDK 1998 Üzerine. Sözlük Bilimi Sempozyumu.
- Akbayır, S. (2013). *Eğitim fakülteleri için cümle ve metin bilgisi*. Pegem Akademi. 143-149
- Çiçek S. & Öztürk B. (2023). Türkçe Öğretmenlerinin Eylemde Çatı Konusunu Ele Alışları Üzerine Bir İnceleme . *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 11 (1), 244-256 . DOI: 10.16916/aded.1212992.
- Çiftli, M. (2019). “Fiilin Çatısına İlişkin Arapça Ve Türkçe Kavramların Karşılaştırılması”. *Tasavvur / Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 5/2 (Aralık 2019), 1335-1365.
- Demir, T. (2013), *Türkçe dil bilgisi*. Kurmay Kitap Yayın Dağıtım. 366-368.
- Ergin, M. (2009). *Türk Dil Bilgisi*. Boğaziçi Yayınları. 3–28.
- Gencan, T. Nejat. (1974). *Dil bilgisi*. Türk Dil Kurumu 171.
- Gündüz, H. (2013). *Karşılaştırmalı Dilbilim Açısından ve Türkçe’de Yan Cümleler*. Yüksek Lisans Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi. 12.
- Holes, C. (2004). *Modern Arabic Structures, Functions, and Varieties*. Georgetown University Press. 15.
- Karaağaç, G. (2008). *Dil Tarih ve İnsan*. Kesit Yayınları. 194.
- Korkmaz, Z. (1992). *Grammer Terimleri Sözlüğü*. TDK Yayınları. 35.
- Korkmaz, Z. (2004). Türkiye Türkçesinde Fiil Çatısı Üzerine Görüşleri. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 44(1996), 159-165.
- Özkan M., Sevinçli V. (2009). *Türkiye Türkçesi söz dizimi: kelime çözümlemeli*. Akademik Kitaplar. 244-256.
- Türkçe Sözlük (1998), Ankara: TDK Yayınları. 443.
- Tokmakçioğlu, E. (2008). *Türkçenin anatomisi*. Geçit Kitabevi. 259.
- Topaloğlu, A. (1989). *Dil bilgisi terimleri sözlüğü*. Ötüken. 202.
- Versteegh, K. (1997). *Arabic Language*. Columbia University Press. 123-130.
- Yavuz, M. (2011). *Arapça Dil bilgisi 21*. Akademi Titiz Yayınları. 21.
- عشوش صليحة.(2013). اللغة العربية التحديات والحلول.